

ילקוט פארך חבוש

בו יבואר החיוב והמעלה
בהנחת תפילין כל היום
ובפרט בשעות הלימוד.
והוא קיצור ותמצית ח"א
מספר 'פארך חבוש'.

עמיחי יעקב פרץ
תשפ"ג

הארות והערות יתקבלו בשמחה,
 כמו כן דברי חיווק והתחזקות, יהיו לברכה.
 המעוניין לקחת חלק בהפצה [ספר\קונטרס הנוכחי\עלון]
 ובכל ענייני הספר ניתן לפנות למחבר:
 בטל' 053-3135730
 perhahavosh@gmail.com

כל הזכויות שמורות.
 לצורך זיכוי הרבים מצוה לשכפל להעתיק לצלם להקליט לתרגם וכו'
 נקודות הפצה בארץ הקודש:

עיר	שם	טלפון	עיר	שם	טלפון
אשדוד	ר' דוד ארכיב	052-7129486	כרמיאל	אביה פרץ	052-5576509
אשקלון	יאיר סרוסי	054-8519202	מגדל העמק	יצחק שעז	052-6170098
בית שאן	משה אבו	052-7006415	נהריה	ר' נריה שרמן	055-6626811
בית שמש	יהונתן גבאי	050-8821871	נתיבות	חיים יפרח	052-7694456
בית שמש	יונתן בן חמו	055-6707229	נתניה	אריז שטרית	054-3323326
בית-אל	אבינעם אשוש	054-3501646	עכו	ר' יוחאי קדוש	050-6974266
ביתר עילית	אייל נחמה	053-8255130	עלי	אופיר שטרית	054-6556093
בני ברק	ר' יחושע שטרית	052-7681786	עפולה	אליעזר אבו	055-6729596
הר ברכה	מעין ויס	054-9528784	צפת	ר' אוהד לוי	050-4022000
הרצליה	אדיר פרדינרו	054-6505007	קצרין	אביחי יעקב	050-9700203
חולון	ישראל כהן	053-3142305	קרית אתא	יורם שמואל	050-6285974
חיפה	נועם דוד	050-2564643	קרית ספר	יוסף דוידוב	052-7187470
חריש	אברהם אברג'ל	050-4168074	קרני שומרון	דר' דוד מור יוסף	052-2242025
טבריה	המחבר	053-3135730	רבבה	ר' איתמר גרינבלום	052-2758942
יבנה	ליאור דנינו	052-5981506	רחובות	ר' שלמה אזולאי	054-8519339
יקנעם	יעקב שטרית	054-2554445	רכסים	ר' יהונתן כהן	052-7199709
ירושלים ק. משה	ר' ישי אסולין	050-8733059	שדרות	ר' גיא שטרית	052-6918671
ירושלים רכס	ר' חיים אברג'ל	050-4106059	שומרון	ר' חננאל בוצקן	054-9578538
			שילה	אופיר שטרית	054-6556093

תוכן עניינים

מבוא

פתח דבר.....כח

פרק א'

צורת יהודי - עטור בתפילין.....כט
צורת חכם ותלמיד - עטור בתפילין

פרק ב'

מאמרי חז"ל.....לה

*רפויה היא בידם - הם ותגריהם
פטורים - המניח תפילין כקורא בתורה
חביבין ישראל שסיבבן במצוות -
רומם בעוה"ז והם מרוממות אותך -
תפילין ביציאה למלחמה - מנח תפילין
ומברך והדר פשיט לן - בכל עת יהיו
בגדיך לבנים -שימושן בכל היום-
המורם מכל האמור

פרק ג'

שיטות הראשונים.....טל

גאונים - שאילתות - רבנו בחיי -
רמב"ם - ראב"ד - ספר החינוך - רבנו
תם - תוספות - תוס' רי"ד - אור זרוע -
סמ"ג - רמב"ן - רבנו המאירי - רבנו
פרץ - מרדכי - שבלי הלקט בשם
ושו"ת מן השמים - רשב"א - ספר
הבתים - רא"ש - רבנו יעקב בעל
הטורים - אבודרהם - פסקי ריא"ז -
רבנו ניסים - נימוקי יוסף - ראבי"ה -
הרוקח - רבנו יונה - ספר חרדים - ר"א

ב"ד - ראב"ן - ריטב"א - כלבו -
תורת העולה

פרק ד'

דעת שלחן ערוך ומור"ם ז"ל.....סז

מצותן להיותן עליו כל היום - הוכחות
בשו"ע שחובה כל היום - שורש דברי
מרן ברמב"ם ורא"ש - דברי מרן בכסף
משנה - בבית יוסף חזר בו ממש"כ
בכס"מ - שלחן הטהור יכריע - דברי
האחרונים בדעת שו"ע - לסיכום

פרק ה'

שיטות באחרונים.....עא

האומרים חיוב גמור מהתורה כל היום -
שיטות האחרונים שאין חיוב מה"ת כל
היום- הסוברים מצוה מן המובחר-
המורם מן האמור

פרק ו'

גדרי גוף נקי.....פא

גדר גוף נקי - שיטות בראשונים -
אנוסים בהפחה - גדר ההפחה האסורה
בתפילין - אנוס בהפחה לא לעיכובא -
הפחה בתפילין יד וראש מכוסות -
העולה מן האמור

פרק ז'

גדרי היסח דעת.....פז

הסיח הדעת בתפילין - שיטות ראשונים

פרק יא'

מנהג העולם והחכמים.....קט

מנהג העולם - מנהג מקולקל אינו ראיה
מנהג החכמים - ללמוד ממעשה רב
תורה אמת דרכה - מה נדע אנו שלא
ידעו הם - לא תהדר פני גדול - הלך
אחר המעיין בסוגיה - עשה לך רב
והסתלק מן הספק - עושה חדשות או
זוכר הנשכחות - לעולם לא אשכח
פיקודיך - להחזיר עטרה ליושנה - מנהג
בטעות - מוציא לעז על הראשונים - לא
יבוש מפני המלעיגים עליו - לסיכום

פרק יב'

תפילין בתפלת מנחה.....קכה

בתפלת המנחה אין טענת פטור - הוי
מחשב הפסד מצוה - להתפלל בתפילין
בעזרת נשים - עטור בתפילין דוחה
תפילה במניין - במנחה לכל הפחות -
העולה מן המחובר

פרק יג'

הולכי דרכים ושעת מלאכה.....קלא

חשש היסח דעת לעוסקים במלאכה -
העוסק במלאכתו חייב יותר מאברך -
סגולה מהתורה להצלחת נכסיו -
במלאכתו נחשב כעוסק בתורה -
המתבייש מליצני הדור לפחות יניח
תפילין של יד - חיוב הנחת תפילין
בהולכי דרכים - המורם מן האמור

פרק ח'

העוסק בתורה פטור מתפילין.....פט

דברי חז"ל ושיטות הראשונים - העוסק
במצוה פטור - דוקא בשעה שעוסק
ושאין יכול לקיים שתיהן - מצות
תפילין קודמת למצות ת"ת - תפילין
מצוה עוברת ביחס לת"ת - למ"ד פטור
מותר להפסיק לתפילין - דעת השו"ע -
זאת תורת העולה

פרק ט'

הרהור עבירה וראיה אסורה.....צה

ברי או שמא - גדר איסור ראיה
והרהורי עבירה - הרהורי עבירה
בדורות הקדמונים - תפילין בסמוך
לערוה - טפח באישה ערוה - בדורות
אלו יש להתחזק יותר - הרשעים
זקוקים לתפילין ביותר - להיזהר שלא
להחליש - מוקצה מחמת קדושה -
מוסיף חטא על פשע - תפילין בבית
עבירות בחוץ

פרק י'

גדר יוהרא.....קג

יוהרא במניח תפילין במקום שלא נהגו -
יוהרא במצוה שהיא מעיקר הדין -
יוהרא בספק מצוה - דרך ישרה שיבור
לו האדם - להסתיר או לפרסם - אין
יוהרא באומר שגופו נקי

פרק יד'

המצוות שמקיים בהנחתן.....קלה

א. אהבת ה' - ב. יראת ה' - ג. והלכת בדרכיו - ד. ובו תדבק - ה. ועשו לי מקדש - ו. והגית בו יומם ולילה – ז. יחוד ה' - ח. עול מלכות שמים ועול מצוות - ט. זה אלי ואנוהו בתפילין נאות - י. קדושים תהיו - יא. הדיבר

הראשון אנכי ה' אלקיך - יב. וזכרת את ה' אלקיך ופן תשכח - יג. ולעבדו בכל לבבכם - יד. מצות שמחה - טו. ולא תתורו אחרי לבבכם - טז. מדברי קבלה- ועבדהו בלב שלם - יז. ניצול מארור - יח. קידוש ה'.

הסכמות ממרגן ורבנן

ניתנו למהדורה ראשונה

בס"ד, א' שבט תשע"ז

127-569/ע"ד

דברי ברכה

הובא לפני גליונות הקונטרס **"פארך חבוש עליך"** על מצות התפילין, מעשה ידיו של היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, יראת ה' היא אוצרו, ועליו יציץ נורו, שמן תורק שמו, כבוד שם תפארתו, כה"ר רבי **עמיחי יעקב פרץ שליט"א**.

ראיתי את אשר אסף איש טהור, על החיוב להניח תפילין בכל היום, והרחיב כיד ה' הטוב עליו בגדר המצוה ממקורות הש"ס, והפוסקים ראשונים ואחרונים, ובירר המצוה בהבנה נכונה ובשכל ישר ממה שחננו השי"ת, והביא את אשר נתבאר בענינים אלו בספרים החשובים של מרן מלכא פוסק ומופת הדור, אאמו"ר כמהר"ר עובדיה יוסף זצוק"ל, וכן ממה שנתבאר בספר ילקוט יוסף תפילין (שיצא לאור ע"ד כנסת הסניף), איישר חילה לאוריתא.

ובמה שכתב לרזן אם מה"ת יש מצוה מיוחדת בכל יום להניח תפילין, והיא מצוה לכל יום מחדש, או דילמא דמה"ת יש מצוה תמידית להניח תפילין [אלא שמדרבנן גזרו שלא להניח תפילין בלילה גזרה שמא יפיה בהם ויבואו לידי בזיון], אבל אינה מצוה המתחדשת בכל יום. לכאורה לסברת הרמב"ם (פ"ד מהלכות תפילין הלכה י') רסבירא ליה דלילה לאו זמן תפילין יש לומר דהיא מצוה המתחדשת בכל יום, כמו מצות קריאת שמע. וניחוי אנן, דהא תפילין חשיבא בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, דלילה לאו זמן תפילין, או משום שבת ויו"ט שאין מניחין בהם תפילין, ולא זמן תפילין גינהו. וכמו שכתב רש"י בקידושין (דף י"ג ע"ש). ומשמע דאי לאו הכי תפילין לא הוי בכלל מצוה שהזמן גרמא, ואי נימא דיש מצוה בכל יום להניח תפילין, ואינה מצוה תמידית אמאי לא הוי בכלל מצוה שהזמן גרמא, דאף אי נימא דלילה זמן תפילין מ"מ יש מצוה בכל יום, והתחדשות המצוה לכאורה חשיבא כמצוה שהזמן גרמא, ומדוהצרכו לומר דחשיבא כזמן גרמא משום דלילה לאו זמן תפילין מוכח ומבואר לכאורה דהיא מצוה תמידית. וכמו שכתב בכיצא בזה בשו"ת שאגת אריה (פ"ג ע"ב) לענין חיוב זכירת יציאת מצרים, דנשים פטורות ממצוה זו אע"פ שזמנו כל היום וכל הלילה, דע"כ כל יום וכל לילה הוא חידוש בפני עצמו. וי"ל. וראיתי שהביאו מקרית מלך רב (רי"ס מהלכות תפילין) שכתב בזה"ל: לקשור אותם על היד, שנאמר, וקשרתם לאות וכו' ומצותן בכל יום, מדאיצטרך ימים ימימה למעוטי לילה, ולך לאות לאפוקי שבתות וימים טובים, ומשמע דכל שאר יומי חייב. ע"כ. ומפשטות לשונו מבואר דהמצוה מתחדשת בכל יום יום, ואינה מצוה תמידית. ויש לדחות, דשמא כוונתו לבאר דיש חיוב בכל יום יום להניח תפילין, ולא רק מצוה, אבל לא קאי אי הוי מצוה אחת או שהמצוה מתחדשת בכל יום. ועיין בחינוך (קנ"ה) שכתב, זמן הנחת תפילין ביום משיראה את חבירו עד שתשקע החמה. ובמצוה תכ"ב כתב, נצטוו להניח יסודות אלו כל היום בין עינינו ועל לוח לבנו. ומבואר מלשוננו, דהוא חיוב המתמשך בכל רגע ורגע, ואינו חיוב המתחדש בכל יום, אלא חיוב תמיד. ודו"ק.

ויש לחקור עוד, אם מה"ת יש מצוה מיוחדת בהנחת תפילין פעם אחת בכל יום יום, או שמה"ת יש מצוה שהתפילין יהיו עליו כל היום. ונחלקו בזה קרמאי, כי הר"ן בפרק כמה טומנין (פ"ג) כתב, ומקשו הכא, באלישע בעל כנפים שהיה לו גוף נקי היאך נטלן מראשו מפני הקסדור, והא קיימא לן דבשעת גזירה אפי' אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור, ויש לומר, דהני מילי לעבור על מצות לא

תעשה, אבל אם גזר לעבור על מצות עשה כיון שאינו עובר בידים, ועוד שהן יכולים לבטלה ממנו בעל כרחו על ידי שניתוהו בבית האסורים ותיבטל מאליה, הילכך תיבטל ואל יהרג. ע"ש. וכן פסק הרמ"א בהג"ה (יד"ד סי' קנז), ומרן הכסף משנה (פסק ה' מולמות יסודי העדה הולכה א'). הקשה על דברי הר"ן מרבי חינוך בן תרדיון שמסר נפשו כדי לעסוק בתורה, ורבי יהודה בן בבא שמסר עצמו לסמך זקנים. והדין דאלישע בעל כנפים לא מכרעא, שכבר קיים מצות תפילין באותו היום וכו'. ע"ש. וכן הוא בלחם משנה (שם הולכה ד'). ומבואר, דלקיים מצות תפילין די כשמניחן שעה מסוימת, ואין צורך להניחן כל היום. ויש לומר דאף הר"ן מודה לזה, אלא דסבירא ליה דלא גרע מצות הנחת תפילין כל היום ממנהג קל, וכמו שכתב בשו"ת יביע אומר חלק ג' (יחיד סי' י' אות ד'), ע"ש. וכן מבואר מדברי הרב בעל הבתים (מולמות תפלה שער עשרי הדין) שכתב: והראב"ד כתב שאין תלמוד תורה דומה לתפילין, שהתפילין אין חובה עליו כל היום, לפיכך כל זמן שמניחן מברך עליהם, אבל תלמוד תורה אין לה הפסק. ע"כ. ומבואר בדברי הראב"ד, שאין חובה שיהיו עליו התפילין כל היום. גם הריטב"א (פסח קל:), כתב, ובדאי שהראיה שהביאו מאלישע אינה ראייה, דדילמא אותה שעה שמצאו לאלישע לאו שעת תפילין היתה, אלא שהנהגים מדת חסידות נוטלין כל היום, ולהכי לא מסרו עצמן עליה אלא אלישע שהיה גדול הדור. ע"כ. וכ"כ בשבת (סו:), ומסתברא שלא נאמרו דברים אלו אלא למי שבא להניח תפילין כל היום כמדת החסידים, שאז צריך שיהיה ורץ בעצמו לנקיות כאלישע. אבל למי שמניחם בשעת תפלה וקריאת שמע כל אדם ורץ בכך, שאין שינה בשעת התפלה ולא הפחה, דהא כתיב הכון לקראת אלוקיך ישראל. ומסתברא דלא קשיא דהא מצות תפילין בחיוב תורה אינו אלא בשעה שמקבל עליו עול מלכות שמים, ולהניח כל היום הוא מדת חסידות, וכיון שכן לא היה יכול למסור עצמו עליהם. ע"כ. וכ"כ עוד בסוכה (סח:), ובבב"ב (ור"ס סו:) הביא דברי העיטור שכתב, כך ראינו שהתאננים וכל ראשי הישיבות שאין חולצין התפילין עד כימי השמים על הארץ דקריאת שמע של ערבית. ע"כ. וכתב הבית יוסף, ונראה שהיו מניחין אותם עליהם כל היום, ולא היו חולצין אותן עד אותה שעה, ועכשיו נהגו העולם להניח תפילין עליהם עד אחר קדושת ובא לציון, ושמעתי שנוכח להסידם בשעה שאומר יהי רצון מלפניך שנשמור חוקיך ומצותיך וכו'. ע"ש. ואפשר שהיו עושים כן ממדת חסידות, וכמבואר.

וח"ל הרמב"ם (בסד מולמות תפילין הולכה ב:), קדושת תפילין גדולה היא וכו', לפיכך צריך אדם להשתדל להיחיתם עליו כל היום, שמצותן כל היום שמה"ת מצותן כך היא וכו'. ושם (הולכה סו) אע"פ שמצותן ללבשן כל היום, בשעת תפלה יותר מן הכל וכו'. ע"כ. וראה בשו"ת לב אברהם חלק א' (י"ג סי' מה) שהאריך בדעת הרמב"ם בזה. והרא"ש (מולמות תפילין סי' סח:), כתב וז"ל: והא דאמר בירושלמי (פ"ב הברכות ה"ג), מפני מה החזיקו בה מפני הרמאים, עובדא הוה בחד גברא דהוה טעון ממונא בערובתא דשבתא אשכח חר גברא מצלי ותפיליו ברישיה, אמר ליה לי לפקוד ממניי אלא להרין דנטייר מצות כרון אפקדיה גביה. לאפקי שבתא כפר ביה, אמר לא לך הימנית אלא לשמא דקדושתא דהוה על רישך. לא בעי למימר דלא החזיקו במצות תפילין משום דיש רשעים ומראין עצמן ככשרים ומרמין בהן הבריות, דבשביל זה לא יניחום הכשרים מלהניחן כי ישרים דרכי ה' וכו'. אלא הכי פירושו מפני מה לא החזיקו העולם להיות מניחין תפילין כל היום כשרים ונאמנים בעיניהם, כי כן היה הדבר ראוי מי ששם ה' נקרא עליו תמיד יראתו היא על פניו תמיד ולא יחטא, אלא מפני הרמאים שהן רשעים ומניחין תפילין לזמנות בהן העולם. ע"כ. ובבית יוסף פירש דברי הרא"ש, דהיינו מפני מה לא החזיקו בה להניחן כל היום. אבל בשעת התפלה כדאי שהניחום, דאם לא כן הו' פושעי ישראל בגופן. ע"ש. וכן מבואר בדברי הרא"ש פרק כירה (סו:), דיש טועים לפרש שלא החזיקו במצות

במתנתיה דמו"ה הראש"ל, אחר המחילה רבתי. במש"כ לאר בדברי הר"ן שאינו כפשוטו, בפנים הספר הבאתי שדבריו מאיש לוקחו הוא רבנו הרמב"ן והועתקו הדברים כמילה במילה גם כרשב"א ונמוקי יוסף, ודבריהם מובנים היטיב בתוך לשונם שהוא ביטול מצוה דאורייתא ממש. ועוד לו לרמב"ן שהחולץ תפילין במצוה היום שלא לצורך נקרא 'חוטא'. וכן הבין הריטב"א בדעתם. וכ"כ בדעתם בהדיא, הנצי"ב בהעמק שאלה, הגר"ש קלוגר בקנאת סופרים, ישועות יעקב, ארץ צבי פרומר, דברי מרדכי פרידבורג, שו"ת הר צבי, יד נתן ועוד רבים. ומעל הכול כך מוכח במרן הבית יוסף בדעתם. ע"י בפנים עשרות מרבותינו הראשונים כשפה ברורה לחייב כל רגע מהתורה, כפשוטו. ובפרט בדעת הרמב"ם שלשון השתדל בתפילין הוא חיוב גמור כמבואר בדבריו בהל' ברכות וזה מסכים לגדר המצוה אותו קבע 'להיותן עליו כל היום' ע"י בפנים.

תפילין מפני הרמאין שמראין עצמן כחסידים ומחמת זה רפריה היא בידם, וליתא לפירושא הכי, אלא כך הוא עיקר הפירוש, מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם שמניח תפילין, וקאמר מפני הרמאין שהיו מניחין תפילין לרמות בני אדם. וכן מוכח עובדא דהתם מעשה בתלמיד אחד וכו'. ע"כ.

ויש להוכיח מדברי החינוך הג"ל (פנים חסד) דמצותן שיהיו עליו כל היום, שכתב: והענין בארבע פרשיות אלו יותר מבשאר פרשיותיה של תורה, לפי שיש באלו קבלת עול מלכות שמים ואחדות השי"ת, וענין יציאת מצרים שהיא מכריח אמונת חידוש העולם והשגחת האלוקים וכו', וכן נצטוו להניח יסודות אלו כל היום בין ענינו ועל לוח לבנו, כי שני אלה האיברים אמרו חכמי הטבע שהם משכן השכל, ובחינתו עליהם דברים אלה לזכרון נתחזק בהם ונוסיף זכר בדרכי השי"ת ונוכח לחיי עד. ע"כ. ומשמע דס"ל דהמצוה היא להניחן עליו כל היום. וכ"כ במג"ח (פנים חסד), דבכל יום מתחייב להניח תפילין, ואם עבר יום אחד ולא הניח תפילין עבר על עשה. ואם הניח פעם אחת ביום שוב לא עבר. ומ"מ אם הניח תפילין כמה פעמים ביום מקיים בכל פעם מ"ע מה"ת ובכל רגע שהתפילין עליו. ע"כ. וכן משמע מדברי השאלחות (פ"ה ס"ה פ"ה) שכתב: מי אמר' כיון דכולי יומא זמן חיובא הוא כיון דברך מצפרא תו לא צריך, ומאי טעמא דהא בריך ליה מצפרא, ועדיין לא שלים חיוביה, או דילמא בחר מעשה אולתין וכל אימת דמחית להו קא עביד מצוה ומחייב לברוכי עלייהו. ע"כ. ומלשנו "דכולי יומא זמן חיובא הוא" משמע דס"ל דהחיוב הוא כל היום.

ומרן בש"ע (פ"ה דף) העניק לשון הטור שם, דמצותן להיותן עליו כל היום, אבל מפני שצריכים גוף נקי ע"כ נהגו שלא להניחן כל היום, ומ"מ צריך כל אדם ליזהר בהן להניחן בשעת ק"ש ותפלה. ולכאורה דברי מרן סותרים למה שכתב בכס"מ הגד', דמהכא משמע שיש מצוה להיותן עליו כל היום, ואילו בכס"מ כתב, דאחר שכבר הניחן פעם אחת ביום שוב א"צ להניחן. וצריך לומר דאף שא"צ להניחן שכבר קיים מצות החיוב, מ"מ אם מניחן מקיים מצוה מה"ת, אף שכבר יצא י"ח המצוה. וכ"מ מהחינוך הג"ל דבמצוה חבב כ' כל היום צריך להיות עליו, ובמצוה שעח כתב, ואם הניח פעם אחת שוב לא עבר וכו', ואם הניח כמה פעמים מקיים מצוה בכל פעם. ורד"ק. וכיו"ב ידוע בשם הגר"א, שאלו חובה לאכול מצה בפסח חוץ מלילה הראשון, מ"מ בכל פעם שאוכל מצה מקיים מצוה, אף שאינו מחייב לעשותה. ובשו"ת יביע אומר הג"ל (פ"ה דף) הביא מהחשבות יעקב (פ"ה דף ס"א) שכתב, שמה"ת מצותן כל היום. והביא ראיה לשיטת הלבוש מהתוס' סנהדרין (פ"ה ס"ב). וז"ל התוס' שם: אבל תפילין אם הניחן בראשו בכשרות והניח גביהו בית חמישי, הרי זה מוסיף גורע שפוסלן ומבטל מצוה שעל ראשו. ולא דמי ללולב דאם נטלו ובעדו בידו הוסיף מין חמישי, דאין זה מבטל מצותו, דמדאבדיה נפק ביה. ע"ש. ומשמע מדבריהם דיש מצוה להניחן כל היום, ולכן אם הוסיף בית חמישי מבטל המצוה, אף שבתחלה היה על ראשו רק ד' בתים. ועיין בשו"ת דברי שלום ח"א (פ"ה דף) שהעיר מדברי התוס' בכירה, דמבואר דאין מצוה שיהיו עליו כל היום. וכתב, דאפשר דהתוס' בסנהדרין ס"ל דצריך להניחן איזה זמן, ולא כל היום. [נצ"ע, דמהו השיעור הזה]. וכתב, ובאמת איני יודע אי נימא דהיסח הדעת וגוף שאינו נקי אינו רק מדרבנן איך יבטלו מצוה של תורה. ובאמת ראיתי חסידים ואנשי מעשה שאין מסירין התפילין כל היום, ואנחנו לרוב טרדות הזמן אין בירינו לקיים מצות חתיקין. השי"ת יסיר מעלינו טרדות הזמן ועול סכלו וכו'. ע"ש. ובשו"ת יביע אומר כתב להוכיח כן מהסוגיא בשבועות (פ"ה דף). ושוב ראיתי שכן הוכיח הרב השואל בשו"ת שואל ומשיב (פ"ה דף) מהסוגיא הלך א"י ז"ל. אך השואל ומשיב שם דחה ראיתו כיער"ש. ועכ"פ אם הניח אותן רק רגע אחד קיים המצוה, וכמו שכתב בפמ"ג (פ"ה דף ס"ב). אבל מצוה מן המבחר להיותן עליו כל היום. ע"ש. וכ"כ עוד בספרו מגן גבורים (פ"ה דף ס"ב), דאינו חוב לא מדאורייתא ולא מדרבנן שיהיו

במתניהוהדמו"ר, כסתירה שהראה בין הכס"מ לב"י ותיורצו, הארכתי בפרק שלם בדעת מרן בראיות ברורות שחזר בו בכמה מקומות ממש"כ בכס"מ שנאמר כדחיה בעלמא ליישב לשון הרמב"ם. ולהלכה ולמעשה פסק שמצותן כל היום כפשוטו, והפטור לכל היום נאמר רק לכותבי סת"ם ותגריהם וכדו' מדין עוסק במצוה, וכל העם חייבים כל היום אם יכולים לשמור גופם ודעתם. ומרן בב"י בהל' מסר"ג הכריע בהדיא כהר"ן והרמב"ן שהוא ביטול עשה כפשוטו, ופסק גם מור"ם כוותיה. ובדעת בעלי התוס' הוכחנו נאמנהכ"מ שכך דעתם לחייב מהתורה ממש ולא רק מצוה, שמלבד המבואר בהדיא בספר הישר לר"ת ועוד מבעלי התוס' ותלמידיהם כמבואר בספר, כ"כ המאירי בהדיא בדעת התוס' שחיוב מהתורה כל היום, ושכך פשטות לשונם. ולא ראיתי להעיר כאן בכל נקודה שכבר הדברים מסודרים בתוך הספר, כל דבר על מקומו כאשר יראה המעיין.

עליו כל היום, ודלא כמשמעות דברי הלבוש, רק מרת חסידות שנו כאן לשרידים אשר ה' קורא, וכן העידו על קדוש ישראל מכובד מהר"א וילנא ז"ל, אשר כל ימיו היה מוכתר בתפילין ועטוף בציצית, וכן ראוי תכון לכל הירא וחרד על דבר ה' אשר לו ואשרי חלקו.

והמשנ"ב בביאור הלכה (סי' ס"ה) אחר שהביא ספיקו של הפמ"ג אם מה"ת חייב כל היום, או מה"ת די ברגע אחד שמנית, ומדרבנן כל היום, ובטלוח עכשיו שאין לנו גוף נקי. הסיק, דעיקרן של דברים דאם לא הניח יום אחד כלל לתפילין, ביטל מצות עשה, ובהניח רגע עליו קיים המצוה, אבל מצוה מן המובחר מה"ת להיותן עליו כל היום. ומדברי הא"ר מבואר, דמי שידוע שיש לו גוף נקי אין לו לפטור עצמו ממצות תפילין כל היום. ופשוט שכונתו שידוע לשמור עצמו מהיסח דעת וכו'. ובספר מעשה רב (סי' ע"ח) כתב, שאם חושש ליהרא מפני הבריות מותר בשל יד בלבד. ומ"מ טוב לעשות של ראש קטן והרצועות יהיו גם כן מכוסות מליך בשל יד לבד. ואשרי המקיים כדענו, כמו שאמרו חז"ל שאלו תלמידיו את רבי אלעזר, במה הארכת ימים, אמר להם וכו', ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין. ע"כ. ובספר אפיקי מגנים (סי' ע"ב) כתב, דלהניח פעם אחת ביום הוא חייב גמור מה"ת ומקרי חובת הגוף, אבל להניחן כל היום אף שהוא מקיים מצוה מה"ת מ"מ אינו חובת הגוף אלא מצוה כמו ציצית ומזוזה. ע"ש. גם בשו"ת משכנות יעקב (סי' ע"ב) כתב דנכון מאד ליהדר בהם כל היום.

ודע שאין להביא ראיה ממה שאמרו בגמרא (סנה' ט"ז) רבי יוחנן אמר, כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין. דשאני התם דאחר שהתלמידי חכמים הורגלו לילך בזמנם עם תפילין כל היום, שהרי מצוה מן המובחר שהתפילין יהיו עליו כל היום, ממילא אם ילך בלא תפילין ד' אמות, הוי בכלל חילול ה' לפי מדגתם. אבל אין הכי נמי אין חייב ללכת עם תפילין כל היום.

וברכתי למחבר שליט"א שיהי רצון וחפץ ה' בידו יצלח, ויפרצו מעיינותיו וצוה, להגדיל תורה ולהאדירה, וימשיך לשקוד על דלתות תורתנו הקדושה, סיב ובילה בה ומינה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה, לאורך ימים ושנות חיים, שובע שמחות וכל טוב.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

שריה דבליצקי

בני ברק, רח' ירושלים 50

טל. 6182649

פקס. 6181091

בס"ד, יום כ' אדר א' תשס"ז

הסכמה

הנה האסן ע"פ ספר חשוד מאד שם פארוק חזוט ע"ק
המדרג שצצות תפילין כל היום, אע"פ ימי היקף אשר יראות ה'
הניח אולצרו הרה"ל ל' עמיתו יעקב פרש שטיטל, וראותי שטא
אם המעלות של מקיים מצוה לו דכל פערטיס, ואסא
אע"פ אשר הסתפק (פס"ט עמוד ב') צאין דידינו להכניס אס
מציאותה כל היום מצאוריטא או רק מדרגן לטמך שהחידו"ק
צ"ע צאן מוצט, הנה אנו אין לכו אע"פ צדדי הרה"ל מאלטאלין
מקיים שמונה מצוות עשה ע"כ, ואכ"מ דחיוק ומעלות אל אסן
ע"ה צ"ב אסר למנהג זה ויהיה זה זיכוי הרעיון ג"ד וק"ע
זה יקורק המחר היקר דכל הערכות קד"ג אס"ו,
אבאטי ע"ה י"ח ה"ג
ש"ייה דבליצקי.

שריה דבליצקי

רח' ירושלים 50, בני ברק

ט 6182649-03

הערת הרב זצ"ל לנכון, באה על מהדורה ראשונה בא עדיין הדברים היו נראים כמחודשים
בעייני והיססתי מלכתוב בהדיא החיוב, אך אחר ההתיישבות בסוגיה ובעיקר מהתגלות דברי
עשרות מרבתינו הראשונים ועוד עשרות מרבתינו האחרונים, מה שלא נגלה לפניי במהדורה
ראשונה, כבר אין היסוס בדבר שהיא חובה מהתורה גמורה כל היום בהתקיים שאר התנאים
בנקל, כאשר ישפוט המעיין.

[ההסכמה ניתנה לספר שו"ת ליע"ף כח]

הסכמת הגאון הגדול מו"ר הרב משה פנירי שליט"א

Beit Hora'ah "Afikey Mayim"

Harav Moshe Paniri shlita

Moreh Tzedek and Rosh Kolel

בית הוראה "אפיkey מים"

בראשות הרה"ג משה פנירי שליט"א

מורה צדק וראש כולל פניה"ק

בס"ד י"א כסלו תשפ"ב

לכבוד ידידי וחביבי ליש ולביא הרה"ג עמיחי יעקב פרץ שליט"א ראש כולל חזון עובדיה בישוב גבעת אבני, ומו"צ מטעמנו בישובי הגליל התחתון, מחה"ס "פארך חבוש".

שבעתי עונג רב בעוברי בין בתרי גליונות ספרו שו"ת "ליעף כח" על ד' חלקי השו"ע, בו דן בשאלות אקטואליות העומדות על הפרק, ופלפל בחכמה בדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים עד למסקנת ההלכה, וניכר כי השקיע עמל וזע רב בליבון ההלכה והעלאתה ע"ג הכתב בשפה צחה וברורה, ואין ספק כי יהיה לתועלת מרובה לבעלי תריסין איישר חיליה לאורייתא! הערותי לספר נומתי לו מפה לאוזן שומעת.

והגם שאין דרכי לבא בהסכמות, יצאתי מגדרי לכבוד הרב המחבר שליט"א, הנמנה בין המתמחים בבית ההוראה שעל ידינו בענייני יו"ד ח"ב הלכה למעשה, ומשיב בהצלחה לשאלות הציבור בין התורני ובין הבאים להתחזק בתורה ומצוות ומקרבם בנועם שיח לאביהם שבשמים, והנני לברכו בברכת התורה יהי רצון שחפץ ה' בידו יצליח לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא כמשאת נפשו הטהורה, ויזכה לחבר עוד כהנה וכהנה חיבורים נצרכים ומועילים, יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה ברוב טובה וברכה שלום ושלוחה והשקט ובטח.

ובאתי על החתום לכבודה של תורה ולומדיה באהבה רבה

רח' שלום סיון 14, רמות ג', ירושלים

טלפון: 02-571-2010 | פקס: 02-571-2022 | דוא"ל: AfikeyMayim@Gmail.com

הרב דוד יוסף

ראש בית המדרש "יחזק דעת" וחבר מועצת חכמי התורה

ב"ה ירושלים, כ"ה טבת, תשע"ז

הסכמה

הובאו לפני נילוינות הספר הנפלא "פארך חבוש עליך" אשר חיבר כבוד האברך היקר והנעלה שוקד באהלה של תורה לילה כיום יאיר חשיכה באורה, אוצר כלי חמדה מזכה הרבים הרה"ג רבי עמיחי יעקב פרץ שליט"א אשר נושא ונותן במצות הנחת תפילין ובפרט בזמן הלימוד.

בעברי בן בתריו ראיתי כי את הכל יפה עשה, ערך וליקט דברים המיוסדים על אדני פז, בדברי רבותינו הפוסקים ראשונים ואחרונים עד גדולי דורנו, בשפה ברורה ובבהירות נפלאה, בדוכחות ישירות ונכוחות, ובסופו ביאר כמה וכמה תנאים למקיימים מצוה זו ובפרט בדיני היסח הדעת ונקיטת הנקף וכו', איישר חיליה לאורייתא.

והנני לברך את הרב המחבר שליט"א שיוכה להפיץ מעיינותיו הוצה, ויחבר עוד חיבורים נפלאים ומועילים לזכות את הרבים, להגדיל תורה ולהאדירה מתוך שלום ושלוח עושר וכבוד וכל טוב, ואמן.

בברכת התורה

יצחק רצאבי ♦ ITZCHAK RETZABI

ראש ביהמ"ד בית הוראה ומכון פעולת צדיק

וראש מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

מח"ס שלחן ערוך המספור ח"ח

מסקי מהרי"ץ ו"ת שו"ת עולת יצחק ב"ח, ועוד

— 1111111111 —

לק"י יום שני ר"ח שבט ה'תשע"ז ב'שכ"ז

הסכמה

חזיתי איש מהיר במלאכתו מלאכת שמים, כוונתו ומעשיו רצויים וניכרים שהם לשם שמים כש"ת הרה"ג עמיחי יעקב פרץ שליט"א, שוקד על התורה ועל העבודה איתן מושבו בעיר נהריה, אתא ואייתי מתניא בידיה, ספר אמרי שפר נקוב בשם פארך חבוש עליך, בו נושא ונותן באמונה וביראת ה' טהורה, אודות גדר מצות הנחת תפילין ונחיצותה במשך כל היום למי שאפשר לו, הקיף את העניין מכל צדדיו, אסף וכינס סידר וערך דש ובירר והוציא פירות טובים, ישוטטו בהם רבים ותרבה הדעת.

וראיתי להוסיף כאן דברי גאון עוזנו מהרי"ץ זצוק"ל, חיוב מצות עשה של תפילין הוא להניחם בראשו וזרועו כל היום, וכך היו עושים חכמי התלמוד, וכשנכנסו לסעודת קבע חלצו אותם והניחו על השלחן עד זמן ברכת המזון, וחזרו והניחו. ונתבטל משום שצריכים גוף נקי. אך יש בני עליה שמלוכשים בהם כל היום יעו"ש בספרו מעיל קטן סימן ד' סעיף ב' וס"ק ג' דף קי"ח בשם השל"ה ומעיל שמואל. ויעו"ש עוד בדף קכ"ח לגבי הנחתם בתפילת המנחה, ומה שהוספתי שם בס"ד בשולי המעיל.

ואסיים בכסא דברכתא, יישר חיליה דמר לאורייתא, הוא וכל הנלוים אליו יזכו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

כעתירת זעירא דמן חבריא המסתופפים בטולא דמהימנותא

הצב"י יצחק בכמהר"נ רצאבי יצ"ו

ה'תשע"ז י"ב שבט

Rabbi Eliyahu Abergel

Rabbinical Av Beit Din

& Rabbi Of Bak'ah Neighbourhood in Jerusalem
& Chief Rabbi of "Tzooz Devash" Yeshiva

הרב אליהו אברגל

אב בית הדין הרבני

רב שכונת בקעה, וראש ישיבת צוף דב"ש
מחבר שו"ת דברות אליהו ד"ח

ב"ה כ"ג שבט תשס"ו

הסכמה ..

ציון הספי באופן חדש יצא מזה ימים
ש' התג' המופ' הנהג' וע'ס' דלס'ק באע"ת' יצ'ו
ה'ת' מ'ת' ח'ה ה'ה ע'ת' י'ק' ב'ר' ש'ט' י' ,
ע'כ'ת' ע'ל ע' הספי ו'א'ת' מ'נ'ל' מ'ל'ק'ס ב'נ' ,
ל'ת'ק'ו'ת' מ'ת'ק'ו'ת' ב'ש' ו'ת'ק'ו'ת'ק'ס. כ'א'ש'ט' ,
ו'א'ת'ק'ו'ת'ק'ס ת'ש'ט' ע' י'ש'ט' ע'ל כ'י י'א' י'א'ו'ס' ל'ה
ב'ט' ע'ס' ו'ע'ת' י'ה'י'כ'ן ש'ט'ב' ע'כ'ן ע'ל מ'ת'ק'ו'ת'
ב'ק'ב' י'ט'ת' ל'ת'ק'ו'ת'ק'ס ו'ה'א'פ'י'ת' ב'נ'ה'ג' ט'ב' ,
ו'כ'ת' ו'ה'א'פ'י'ת' ל'א'ב'ה' ת'י'ב' מ'ת'ק'ו'ת'ק'ס. ב'ב'ח'ו'ת'
ט'ב'ה' י'א'ב'ר

ב'ק'ו'ת' ד'א'ע'י'ת' ,

ע'ל' א'ל'ב'ו' א'ב'ר

הסכמת הגאון הגדול הרב אביגדור גבנצל שליט"א

בס"ד ה' ס' לאתאצו ירק תשס"ו ירושלים זי"ן אדר א'
אב"ד הר"ר זאלי יצחק סוף תלמידי!
דברתורה אין לריבוי תוצין את הכל משה יסוד בראש

נצחיו תלמידי
אליזקי נחום

הרב דב הכהן קוק

עדה"ק טבריה

תאריך

בס"ד

לכ"ה
לכ"ה רצחתי פה שלום

דני אפרתי אן לחיים

וכבר אמונת היצר בדור
אלנו אצל רוב בני

תורה.

אשר יצא מבורה
אשר קיום איסורי

דמיון מצות המורחא

ואין צריך שום דבר
אלו דין אשור

הקטן השני בקדוש

למנוחיו בעולם

הקטן באר

לחיים טובים וקיום

*Rabbi Baruch Shraga
Rav of Givat Shapira
Head of Rabbinical courts
of the Jerusalem Rabbinat*

ברוך שרגא
רב דגבעת שפירא
וראש אבות בתי הדין
דבנות ירושלים

בס"ד

ראש השנה לאילנות התשע"ו לפ"ג

מכתב ברכה

היו למראה עיני גלויות הקונטרס "פארך חבוש עליך" מעשה ידיו להתפאר של האברך כמדרשו היקר והנעלה מיחיד סגולה עדיו לגאון ולתפארת בעזהש"ת, הרב עמיהו יעקב פריץ שליט"א שחשקה נפשו לעורר על מצות התפילין הגורמת למתבונן בה ומקפיד לקיים את מצוותה כהילכתה, להידבק בבורא עולם כמש' הוזהר הקדוש כשמקיים את המצווה כתיקנה נמצא-בצלם אלוקים ומתיחד בו השם הקדוש כראוי, ועי"ז הקב"ה משרה שכנינו בישראל.

ידוע מה שאמרו רבותינו כי תפילין של יד נכתבו כל פרשיותיה בקלף אחד ונכנסים בבית אחד משא"כ תפילין של ראש, כל פרשה בפני עצמה וכל אחד בית בפני עצמו לסמל את האחדות בעם ישראל. דהראש מסמל את המחשבה והיד מסמל את המעשה, במחשבה זכותו של כל אחד לחשוב ולהביע את דעתו כשם שאין פרצופיהן שוים אין דעותיהם שוים, אבל כשמגיע למעשה צריכים כולם להיות יד אחד כאיש אחד בלב אחד, וכידוע הגאולה העתידה היא בזכות מצוות התפילין כמו שאמרו, נפתלי אילה שלחה, נפתלי אותיות תפילין אילה אותיות אליה, שבזכות מצוות התפילין נזכה לביאת אליה כמש' הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' ויבשר הגאולה.

ולא נצרכה אלא לברכה שחפץ ה' בידו יצלח לברך על המוגמר ויפוצו מעינותיו חוצה ואשרי יולדתו ותרג גדולתו.

ביקרא דאורייתא
ברוך שרגא

ראיתי לצרף כאן, מכתב ששלח הגר"ח רבי שליט"א, וכדרכו בקודש בהארת פנים
חיוזק וחידוש, ויהיו הדברים לתועלת ב"ה.

תל-גיבורים חולון

[illegible][illegible]

חייבים רבים חולון
 בארבעה וחמשה
 חדר עמית הירק עמרן גדר החיל
 אמנית תשלון ט היות נעם ועד
 חדר קשר המלאך בדרך ה קמעות תבילין ועץ שומר על סדק שטעלתו יתור
 חדר קשר המלאך בדרך ה קמעות תבילין ועץ שומר על סדק שטעלתו יתור
 חדר קשר המלאך בדרך ה קמעות תבילין ועץ שומר על סדק שטעלתו יתור

ואלה יעמדו על הברכה

תפארת בנים אבותם
אדוני אבי אליהו ומרת אימי בת שבע
למשפחת פרץ

אילו פי מלא שירה כים, אין אני מספיק להודות לכם על אחת
מאלף הטובות שעשיתם עמדי ברוחניות ובגשמיות, והוא יתברך
יודע מספר כולם, ומעמו תשאו ברכה וישועה, רוכב שמים יהיה
בעזרכם ולא תמוש התורה מפי זרעכם, עוד תגובון בשיבה
בבריות איתנה והרחבה, אך טוב וחסד.

ובכלל ברכת טוב לחמי וחמותי היקרים
ה"ה רחמים ויפה קוג'מן על כל הטובה והעזרה, מפי עליון
תבורכו בבריות ורפואה שלמה, לאורך ימים ושנות חיים,
הרווחה ונחת דקדושה מכל הצאצאים.

גם ברך לקחתי ואת עליית על כולנה
אשתי נוות ביתי

אשת חיל הצנועה בנשים, יראת ה' אוצרה כתר לראש בעלה,
לא נתנה עיניה בהבלי העולם ומוסרת נפש בגידול הילדים
ואחזקת הבית, תורה על ראש שמחתה זכה נעשית לו עזר, בכל
כוחה ויותר תומכת ודוחפת על סדרי הלימוד ומסירת השיעורים
וזיכוי הרבים למען שמו ית', יה"ר שנזכה לעובדו מתוך בריאות
הרווחה ויישוב הדעת, ולראות נחת רוח דקדושה מכל צאצאנו.

ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלמה מעם ה' אלהי ישראל

ואלה יעמדו על הברכה

בשבח אבסניה גדולה של תורה
מרכז תורני רוחני 'חזון עובדיה' גבעת אבני
ע"ש רשכבה"ג מרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל

לגבאים העוסקים לשם שמים ובני הקהילה היקרים מפז,
שיד כולם לטובה להגדיל תורה ולהאדירה.

ברכת הדיוט לי לכם, לאברכים החשובים, לחברים
היקרים שעמנו בשיעורים ביישובים סביב ולנוער הנפלא,
ולכל הלוקחים חלק בפעילות המרכז תורני.

ישלם ה' שכרכם ויאיר פניו אליכם לנחת ושמחה כל
הימים, מתוך בריאות והתעלות בעבודתו ית' ושפע טובה
וברכה עד בלי די.

וקובעים ברכה לעצמם ידיד נפשי ה"ה ארז לילוס הי"ו,
והאחים היקרים אנשי מידות ה"ה גרשון ויורם למשפחת
שמואל הי"ו, ברכת ה' תהיה עליכם ועל בני ביתכם,
לאריכות ימים בבריאות פרנסה בשפע ושמחה, ונחת
דקדושה מכל הצאצאים.

ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלמה מעם ה' אלהי ישראל

מו"ז חסידא קדישא

ר' אברהם בר זוהרה ורעייתו אסתר בת פרחא ז"ל
למשפחת שטרית

מו"ז ר' יעקב ב"ר יוסף ורעייתו אסתר בת יקוט ז"ל
למשפחת שטרית

מו"ז ר' בנימין בן עיישה ורעייתו שמחה בת אסתר ז"ל
למשפחת אברגיל

מו"ז ר' יעקב בן שלמה ורעייתו חנה בת סעדה ז"ל
למשפחת פריץ

מו"ז עבד ה' בלב ונפש

ר' יוסף בן ר' יעקב ורעייתו הצדקת פרחא בת ר' אברהם ז"ל
למשפחת שטרית

מו"ז האיש הכשר עבד ה'

ר' אליעזר בן אסתר ורעייתו חסיבה בת שמחה ז"ל
למשפחת פריץ

משה מנצור בן רחמה ז"ל
אברהם בן עזיזה ז"ל
נעימה בת מסעודה ז"ל
למשפחת קוג'מן

מאיר בן רזי ז"ל
רבקה בת רחל ז"ל
למשפחת רשיד

עמרם בן עישה ז"ל
למשפחת אזולאי

משה בן דינה ז"ל
יוסף דוד בן ישראל משה ז"ל
שושנה בת בקחילה ז"ל

אליעזר בן אברהם ז"ל

מרדכי בן חסיבה ז"ל
ורחל בת חסיבה ז"ל
למשפחת פרץ

רפאל בן פרחה ז"ל
דוד בן פרחה ז"ל
ורוחמה בת פרחה ז"ל
למשפחת שטרית

רבקה בת מוניר ויום טוב ז"ל
למשפחת אבן צור (אלמסי)

אביתר שלמה בן מרסל ז"ל
משה מאיר בן רחל ז"ל

מרים בת כונוה ז"ל
שבתאי בן מרים ז"ל

מבוא

פתח דבר

דור דורים היו התפילין לתפארת, אות על ראש שאנו עבדי מלך. למנגנת לב נשכח פארה ואינה ניכרת, שעה בבוקר ותכף נעלמת. במעט הכתוב כאן, נבוא לעורר להיות למזכרת, על גודל מצוותה, וחובת הנחתה, שבכל היום תפארתה, להיות על ראשי עם קודש.

ואף שידוע אני מיעוט ערכי שאין בי לא תורה ולא מצוות, ואף יראתי אינה קודמת למיעוט חכמתי, ומה לי להכניס עצמי בדבר הלכה, כל שכן לעורר בדבר נשכח, זר בעיני העולם. ולא זו אף להדפיסם ולהפיצם בישראל, ועדיין לא נמצאתי ראוי לזה.

אעפ"כ נשאתי תפילה לחונן הדעת, שייתן בלב הלומד שישפוט האמור לפי הכתוב ולא לפי הכותב. ואף שידעתי כי יקומו מכת הלצים, ויאמרו ראו זה בונה במה לעצמו להתגדר בו, אתמול היה מהתלמידים והיום בא לכלל המלמדים. קבלתי על עצמי באהבה הביזיונות, שאמת דבריהם ולא דמיונות, שעדיין אין מקומי בכותל המזרח, ורחוק אני משם בעומדי בסוף מערב.

אך אחת שאלתי וזו היא בקשתי, שידון אותי הלומד לכף זכות, ומן השמים ישיבו לו כזאת. שלא באתי לכתוב בזה אלא מלב דואב, שעניי ראו בחורי חמד ואברכים יראי ה', שחשקה נפשם בתפילין, ובאו אלו מן העם והחלישו דעתם בדברי סרק והבל, ופצו פיהם בדברים שאין בהם ממש. ואם מן הריקים מתורה הייתה זאת, שתקתי. כי מה לי להיכנס בצרה הזאת, ואין הצר שווה בנזק המלך. והם הנחלשים במצוה אשמים, דמה להם להקשיב לאין בו דעת, והיה להם להקשיב לדברי חכמים, להעזיז פנים כגמר כנגד המלעגים.

אך אין ויהי אלא לשון צער, שקמו מהיראים והחסידים שבלומדי התורה, ומידם הייתה זו להחליש העם מעבודתם. וראיתי שאין קול ואין עונה, וסברו שתיקה כהודאה. ואמרתי בליבי אין זו עת לחשות, ובמקום שאין איש השתדל אתה להיות, ואין נכון לשהות. וגם אם יש לך ד' אמות לשבת, ואת נפשך הצלת, עתיד אתה להיטבע שאולי היה בכוחך לעשות ושתקת, ובשלחם נתפסת. ועונה פסולה אינה טובה מן הגאווה, ואם יש בכוחך לעשות עשה, ומן השמים ירחמו ויקרבו ליכם למעשה.

ועל זאת קנאתי לה' שראיתי לעצת היצר, שטן מהלך עם שטריימל, שקמים בקול חסידות לבטל המצוות בשם ה' צבאות, באומרם על הטהור טמא, ואת הקדוש לרחק. ולימדתי עליהם זכות שאין זה אלא חסרון ידיעה, ולא פקחו עיניהם לראות בטובה, ועדיין לא באו אל המנוחה, ותחת זו רעה חולה. תחת פאר העלו אפר, מי ביקש זאת מידם. טוב היה להם שתיקה ממאמר, ולפחות לא היו מקלקלים המתקן.

זאת נחמתי, באלו אשר דברתי עימם פנים בפנים, בסבר פנים. באמרי שפר מדברי רבותינו מנוחתם עדן. תהילות לאל התחזקו בזאת המצוה, ותכף עובר לעשייתך, כי ליבם היה עימם לקבל האמת ממי שאמרה.

ודע, כי זה סוד הדבר וזה דרך כל האדם. שקרוב אדם אצל עצמו, ולא רואה חוב במפעלו. טענות מטענות יתרין למעשיו, ובלבד שלא יודה בחסרונותיו, ואף יתפאר במעשי ידיו. וגם זאת כבר אמר החכם בלשון של זהב, שדרך אוויל ישר בעיניו. כפרט שזה שנים לו עלי אדמות, ורודף הוא אחר המצוות, כבר הולך הוא כגבר בעמיו, וכבוד וגדולה לפניו. לכן ימסור נפשו לצדק עצמו, שכל מעשיו מעלות

נפלאות. ועם אלה אין חלקי, ולא להם התועלת בחיבורי, כי לפניהם הבור פתוח כסיל מתעבר ובוטח.

אך אתה הקורא מחפש האמת, אליך כתבתי לקיים הוכח לחכם ויאהבך. שכל דברי בזה אינם שלי שפל שבשפלים, אלא ממאורי ישראל גדולי הדורות, וקצת שקלינן וטרינן בדברי קודשם לבאר מקחם ותורתם. וראה את אשר הבאתי לפניך, ותדון בעצמך אם לקרב אם לרחק. אך חסד זה עשה נא עמדי, עשה אוזנך כאפרכסת לשמוע דברי בזה, ובאם בחנת ומצאת שהינם ישרים וטובים, אמור חזק אני וקום ועשה. אל תחכה לעת כושר שזאת לעולם לא תגיע, ואל תסמוך על זמן הבא, שדור הולך ודור בא ודבר לא השתנה.

ובדברי תוכחתי אל תטעה, אין אני מדבר ח"ו על הת"ח, שקוטנם עבה ממנני, וכ"ש וק"ו על הפוסקים בספרתם. דמה לי לאבד עצמי לדעת, ויראתי מנחלתן שלא אבווה. אך שיטות שיטות יש בהלכה, ונצטוונו לקרב האמת ולעשות כמצותה, ובזה באתי ללקט זעיר כאן וזעיר כאן, ולא יבצר שהיה מעט להעיר בדבר זה, ולסייע באחר, שכך היא דרכה של תורה. ואין בכוחי לסתור ולהכריע רק אמרתי

דברי כמציע, ואתה תחזה ותקרב אשר ישכון חצרך.

ואם פליטת קולמוס הייתה שלא לפי כבוד מעלת תורתם, הרי שמעתה מגלה אני עליה שבטלה ומובטלת, וזאת היא לי לשבח להיות תחתיהם אסקופה הנדרסת, ולהתאבק בעפר רגליהם.

ותמכתי יתדותיי בדברי האי תנא חסידא בזוהר קדישא (תוריע ד' מו ע"ב) וז"ל, כמה דעונשא דהאי ב"נ בגין מלה בישא כך ענשיה בגין מלה טבא דקאתי לידיה ויכיל למללא ולא מליל, בגין דפנים לההוא רוחא ממללא דהיא אתתקנת למללא לעילא ולמללא לתתא וכלא בקדושה, כ"ש אי עמא אזלין בארחא עקימא והוא יכיל למללא להו ולאוכחא להו ושתיק ולא מליל כמה דאמינא דכתיב נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר, נעכר במכתשין דמסאבותא וכו'. עכ"ל. [לשון הקודש, כמו שעגשו של האיש הזה משום דבור רע. כך עגשו משום דבור טוב שבא לידו ויכול לדבר ולא דיבר, משום שפגם אותה הרוח הממללת שהיא מתקנת לדבר למעלה ולדבר למטה והכול בקדושה. כל שכן אם העם הולכים בדרך עקמה והוא יכול לדבר להם ולהוכיח אותם ושותק ולא מדבר.

כמו שאמרנו שכתוב נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר.]

וזה המאמר הוא קיצור נמרץ כמעט ראשי פרקים, מאשר חנני ה' לבאר בספר פארך חבוש השלם, שם באו בארוכה ראיות והוכחות בדברי ספרים וסופרים. והובאו לשונותיהם מילה במילה, ותוספת נופך בראיות ומקורות נאמנים.

ונתבארו באריכות דינים רבים הצריכים למניח כל היום, והרבה מהדינים היו צריכים חיפוש מחיפוש שאין הדברים מוזכרים בפוסקי הזמן מחמת שכחת המצוה, ומן שמיא קא זכו לי במוחש שלא לפי מעלתי מעלתי.

ומעתה הריני מגלה דעתי ורצוני בלב שלם, שכל רצוני בזה, להיות מסייע לעורר בני קדושים לעבודתו יתברך.

לעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, להקמת שכינתא מעפרא, וליחדא קוב"ה ושכינתיה. וכל אשר לא לרצוני יתברך במחשבה ודיבור ומעשה, הריני מבטלו ביטול גמור בלב שלם.

המייחל לראות ישראל קדושים בתפארתם.

הצב"י עמיהו יעקב פרץ ס"ט.

פרק א

צורת יהודי – עטור בתפילין

צורת חכם ותלמיד – עטור בתפילין

ראשית כל, קנה בנפשך ידיעה שהייתה פשוטה וברורה אצל רבותינו מנוחתם עדן, שכך היא צורת יהודי וכל שכן חכם וכן תורה שהוא יושב ולומד עטור בתפילין כל היום.

על זמן חז"ל במקומות רבים מעידים נאמנה, שזאת המצוה הייתה עטרה לראשם ממש, והיו מן החכמים משתבחים בעצמן על שהיו מקפידים בה בדקדוק גדול מאוד כמעט בגוומא.

ולדוגמא עי' בגמרא סוכה (כח ע"א), אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, מימיו לא שח שיחת חולין ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין וכו'. ומסיימת הגמרא, וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו. וכיו"ב ברב אדא בר אבהו (תענית כ ע"ב) ור' זירא (מגילה כח ע"א).

ומסופר עוד על ר' אליעזר (מסכת תפילין פ"א ה"ט) מעשה שהלך רבי אליעזר לאובלין אצל בעל הבית אחד, נהגו שיטכול במערה, פשט רבי אליעזר את כליו ופשט את תפיליו, אמר ליה, רבי, והלא מי המערה הזו יפים משל זו,

ולא היה בין זו לזו אלא ארבע אמות, לבש רבי אליעזר את כליו ונתן את תפיליו, שלא היה רבי אליעזר מהלך ארבע אמות בלא תפילין. כך היה רבי אליעזר עושה מצות תפילין קבע. ע"כ. ולמדנו, שלטרוח ולהתאמץ בשביל עוד כמה שניות עטור במצוה נקרא לעשות את המצוה קבע.

ואפילו עד דכדוכה של נפש בסובל ייסורים היו זהירים בה כמפורסם ברבנו הקדוש (כתובות קד ע"א), סליקא אמתיה דרבי לאיגרא אמרה עליונים מבקשין את רבי והתחתונים מבקשין את רבי, יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים. כיון דחזאי כמה זימני דעייל לבית הכסא וחליץ תפילין ומנח להו וקמצטער, אמרה יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים, ולא הוו שתקי רבנן מלמיבעי רחמי שקלה כוזא שדייא מאיגרא לארעא אישתיקו מרחמי ונח נפשיה דרבי. ע"כ.

וב"ה בר' אליעזר הגדול (אבות דר' נתן פ"ב) וז"ל, כשחלה רבי אליעזר אמרו אותו היום ערב שבת היה ונכנס רבי עקיבא וחבריו לבקרו והיה ישן בתוך חדרו והוא יושב בקינוף והם יושבין בטרקלין שלו. נכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפילין שלו ולא הניחו והיה בוכה. ויצא הורקנוס ואמר לחכמים רבותי דומה לי

שנטרפה דעתו של אבא. אמר לו בני, לא דעתי נטרפה אבל דעתך נטרפה שהנחת הדלקת הנר שנתחייבת עליה מיתה לשמים, והיית מתעסק בתפילין שאין אתה מתחייב עליהן אלא משום שבות. ע"כ.

ובחכם חשוב שאינו עושה כן, עובר ח"ו על חילול ה'. עיין ברמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה ה"א) שמנה כללים שחייב הת"ח לדקדק על עצמו יותר משאר העם וז"ל, ולא יראה 'תמיד' אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין. ע"כ. ומקורו בגמרא יומא (פו ע"א) היכי דמי חילול השם וכו' רבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין. ע"כ. ואעפ"י שדווקא על בעל מדרגה כוונתה נחה הקפידא על ד' אמות, אך על זמן גדול גנאי הוא וביטול מצוה יש בדבר גם לא באדם חשוב, מאחר וכן היא המצוה [כדלקמן]. ועל כל פנים למדת שכך היו פשוט במנהג החכמים.

ומצאנו בתלמוד מעשים בכל יום שהיו הולכים בדרכים עטורים בתפילין (סוכה טו ע"א), ופשוט שגם בשעת עבודה הם עליו כהאופה והיוצר (מס' תפילין פ"א ה"טז) ורק השאלה אם יש חשש קלקול מה יעשה, והכריעו שבאותה שאין חשש קלקול יניח בודאי. וכך היו

מקיימים אותה כשמשאם על שכמם תפילין עליהם (ב"מ קה ע"ב), והיו תוקעים בשופר בע"ש להזכיר לכולם לחלוין התפילין (שבת לה ע"ב) ופשוט שלא היו תוקעים עבור יחידים. ואריכות דברים אמתי יחלוין קודם ישיבה לסעודה והחליטו שמניחם על השולחן שיהיו מוכנים תכף להניחם בסוף האכילה (ברכות כג ע"ב), ומתלבטים החכמים על המרחק המינימום לחלוין קודם שנכנס לבית כסא ובית מרחץ (ברכות שם), ומתי מותר לנמנם בהם במשך היום כשצריך לכך (סוכה כו ע"ב), ואם חולץ ומניח כמה פעמים ביום האם יברך (סוכה מו ע"א). ועד"ז ימצא הממשמש בדברי חז"ל מקומות הרבה והוא פשוט וחבל על האריכות.

וכך נמשכה הקדושה בישראל גם בזמן הגאונים, כמבואר בהגהות מימוניות (הל' תפילין פ"ד אות פ) והוא מבעל העיטור בשם רב עמרם וז"ל, ושאלתם מנהג דרבנן, כך ראינו גאונים ואבות בית דין ואלופים הראשונים וכל חכמי הישיבה וכך מנהג, שאין חולצים עד כימי השמים על הארץ של ערבית. ע"כ. [וחכמי הישיבה בלשון הגאונים היינו התלמידים, כידוע.]

ומהם יש ללמוד מוסר מהו 'אות מלך', שבימיהם הקפידו שכרום מעלתו

לי ימים רבים דקשיא לי טובא מנהג העולם, ובפרט במנהג הישיבות והכוללים ה' עליהם ויחיו. שרובם ככולם יר"ש מרבים, שמדקדקים בקלה כבחמורה, והס מלהזכיר שיתפשרו במצוות החמורות שבתורה.

פוק חזי שמי הוא זה שיעלה על דעתו לקנות לולב ואתרוג "כשר בדיעבד", אעפ"י שמצותה לרגע קט ושישה ימים מדרבנן. ויראי ה' ירוצו להדליק החנוכיה בשמן זית כתית, תכף בצאת כוכבים בחשק והתלהבות דקדושה, ויהדרו לקרא מגילה מתוך קלף, ויחבטו בערבה בחשק לקיים מנהג נביאים, ואפי' בספקות דרבנן מחמירים דחסדאין עובדיהון, וקנאת סופרים בקרבם איזה בד"ץ יותר מהודר להכניס לביתו, ומקיימים מנהגי ישראל בהידור. ועל לבוש הראוי לתלמידי חכמים ואפילו בר בי רב לחד יומא בעינא פקחא ידקדקו שלא יעלה רכב, וכובע וחליפה לבושם לתת כבוד לקונם, וכהנה רבות כיאה וכיאות לעובדי ה' מאהבה, אשריהם ואשרי חלקם.

אך למגנת לב הייתה מצוה זו, עניה גלמודה אין לה מנחם. ואעפ"י שרבים מניחים תפלין גם המתחזקים מעט בתשובה, אך מצוה זו עדיין

כך גודל התפילין שעל ראשו, כמבואר בתשובות הגאונים (מוסאפיה סי' ג) וז"ל, מנהג היה בישיבה שהתלמידים ממעטין התפילין שלהם ולא היו גבוהים יותר מאצבע, ומניחין סודר עליהם. והרבים הגדולים היו גובחין כשלש אצבעות כדי שלא ישוו תלמידיהם אליהם וכו' אך מ"מ אם אין לו כי אם תפילין גבוהים לא ימנע עצמו ממצוה, כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים, וכולנו חייבים בכבוד המקום ובמצותיו. ע"כ. והתבונן שתפארת החכמים מצוה זו, ובה התהדרו. [ולא כמצוי בעוונותינו שבגדי סרק נעשו לסמל החכמה]. ועם ירידת הדורות ועוצם צרות הגלויות מצוה זו נשתכחה, ולמזכרת שעה בשחרית ונעלמת.

וראה בתשובת רב שרירא גאון (תשובות הגאונים החדשות - עמנואל סימן קסא) שהשיב בזה הלשון, הכין חזינא דבארץ ישראל מימים הראשונים כיון דנפישו שמדא ולא יכלי לאחותי תפילי אשתכחן מנהון, ובבבל טובא הוו זהירין וביותר רבנן יושבי מדרשות. ע"כ. ומבואר היטיב שרבנן נזהרין טובא אך גם כל העם בכלל, לכל הפחות בבית המדרש.

וכבר אמרו רבותינו (יומא ע"ב), דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים, וזה

בבחינת 'מת מצוה' לכל שאר שעות היום. ואם אלו בני ציון המסולאים מפז לא יקיימו אותה כהלכתה, בהיותם יושבים בנחת בשבת התחכמוני בישוב הדעת בלימוד התורה הק', לאן תפנה מצוה זו ואנה תלך למצוא לה מקיים. ולא זו אף זו שעליהם נסמכו כל ישראל לתלות הקלקול, שאם הם לא מניחים מה יגידו אוזבי הקיר.

והרי אין חולק שמקיים בכל רגע מצוה ח' מצוות עשה דאורייתא, ולרוב מובהק ומוחלט בפוסקים ראשונים כמלאכים הוא חיוב גמור מה"ת בכל רגע. ועל המתבטל ממנה בלא הכרח קראו בשם 'פושע' ו-'חוטא', וגם מספק קרקפתא דלא מנח לא נמלט [כדלקמן]. ומדוע אין רצים אחריה כמוצא שלל רב, לכל הפחות כמצוה קלה מדרבנן. והנראה בעינא פקחא שעצת היצר היא זו בתחבולות ודמיונות, וקצת לימוד זכות שלא לעורר המקטרג במאמר רבותינו על מצוה זו 'רפויה היא בידם' כבר משנים קדמוניות. [שבת מט ע"א]

ובשעת לימוד תורתנו הקדושה שכל סיבות ותירוצים אינם שייכים כלל, מדוע הזניחו מצוה זו שאם 'היה זהיר במצות תפילין כף של זכיות מכרעת, והכי איתא בירושלמי שאין לך

גדול בכל מצות שבתורה כמצות תפילין שהוקשה כל התורה כולה לתפילין, בין תורה שבכתב ובין תורה שבעל פה, שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך'. [תשובות הגאונים (שערי תשובה סי' קנז)]

והיא גופא כבוד והדר ללימוד התורה כמ"ש רבנו תם, שיש להקדים את הנחת התפילין ללימוד תורה, שזהו כבוד התורה ללמוד עטור בתפילין. [חידושי תלמיד ר"ת (כ"ק י"ז ע"א)]

והנה אם לרגעים תבחננו, אברך ובחור ישיבה אם יניח תפילין רק בשעות לימודו ביום ממוצע [7.5 שעות] יגיע ל- ע"ב אלפים של מצוות עשה, ויזכה למשוך עליו חסד [גימ' ע"ב] לאלפים כמבואר בתלמוד ירושלמי שדרשו על מצות תפילין 'המעטרכי חסד ורחמים'. וכל זה ללא מאמץ שהרי בלאו הכי יושב ועוסק בתורה הקדושה וגופו נקי, שאל"כ אינו יכול לעסוק בתורה, וגם היסח דעת ליכא בזמן הלימוד אפי' להידורי המקובלים, וגם ביני וביני אינו בשחוק וקלות ראש שהוא בביהמ"ד, ומה בצע יפרוש עצמו מהמצות היקרה.

וכמה טורח אברך בלימודו, וחזור ומשנן להבין ולזכור את לימודו, והנה רחמנא חוקה חקק שכל המניח תפילין תורה משתמרת בקרבו שנאמר

קדם. והתבוננת על מקומו ואיננו שאין
הזקן או כיפה לראש מייחדת איש
ישראלי, שאין בזה ציווי מלך ולא שמו,
אלא בתפילין שעליו קרא וראוי כי שם
ה' עליך.

וכמה זעק רבינו היערות דבש (ח"ב דרוש
ב) ונביא בקיצור המוכרח וז"ל,
וזהו בעו"ה הכל מעורר כח היצר הרע
למזימה וחטא, כי אם תפילין וציצית
לנגד עיניו, הלא תמיד יזכור באות
הברית אשר כרת ה', ולא יעלה בידו
בקל דבר רע, כי שמיה דמרא עליו,
ולא יתכן לעשות כמעשה עכו"ם או
צוררים וכו' וכן בשושן כל העם
ישראלים היו מתנכרים בשוק מבלי
להכירם בארמון המלך היותם בני
גולים וישראלים, ומכ"ש בלכתם
לסעודה, שנתו פקו פליליה, לא היו
לובשים תפילין וטלית של ציצית, לבל
יכירו שהם יהודים וכו' ולא כן מרדכי
בחזין וברחוב לעיני כל, חותם ה' ונימוסו
בתפילין וציצית היה על ראשו לקדש
שם שמים ברבים כמו יהודה, ולהודיע
יחודו הקדוש, ולכך בכל שושן הבירה
היה ניכר שהוא יהודי, כי נימוסו של
הקדוש ברוך הוא עליו וכו' וממנו ילמדו
כולם לעשות כזה, ואשרי שזוכה
למצוות הללו בשלימות, כי רבה היא.
עכ"ל.

'למען תהיה תורת ה' בפיך' 'לזיכרון בין
עיניך', ובסוד הדבר כתב בספר קדושת
ה' (שאפוצ'ניק עמ' נב), כי הנשמה היא חלק
אלוקי ממעל שלא שייך בה שכחה,
אבל מאחר שבנ"א נדבקו בטומאה
משכחים תלמודם. אך המניח תפילין,
קדושתן מטהרת ומקדשת ומביאתו
שלא ישכח תלמודו. ע"ש.

וכמה נצבט הלב, שעל סגולות והנהגות
'בן תורה' רודפים ומתייגעים,
אצים ורצים, ולא את ה' מעריצים,
שרחמנא ערב למצוה זו וציווה לתת את
כתרו בראש עבד נרצע, והיא חובה
וקדושה, מלאה טובה וברכה, וגזנחה
בקרן זוית כאלמנה עוזבה.

ובזאת יש לתמוה על מלמדי דרדקי
שעוסקים בקדשים וטהרות,
וגמנעים ממצוה זו והפסדם מרובה עד
השמים, שמלבד שמפסידים לעצמם
שפע טובה וברכה, יותר מזה מפסידים
בתינוקות של בית רבן, שכמה יכלו
לפעול בקדושה ביראת שמים וחיבוב
מצוה באותם לבבות נקיים, שהיו
עיניהם רואות רבם עטור במצוות ושם
ה' נקרא עליו דומה למלאך ה' צבאות,
תורה יבקשו מפיהו.

וכמה צר לי על ישראל קדושים,
שכמעט ופסקה מהם צורת איש
יהודי שסימנו עטור בתפילין כבימי

ובכל רגע שתפילין עליו זוכה לדבקות
בה', ומעלה עליו שעוסק בתורה
ושכינה על ראשו גם בעת מלאכתו.

ואמרתי אבוא לעורר לב ישראל
קדושים, שבדאי לא נעשה
זה אלא מחוסר ידיעה במעלת וחובת
המצוה, שהגלות גורמת ומנהג הרפיון
נקבע.

ואתה המעיין תן דעתך לדברים
אלו ותשפוט הדברים בשכל.
ודע, שהרבה הבינו כי זו האמת אך
ליבם בל עינים, ונדחקו לדחות
הדברים שח"ו לא יתברר שלא כדין
עשו עד היום. ולא לנו המחפשים
לעשות רצון הבורא ית', להיכנס בפינות
דחוקות והיתרים חלופים לדחות
מעלינו עול מצוות. וזה אחלי.

משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו כתר גבוה
נאה ומבושם ואוהבו מאד, לפעמים משאילו לבנו
לשבת עמו ולפעמים נוטלו בזרועו. היינו תפילין
שבזרועו, ולפעמים שמו בראשו והיינו תפילין
שבראש, ולפעמים נקרא כסאו כי בזרועו נושא
בקמיע בעין כסאו.

ספר הבהיר (יד ע"ב)
ועי' אמונה וביטחון
לרמב"ן (פרק כב)

פרק ב

מאמרי חז"ל

רפויה היא בידם

ראשית יש לעיין מאמרם במסכת שבת (קל ע"א, מט ע"א), תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר, כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה בשעת גזרת המלכות, כגון עבודת כוכבים ומילה עדיין היא מוחזקת בידם. וכל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת גזרת המלכות, כגון תפילין עדיין היא מרופה בידם. דאמר רבי ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. מאי היא? אמר אביי שלא יפיח בהם, רבא אמר שלא יישן בהם. ואמאי קרו ליה אלישע בעל כנפים, שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזרה על ישראל שכל המניח תפילין על ראשו ינקרו את מוחו. והיה אלישע מניח תפילין ויצא לשוק וראהו קסדור אחד רץ מלפניו ורץ אחריו, כיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, אמר ליה מה בידך אמר לו כנפי יונה פשט את ידו ונמצאו בה כנפי יונה, לפיכך היו קוראין אותו בעל כנפים. ע"כ.

והמבואר בגמרא כהנחת יסוד שמצות תפילין רפויה בידינו, והטעם העיקרי לכך נעוץ משנים קדמוניות

שלא מסרו נפש עליה בשעת השמדה. וברור שאם אין חיוב כל היום מה מקום יש להתלונן על ישראל שלא עשו חסידות להניח ב-'שוק', ועוד להוכיח שמוזה נהייתה הרעה בישראל שמצוה יקרה כזו נהיתה רפויה דהיינו ביטול מצות ה' ממש. [ובספר הארכנו בלימוד סוגיה זו עפ"י רבותינו הראשונים. ע"ש].

הם ותגריהם פטורים

וכיו"ב יבין שמועה בתלמוד מסכת סוכה (כו ע"א) דתניא, אמר רבי חנניא בן עקביא כותבי ספרים תפילין ומוזוות הן ותגריהן ותגרי תגריהן וכו' פטורין מקריאת שמע ומן התפילה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה. ע"כ. והביאה להלכה ולמעשה מרן בשלחן ערוך (סי' לה ס"ה) וז"ל, כותבי תפילין וכו' פטורים מהנחת תפילין כל היום, זולת בשעת ק"ש ותפלה. ע"כ. ומוכח מיניה שרק העוסק במצוה פטור כל היום, ושאר ישראל חייבים כל היום כפשוטו. ואם אינו חיוב גמור כל היום, אין צורך לפטור.

המניח תפילין כקורא בתורה

וכן יש להוכיח מדברי המכילתא (פרשת בא) וז"ל, לזיכרון בין עיניך, מכאן אמרו המניח תפילין כקורא בתורה והקורא בתורה פטור מן התפילין. ע"כ.

ולרוב הפוסקים וכך פסק בשו"ע קאי דוקא בהניח תפילין בשחרית, ואם נאמר שאין חיוב הנחת תפילין כל היום מדאורייתא, אין צריך לדרשה גמורה לפטור. אלא ברור שחיוב גמור הוא לכל היום מהתורה, ועל כן הוצרכה המכילתא ללמוד את הפטור לעוסק בתורה. [ודע שרבו השיטות בביאור המכילתא, ולרוב ראשונים אין הלכה כמותה, וגם לחולקים הוא דווקא בלומד תורה שבכתב, ובספר הארכנו ע"ש.]

וראה עוד ממתיקות המצוה במדרש תהילים (בזכר מזמור א פסקה יז), ר' אליעזר אומר, אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא ריבנו של עולם אנו רוצים להיות יגעים בתורה יומם ולילה, אבל אין לנו פנאי. אמר להם הקדוש ברוך הוא קיימו מצות תפילין, ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגעים לילה ויום. ר' יוחנן אמר מקרא מלא הוא, והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך. עכ"ל. וראה כמה חביבה מצוה זו לפניו יברך, ובודאי לא שייך שעל הנחה בשחרית יהיה כעוסק בתורה לילה ויום.

חביבין ישראל שסיבבן במצוות

וכן פשט דברי חז"ל (במנחות מג ע"ב) ת"ר, חביבין ישראל שסיבבן הקדוש

ברוך הוא במצות תפילין בראשיתן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן ומזוזה לפתחיהן, ועליהן אמר דוד שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך. ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו עומד ערום, אמר אי לי שאעמוד ערום בלא מצוה, וכיון שזכר במילה שבבשרו נתישבה דעתו לאחר שיצא אמר עליה שירה. ע"כ. ואם תאמר שאין חיוב תפילין כל היום מה ראה להזכיר דוקא תפילין, והרי יש עוד הרבה מצוות המזדמנות במשך היום לשעתן. ועוד, הא קאמר סיבבן הקב"ה. ודו"ק.

רוממם בעוה"ז והם מרוממות אותך

ובמדרש רבה (דברים פרשה ב, מהד' ליברמן עמ' 70) דרשו על הפסוק וקשרתם לאות על ירך, "אדם יוצא לדרך ובידו פרגמטיא [סחורה] והוא מתירא מן המוכסין, אתם אי אתם מתייראים. למה? שקשרו של מלך עליך שנאמר וקשרתם לאות". הרי שתפילין עליו גם ביוצא לסחור. ומוסיף המדרש ומלמד אותנו יסוד נפלא במצות תפילין, "רוממם בעולם הזה והם מרוממות אותך, ולא עוד אלא שהיא מארכת ימים ומעשרת אותך שנאמר אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד. ע"כ.

קניבסקי זצ"ל בפירושו על מס' תפילין
(עמ' צח.)

ובכלל יש לך להבין מכאן שפשוט שהיו
רגילים בתפילין כל היום,
שבמוחש הוא שמי שלא רגיל בהם בכל
אורחותיו, אינו יכול להתרכז ולנוע כדי
להילחם בעודן עליו.

מנח תפילין ומברך והדר פשיט לן

ועוד מבואר כן בגמרא בבא קמא (יז
ע"א), אמר רבה בר בר חנה הוה
אזילנא בהדיה דר' יוחנן למשאל
שמעתא כי הוה עייל לבית הכסא והוה
בעינא מיניה מלתא, לא פשיט לן עד
דמשי ידיה ומנח תפילין ומברך והדר
אמר לן. ע"כ.

ומוכח מרבי יוחנן שאעפ"י ששאלו אותו
דבר הלכה וידע להשיבם, נמנע
מלהשיב דבר ה' זו הלכה עד שיניח
תפילין עליו. וברור שהבין שחייב גמור
הוא להיות עטור בתפילין כל רגע כל
היום ממש, שאל"כ מה שייד לדחות
דברי תורה שכבר נשאל בהם, מפני
מצות תפילין שמונחות לפניו.

וכל שכן לסמ"ק (מצוה קיא) שמנח את
מצות הוראת הלכה למצוה מה"ת.
ועי' בפתחי תשובה (י"ד ס"י רמב סק"ט)
בשם השל"ה שכתב, לא יחמיץ שוב את

ומבואר שדרשו מהפסוק וקשרתם
לאות את החיוב להניחם גם
בשעת משא ומתן, וזה ברור שאינו בזמן
תפלת שחרית אלא כל היום כפשוטו.
[ואגב, ראוי להתבונן בדבריהם שאם
גרומם אנחנו את התפילין הם ירוממו
אותנו, ומה נקרא בלשון חז"ל 'לרומם
את התפילין', הוי אומר לקיים את
המצוה בכל שעה להיות עטור גם בשעה
שמתעסק בסחורות 'פרקמטיא'] והרי
לפניך הבטחת רבותינו להצלחה
בעסקים למקיים מצות תפילין בשעת
מלאכתו, ולא עוד אלא שהמצוה תביא
לו עושר ואריכות ימים ושאר מעלותיה
וסגולותיה. וכבר הזכרנו הנאמר
במסכת תפילין (מהמסכתות הקטנות הנמצאות
בסוף מסכת ע"ז, פ"א משנה טז) שהיוצר
והנחתום חייבים בתפילין ובלבד שלא
יניקו, והיא דוגמא לשאר מלאכות.
ופשוט.

תפילין ביציאה למלחמה

ובמסכת גיטין (נח ע"א) ארבעים סאה
קציצי תפילין נמצאו בראשי
הרגוי ביתר וכו' הרי שגם בשעת
מלחמה היו עטורים בתפילין, ופשוט
וברור שכל הלוחמים הניחו תפילין
ללא יוצא מן הכלל, שהרי הגמ' הביאה
המניין של התפילין כאומדן לדעת כמה
חיילים נהרגו. ודו"ק. [וכן הוכיח הגר"ח

ההוראה רק ישיב מיד להשואל, דכשם שאסור לענות דין מדיני ממונות ה"ג בכל ההוראות ע"ש. ולדבריהם ברור שר' יוחנן סבר שחייב גמור הוא להניח תפילין בכל רגע, וגדול חיובן שהוא בגופו ונתחייב בהן תכף שיצא מבית הכסא, ועל כן מוכרח להקדים הנחתן אפילו לתלמוד תורה.

בכל עת יהיו בגדיך לבנים

וכן פשט דברי חז"ל המהדהדים בחלל העולם בגמרא שבת (קנג ע"א), בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו ציצית, ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין. ע"כ.

ובכל עת פשוטו כמשמעו, ורחוק ודחוק עד מאוד לומר דקאי על זמן תפילת שחרית לחוד. בפרט שהקבילו לציצית ששם לא שייך שעה ביום, שכל שיש עליו בגד ד' כנפות חייב, והכא נמי כל שיש לו ראש וזרוע חייב אם יכול לשמור על גוף נקי.

תפילין שימושן בכל היום

ולשון מיוחדת מצאתי לרבותינו במסכת סופרים (היגר, הוספה ב פ"ב ה"ז) וזל"ק, מטיל אדם מי רגליו, ואף על פי שתפיליו בראשו, ואין בכך כלום, אבל בס"ת אסור, ומה הפרש בין זה לזה, ס"ת שימושן בכל שעה, ותפילין שימושן בכל היום. ע"כ.

וכתב הגר"ח קנייבסקי זצ"ל בביאורו על המסכת סופרים וז"ל, ותפילין שימושן בכל היום ולא בלילה, ולכן אין ראוי להוציאן ולבטל המצוה. ע"כ. ומבואר יוצא בהדיא בלא צד ספק שהחייב להיות בתפילין כחייב תלמוד תורה בכל היום ממש, ומתוקף החיוב גם אין נכון לחולצן לחסידות, שהרי מתבטל מהם והוא חסרון הניכר. רק ההפרש בניהם שלימוד תורה גם בלילה, ואילו מצות תפילין רק ביום.

ותן דעתך, שאעפ"י שלהשתין בהם לכאורה הוא פחיתות כבוד למצוה, דעת חכמים ברורה שזהו רצונו יתברך, שכבוד המצוה הוא לקיימה בכל זמן שניתן ואפילו לחלוץ לכמה רגעים הוא טעות, ולא כדעת הטועים, שמרוב הידורים וחומרות עושים ההיפך הגמור מרצונו יתברך, ומסירים כתרו של מלך.

המורם מכל האמור

הלומד בדברי רבותינו בלא לדחוק דבריהם, לבבו יבין כי כך היא המצוה מהתורה שיהיו מונחין עליו כל היום, והוא בתורת חיוב ולא הידור. ותפארת ישראל היא, שתהיה עטרתם על ראשם לאות ולזיכרון בכל עת.

פרק ג

שיטות הראשונים

אחר שראינו שאבותינו מיום קבלת התורה ועד לאחר צאתם לגלות היו מקיימים המצוה כהלכתה בשלמות כפי רצון ה', נבוא בפרק זה בתמצית דברי רבותינו ראשונים כמלאכים בגדר מצות הנחתן כל היום, אם הוא חיוב דאורייתא או חסידות בעלמא.

אחר שראינו שאבותינו מיום קבלת התורה ועד לאחר צאתם לגלות היו מקיימים המצוה כהלכתה בשלמות כפי רצון ה', נבוא בפרק זה ללמוד בדברי רבותינו ראשונים כמלאכים גדר מצות הנחתן כל היום, אם הוא חיוב דאורייתא או חסידות בעלמא.

וכידוע לכל מחזיק ספר, שעיקר בירור דעת חז"ל בא בדברי הראשונים, ודברי האחרונים נדחים מפניהם. ועל כן, מוכרח אני להביא דבריהם במעט הרחבה וביאור, שלא כדרכי בקונטרס זה והשתדלתי כפי יכולתי שלא יהיו הדברים יוצאים מהפשט הפשוט בלשונם.

ויודע אני כי יראו הדברים מבהילים בעיניך, איך לשונם חדה וברורה בחובת המצוה, ועל זה גופא הארכתי שלאחר שיתברר ויתאמת חובתה יידחו מאליהם הרבה מטענות הסרק לפטור.

גאונים

א. כך היה מנהגם שכל מעשיהם ודבריהם דברי קבלה, להניחן כל היום כמבואר בהגהות מימוניות (הל' תפילין פ"ד אות פ) וז"ל, בעיטור בשם רב עמרם וששאלתם מנהג דרבנן, כך ראינו גאונים ואבות בית דין ואלופים הראשונים וכל חכמי הישיבה, וכך מנהג, שאין חולצים עד כימי השמים על הארץ של ערבית. ע"כ. [וחכמי הישיבה בלשון הגאונים היינו התלמידים].

ועיין בתשובות הגאונים (מוסאפיה סי' ג) במנהג הישיבה וז"ל, מנהג היה בישיבה שהתלמידים ממעטין התפילין שלהם ולא היו גבוהים יותר מאצבע ומניחין סודר עליהם. והרבנים הגדולים היו גובהין כשלש אצבעות כדי שלא ישוו תלמידיהם אליהם. וכמו כן צריך התלמיד להצניע עצמו שלא יתראה בפני רבותיו כעז פנים. אך מ"מ אם אין לו כי אם תפילין גבוהים לא ימנע עצמו ממצוה כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים וכלנו חייבים בכבוד המקום ובמצותיו. ע"כ.

ומלבד שרואים כיצד הקפידו במצוה לקיימה כמצותה כל היום, עוד יש ללמוד שסברו שהוא חיוב מה"ת כל היום, שהרי סיימו ואמרו בתלמיד שיש

לו רק תפילין גבוהות שלא יתבטל מהמצוה על אף שיש בזה מיעוט כבוד ואף עזות פנים בפני רבו. ואם תאמר שאין חיוב כל היום, בודאי שלא תדחה החסידות את כבוד רבו שהוא חיוב מה"ת ומהחמורות שבהם שהוא בכלל ואת ה' אלקיך תירא. אלא ודאי שסברו שיש חיוב גמור כל היום מהתורה, ועל כן הנחת תפילין כל היום נקראת בשם 'דברי הרב' ביחס לכבוד רבו הנקרא 'דברי התלמיד'. ודו"ק.

ובהדיא בתשובת רב שרירא גאון (תשובות הגאונים החדשות - עמנואל סימן קסא), וששאלתם יש מקצת התלמידים שמניחין תפילין, מי מחזי כיוהרא או לא או דילמ' קיומי מצוה עדיף. תשובה. הכין חזינא דבארץ ישראל מימים הראשונים כיון דנפישו שמדא ולא יכלי לאחותי תפילי אשתבחן מנהון, ובבבלי טובא הוו זהירין וביותר רבנן יושבי מדרשות וכו' ומאן דקבע להו חס ושלוש דמחזי כיוהרא, וליכא למיחש ליוהרא אלא מידעם דלא מיחייב ביה ועביד ליה וכו' אבל תפילין דכל אדם חייבין בהם ומשום דאחרני פשעין מאן דלא פשע לא מחזי כיוהרא וכו' אף על גב דלא ידיע בנוף נקי ובוהירות וחסידות לא מחזי כיוהרא, ואיכא למימ' דאחרין נמי כד חזיין ליה עבדין כוותיה. וביותר מאן דאיתיה גברא רבה קשישא מעליא דאי לא קבע קאי בעון דחילול

השם. ע"כ. ודבריו מבהילים ומבוררים שהוא חיוב גמור ולא שייך יוהרא כלל. ויש ללמוד כן גם ברבנו שמואל בן חופני הובאו דבריו ברא"ש (סוף הלכות תפילין סי' בט) על דברי המכילתא וז"ל, לזכרון בין עניך מכאן אמרו המניח תפילין כקורא בתורה והקורא בתורה פטור מן התפילין. ורבינו שמואל בן חפני ז"ל כתב בתשובה, וליתא להך ברייתא דהא רבנן קשישי דתורתן אומנתן ומניחין תפילין ומברכין עליהו ואי לאו דחובה הוא לא הוו מברכין עליהו. אלא כיון דלא הובאה בגמרא לאו דסמכא הוא. ע"כ. ומבואר בדבריו שהמקובל לברך בכל פעם שמניחים תפילין הוא משום שיש בהם חיוב כל היום, שאם לא כן איך יאמר וציונו כשאין חיוב בדבר. ומדבר על מנהגם שהיו מניחין כל היום. וכנ"ל.

שאלות

ב. וכן דעת רב אחא משבחה בשאלות (פר' בא שאלתא מה) שכתב וז"ל, ברם צריך היכא דאנח תפילי בצפרא ובריק וסלקינן ותנא קא מחית להו מי צריך למהדר וברוכי אי לא, מי אמרינן כיון דכולי יומא זמן חיובא הוא כיון דבריק מצפרא טוב לא צריך ומאי טעמא דהא בריך ליה מצפרא ועדיין לא שלים חיוביה או דילמא בתר מעשה אזלינן וכל אימת דמחית להו קא

שאינן זהירין בהנחתן מפני שחושבין שהתפילין צריבין קדושה וטהרה יותר מדאי ואין לאל ידם להתקדש ולהטהר כל כך שיהיו ראויים להניחם. והנה הם טועים במחשבה זו וחוטאים חטא גדול שלא בכונה אלא בתמימות לב, שהרי מצינו ס"ת מקודש וחמור יותר מן התפילין וכל אחד ואחד מישראל עולה וקורא בתורה וראוי הוא לכך ואין אדם מישראל נמנע מזה מפני קדושת ספר תורה. ואם בספר תורה כך אין צריך לומר בתפילין שיש בהן ארבע פרשיות של תורה בלבד, כי כיון שהוא נזהר ממה שהזהירו רבותינו ז"ל שלא יישן בהם ולא יפיח בהן ולא יכנס בהן לבית הכסא וכן יזהר שלא יניחם כשיש לו חולי מעים די לו בכך ועשה בזה הזהירות הראוי.

וידוע שכל זמן שהאדם נזהר בהן הזהירות הראוי חובה עליו להניחן והוא עובר בהן אם אינו מניחן, כי מאחר שאין לו טענה שיוכל להפטר אינו נמלט מאחת משתים, או שיהיה פושע במצוה או שיהיה מורד וכבר מנו רבותינו ז"ל (ר"ה פ"ק דף יז) קרקפתא דלא מניח תפילין מעולם פושעי ישראל בגופן, ולמדונו בזה כי מי שרובו עונות ויש באותן עונות עון זה שלא הניח תפילין מחמת מרד אי אפשר לו בשום פנים שינצל מעונש גיהנם שכן אמרו לא

עבד מצוה ומחייב לברוכי עליהו. ת"ש דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן דברי רבי, וחכמים אומרים אין מברך עליהן אלא שחרית בלבד, ואיתמר הילכתא כר' ורבא אמר הלכה כרבנן אמר רב מרי בריה דבת שמואל חזינא ליה לרבא דלא עביד כשמעתיא אלא כל אימת דמחית תפילי מברך. אמר מר זוטרא חזינא להו לרבנן דבי רב פפי דכל אימת דמחית תפילי מברכין, רבנן דבי רב אשי כל אימת דמשמשין בהן מברכין משמיה דרבה בר הונא דאמר חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה, וכן הלכה. ע"כ.

ומוכח שחייב כל היום להניח תפילין דקאמר, שכל היום חיובן ועדיין לא שלים חיוביה בהנחה ראשונה. ואין השאלה אם מברך בכל פעם מפקיעה מהנחת היסוד שחיובן כל היום, אלא מבררת אם הברכה הולכת על החיוב או על קיום המצוה עצמה, וזה ברור. [וכך למדו בדבריו הגר"מ כשר בתורה שלמה (חלק יב עמ' רמו), בתורתו יהגה (ח"ב עמ' ת), שו"ת דברי שלום (מורחי ח"א סי' טו), ילקוט יוסף (סי' כה אות כ), ליקוטי שושנים (בהן עמ' קא). ובהלכה ברורה (סי' לו סק"א) לענ"ד לא דק.]

רבנו בחיי

ג. עיין בדבריו בספר כד הקמח (ע' תפילין) שכתב, יש מתרשלין במצות תפילין

סגיא דלאו הכי. שנא' (זכריה יג) והבאתי את השלישית באש.

ומעתה כל מי שחננו השם דעת ובינה והשכל ונתן לו עינים לראות ואזנים לשמוע צריך הוא שיתבונן בגודל כח מצות התפילין כיון שהמורד בה עונשו חמור כל כך עד שמים יגיע שהוא נמנה מכלל עון פושעי ישראל בגופן אשר לא יצילו את נפשם מיד להבה, ועל כן יצטרך שתהיה המצוה הזאת רגילה בישראל ושתהיה מוחזקת בידם, כי כן היתה בכל הזמנים כלן היו הכל זהירין וחרידין במצות תפילין ובמצות ציצית וזולתם, אבל מיום שגברו הצרות ונתדלדלו הדורות וגזרו שמד שכל מי שיניח תפילין יפצעו את מוחו הוצרכו ישראל להתרשל במצוה זו מפני הסכנה ולא מסרו עצמן עליה כמצות המילה ועל כן היא מרופה בידם היום, ומצות המילה שמסרו עצמן עליה עדיין הוא מוחזקת בידן וכל מצוה שלא מסרו עצמן עליה היא מרופה בידן, וכיון שביד האדם לקיים מצוה זו אין לאחד מישראל שימנע מזה על המחשבה שהזכרתי למעלה, כי כל אדם ראוי להניח תפילין כל זמן שהוא בריא וגופו טהור מן החולי והמדה, ואין צריך עכ"פ שיחיה לו גוף נקי כאלישע בעל כנפים, הוא שטועין בו הרבה בני אדם מהמון ישראל גם קצת

מן היודעים שחושבין שאין כל אדם ראוי למצות תפילין אלא א"כ הגיע למדרגת אלישע בעל כנפים שנעשה לו נס ושיחיה לו גוף נקי כמוהו. וזו היא הסבה שהמצוה הזאת מרופה בידם ולא יחזיקו בה, ולא ידעו ולא יבינו כי אין המאמר הזה אמור אלא בשעת השמד שאם המניח תפילין הוא כדאי ובטוח על עצמו שיעשה לו נס כאלישע בעל כנפים יש לו להניח תפילין בשעת שמד ואם לאו אין לו להניחם מפני הסכנה, אבל שאר כל המון ישראל שלא בשעת הסכנה חייבים להניח, וכל ישראל ראויים לכך כי כל העדה כלם קדושים, או יהיה ביאור המאמר לענין הנחתן כל היום כלו וזהו לשון גוף נקי שאם יש לו גוף נקי כאלישע ונזהר בהם הזהירות הראוי חייב להניחם כל היום כולו כמו שהיה עושה אלישע, אבל אם אין לו גוף נקי כמוהו די לו להניחן בשעות ידועות. ע"כ.

והעתקי לשוני בארוכה מחמת המתקנות והערבות אעפ"י שלעת עתה אין אנו צריכים אלא סוף לשוני 'לענין הנחתן כל היום כלו וזהו לשון גוף נקי שאם יש לו גוף נקי כאלישע ונזהר בהם הזהירות הראוי חייב להניחם כל היום כולו' דמוכח שכן החיוב, ולקמן נבאר תנאים הצריכים למניח.

רמב"ם

ד. מן המפורסמות שדעתו של הרמב"ם בפסיקת ההלכה היא מהחשובות והמכריעות, שמלבד היותו אחד משלושת עמודי ההוראה גם נתקבלו פסקיו בחלקים גדולים בעם ישראל, ורוב דיני השו"ע מוכרעים על פיו. ועל כן ראיתי לנכון להאריך מעט לברר דעתו בפרט שלענ"ד לא דקדקו בה כל הצורך.

ובכך פסק הרמב"ם (הל' תפילין פ"ד הל' כה-כו) בלשון זהב, צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצותן כך היא, אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין. אף על פי שמצותן ללבשן כל היום בשעת תפלה יותר מן הכל, אמרו חכמים כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו, וכל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה שהרי בארבע פרשיות צוה על תפילין של ראש ועל תפילין של יד, וכל הרגיל בתפילין מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחייו. עכ"ל.

ויש לדקדק בדבריו לשני פנים, האחד והוא המבואר 'שמצותן ללבשן כל היום' ולא חילק בין עיקר הדין למן המובחר אלא כך מצותן מה"ת בלא

חילוק, אלא שחכמים הקפידו ביותר גם על זמן תפילה שלא יהיה כמעיד עדות שקר. וראיתי להרבה מהפוסקים שהכריחו כן בדעת הרמב"ם שחיוב מה"ת כל היום עי' בחיי עולם על שו"ע (לו ס"ב), ובאות חיים ושלוה (ס"ק ד), והביא ביד נתן שכך ביארו גם הפמ"ג ובני בנימין. עי"ש. וראיתי שכ"כ בקנאת סופרים (טו ע"ב) ובלב אברהם (ח"א ס"ג) בדעת הרמב"ם שהוא חיוב גמור מה"ת כל היום כשאפשר לו.

מאידך יש ללמוד מלשונו במה שכתב, 'צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום'. שלכאורה אינו חיוב גמור אלא מן המובחר שיש להשתדל, שאם חיוב גמור הוא מה שייך לשון 'ישתדל' שמשמע לפנים משורת הדין. [וכן ראיתי שכתב בדברי שלום מזרחי (ס"ד יד) ובאינ' התלמודית כרך ט "הנחת תפילין" הערה 79 בדעת הרמב"ם].

אולם לקושטא דמילתא יש להוכיח שדעת קדשו לחייב מה"ת כל היום, ראשית שהרי לא הזכיר בשום מקום אחר בדבריו שיעור חיוב המצוה, ואם די בשעה היה צריך לציין שישתדל קאי דוקא על שאר היום, ומאחר ולא חילק תלמד שישתדל דקאמר הינו מגדרי המצוה ממש שמחויב מה"ת להשתדל כל היום בכל מה שאפשר לו להניחן כלימוד תורה שכל שאפשר חייב.

שוב בינתי בדברי הרמב"ם העשירים במקום אחר שלשון 'ישתדל' המובא בדבריו הוא גדר חיוב גמור, וזה לשונו בהלכות ברכות (פ"א ה"ב), יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר ואלו הן הנקראין חובה, לפי שאדם חייב על כל פנים לעשות, ויש מצוה שאינה חובה אלא דומין לרשות כגון מזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב מזוזה כדי שיעשה מזוזה אלא אם רצה לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישב וכו'. ע"כ.

הרי שכתב לשון השתדלות על מצוה שהיא חיוב גמור ופי' לשון השתדלות להתאמץ על דבר. ומאחר ובהלכות תפילין אמר כן על הנחתן כל היום מוכח שהוא חיוב גמור מה"ת.

[וראיתי לגאון האגרות משה (או"ח ח"ב סי' כז) שקבע כלל בזה וז"ל, ואין לדייק מלשון 'ישתדל' אדם וכו' לומר שהוא רק מעלה בעלמא, דגם על חיוב שייך לשון זה. עכ"ל.]

ואחזיק טובה לגר"א ארבל שליט"א שהעיר עיני שכן מתפרשת לשון הרמב"ם גם בהל' קרבן פסח (פ"י ה"א) שכתב, צריך אדם להשתדל שלא ישאיר מבשר הפסח עד בקר שנאמר לא תותירו ממנו עד בקר, וכן בשני

שנאמר לא ישאירו ממנו עד בקר, ואם השאיר ממנו בין בראשון בין בשני עבר בלא תעשה, ואינו לוקה על לאו זה שהרי ניתק לעשה שנאמר והנותר ממנו באש תשרפו. ע"כ.

וכיו"ב עוד בהלכות תשובה (פ"ו ה"א) הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שבארנו ישתדל אדם לעשות תשובה ולהתודות בפיו מחטאיו ולנעור כפיו מחטאיו כדי שימות והוא בעל תשובה ויזכה לחיי העולם הבא. ע"כ.

וברור שאין לשון השדלות שבהנ"ל לשון חסידות אלא מצוות וחייב ממש ואם כן אוקי באתרין שגם לשון ישתדל שבתפילין חיוב גמור הוא מן הדין ולא חסידות בעלמא, ומעתה בין תבין שדעת הרמב"ם לחייב מדאורייתא להשתדל שיהיו עליו כל היום כשעה ביום. ובזמן תפילה מתווסף חיוב משום עדות שקר ואין בזה לגרוע מחיוב המצוה גופא למי שאפשר לו. ודו"ק.

וכן יש להוכיח עוד מדבריו בתשובה (סי' שלד) שכתב וז"ל, עצמה של מזוזה אינה המצוה ולא תחשב מצוה אלא מפני בית המתחייב בה, ואם אין בית אין מזוזה. אבל ספר תורה ותפילין חובת הגוף התדירה. עכ"ל. ודייק בלישניה חובת הגוף התדירה. [הובא גם בכס"מ הל' תפילין פ"א ה"א]

ראב"ד

ה. וכן דעת הראב"ד בהשגות (ברכות פ"א ה"ט) שיש חיוב הנחת תפילין כל היום, ולהבין דבריו נקדים דברי הרמב"ם (שם) שכתב וז"ל, נטל את הלולב מברך על נטילת לולב שבין שהגביהו יצא ידי חובתו, אבל אם בירך קודם שיטול מברך ליטול לולב כמו לישב בסוכה, מכאן אתה למד שהמברך אחר שעשה מברך על העשייה, אבל נטילת ידים ושחיטה הואיל וכדברי הרשות הן אפילו שחט לעצמו מברך על השחיטה ועל כסוי הדם ועל נטילת ידיים. ע"כ. ומבואר ברמב"ם שנוסח הברכה מתחלק בין מצוה שפקע ממנו חיובו אך עדיין עוסק בה שמברך בלשון 'על', לבין מצוה שחייב בה ועדיין לא קיימה שמברך בלשון 'ל', וכל המצוות שאינן חובה גמורה כנט"י וכו' דומות הן למצוות שאינן חובה עליו, ולכן יברך ב-'על'.

וכתב עליו הראב"ד וז"ל, הנה לדבריו אם שכח בעטיפת ציצית או בהנחת תפילין ולא בירך תחלה, כשיזכור ויברך מברך על עטיפת ציצית ועל הנחת תפילין. ואינו כן, שהרי מצותו כל היום לפניו, אבל נטילת לולב כיון שהגביהו נפטר ממנו כל היום. ע"כ.

ומפורש בדבריו שיש חיוב להניח התפילין כל היום, שעל כן יברך בלשון 'להניח' ולא בלשון 'על' כנטילת ידיים וכיסוי הדם שיכול להשתמט מהם, ואם יצא יד"ח בהנחה לשעה שוב אינו חיוב. וכן דייק בסוף לשונו בלולב מדאגביה נפק לכן 'נפטר ממנו כל היום', משא"כ בתפילין 'מצותו כל היום לפניו', שלא נפטר ממנו אלא חובה עליו. ודו"ק.

[ומ"מ בדעת הרמב"ם אין דבריו ברורים כלל, שהרי כתב הרמב"ם (שם הלכה ה) וז"ל, העושה מצוה ולא בירך, אם מצוה שעדיין עשייתה קיימת מברך אחר עשייה ואם דבר שעבר הוא אינו מברך, כיצד הרי שנתעטף בציצית או שלבש תפילין או שישב בסוכה ולא בירך תחלה חוזר ומברך אחר שנתעטף אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית, וכן מברך אחר שלבש להניח תפילין, ואחר שישב לישיב בסוכה וכן כל כיוצא באלו. עכ"ל. שחור על גבי לבן שמברך בלשון 'להניח' לא כמ"ש הראב"ד בדעתו. ואולי גירסה אחרת הייתה לפניו.]

ספר החינוך

ו. בספר החינוך (מצוה תכב) מבואר שחייב הוא להתעטר בתפילין כל היום ממש והוא חייב מהתורה שכתב וז"ל, לפי שיש באלו [הפרשיות שבתפילין] קבלת מלכות שמים ואחדות השם, וענין יציאת מצרים שהוא מכריח אמונת חידוש העולם והשגחת השם בתחתונים, ואלה הם יסודות דת יהודית. ולכן נצטוינו להניח יסודות אלו כל היום בין עינינו ועל לוח לבנו. ע"כ.

הרי בהדיא שנצטוינו כל היום שיהיו לזיכרון ולא לשעה, וטעם הדבר שרק בהנחתן כל היום יושג הרצון האלוקי שנהיה דבוקים בו יתברך.

רבנו תם

ז. דעת קודשו מתבררת מדבריו בספר הישר (חלק החי' סי' שמ) וז"ל, מילה ושחיטה וכיסוי הדם ותקיעת שופר ופדיון הבן וטבילת כלים ונטילת ידים ומקרא מגלה ואכילת מרור והפרשת חלה והפרשת מעשר על כל אלו וכיוצא בהן מברך 'על'. דכיון שעשאו פעם אחת שוב אינו חייב לחזור בו ולהאריך במצותן. אבל שאר מצות שאין להן הפסק דכל שעה חייב להתעסק בה כגון תורה תפילין וציצית וסוכה ומילה

להכניסו בכריתו כבולן מברך עליהן בל'. ע"כ. הרי בהדיא נקט לשון 'דכל' שעה חייב להתעסק בה' וכמו שכבר הערנו הדימוי וההיקש בין תורה לתפילין שבכל שעה חייב מה"ת.

תוספות

ח. בדעת בעלי התוספות דנו הרבה מהפוסקים מה דעתם בסוגיה זו, ולענ"ד יש לי מן החדש להכריע בדעתם.

בתוספות סנהדרין (פח ע"ב ד"ה אי ס"ל) איתא וז"ל, תפילין אם הניחן בראשו בכשרות והניח גביהו בית חמישי הרי זה מוסיף גורע שפוסלן ומבטל מצות שעל ראשו, ולא דמי ללולב דאם נטלו ובעודו בידו הוסיף מין חמישי אין זה מבטל מצותו דמדאגביה נפק ביה. ע"כ.

ומשמע בפשטות שגם אחר שהניח תפילין באותו היום יכול לבוא לידי ביטול מצות תפילין אם פוסלה וכ"ש אם לא מניחה כלל, ולא דומה למצות לולב שאם אגביה לרגע יצא ידי חובת המצוה. וברור שההבדל בניהם שחייב מצות תפילין כל היום מה"ת שאינה מצוה לשעה אלא לכל שעות היום.

למימר דס"ד דליפטרו מתפילין של יד שלא בעידן עבודה דפשיטא ליה דחייבין. ע"כ. ולשונם זועקת 'דפשיטא ליה דחייבין' היינו מדאורייתא ככל מצות עשה.

ובכהנים פשיטא שדיברו על הנחתן כל היום, וכן מבואר בדבריהם ממה שהסמיכו תפילין למצות סוכה, מה סוכה חיובה כל היום כך תפילין חיובם בכל היום.

ועי' במאירי על מסכת נידה (ז ע"א) אחר שפלפל במאי דאיתא בגמרא על מנהגם של בני מערבא בתר דמסלקי תפליהו מכרכי אשר קדשנו וכו' וצונו לשמר חקיו כתב וז"ל, ומ"מ כתבו בתוספות שאי אפשר לברך במצוה לאחריה אלא כשנגמרה חובתה כגון סלוק תפלין בלילה או בערב שבת ויום טוב או סלוק ציצית בלילה וכן תקיעת שופר ונטילת לולב ודומיהן. אבל מצות שאין להם גמר כגון, תלמוד תורה ומזוזה וכיוצא בהן או אם חולץ תפלין או טליתו ביום היאך יברך בסלוקן ועדיין הם חובה עליו. ע"כ. הרי שלמד בדברי תוספות שיש חיוב מצוה כל היום מה"ת ועד הלילה לא נקרא נגמרה חובתן.

וכיוצא בזה בתוספות (סוכה מה ע"ב ד"ה אחד) אין סוכה ולולב שוין לברכה דאלולב אין מברך אלא פעם אחת ביום, אבל סוכה כל אימת דנכנס לה כדי שיאכל וישתה וישן ואפילו עשר פעמים ביום מברך אכל אחת ואחת מידי דהוה אתפילין כל זמן שמניחן. והיינו טעמא דסוכה דאי מתרמי ליה סעודתא לא אפשר למיכל חוץ לסוכה אף על פי שכבר אכל בו ביום בסוכה וכן תפילין כל היום מצותן שיהו מונחין בראשו ובזרועו, אבל לולב אין עיקר מצותו אלא פ"א ביום כדאמ' (לעיל ד' מב.) מדאגבחה נפיק ביה. ע"כ.

ותראה נכוחה שדימו התפילין לסוכה שכשם שאסור לאכול סעודת קבע שלא בסוכה כל שבעת הימים כך מצות תפילין 'כל היום מצותן שיהיו מונחין בראשו ובזרועו' וברור שכוונתם מה"ת שכך גדר מצותן, וראה שדייקו בלשונם שבלולב אין עיקר מצותו אלא פ"א ביום ואילו בתפילין 'כל היום'.

וכיוצא בזה בתוספות על מסכת ערכין (ג ע"ב ד"ה ציין) על הכהנים בעבודת בית המקדש שהיו עובדים בתפילין של ראש ולא בשל יד שיש בזה משום חציצה בין בגדי הכהן לבשרו. וכתבו התוס' וז"ל, דפשיטא ליה דחייבין לעולם בתפלין של ראש ולא בעי ליה

שסובר שכל היום הוא חיוב מה"ת, אין לנו לעשות מחלוקת בתוך בעלי התוספות בלא ראייה ברורה. [ומסייעים לר"ת, תוס' הרא"ש ותוס' רי"ד שכן הוכחנו בדעתם לקמן].

ועי' למחרש"ם בספר דעת תורה על שו"ע (ס"ז לו) ציין לדברי הפמ"ג שלמד מדברי התוס' הנ"ל לחייב מצות תפילין כל היום מה"ת. [ובמש"כ הפמ"ג לחדש שיש חיוב פ"א ביום והשאר מצוה מן המובחר ולא ציין לזה שום ראייה, נדבר בזה לקמן]. ודעת המחרש"ם להסכים ללימוד בדברי התוס' שהביא כן בלא לדחות בטענות של מצוה מן המובחר.

תוס' רי"ד

ט. עי' בדברי התוס' רי"ד (מנחות לו ע"א) שכתב לבאר הגמרא בזה הלשון, ומודים חכמי' ור' יעקב דאמרי לילה זמן תפילין שאם חלצן לצאת לבית הכסא או ליכנס לבית המרחץ ושקעה החמה שוב אינו חוזר ומניח, פי' אף על גב דלילה זמן תפילין הוא, משום ההיא שעה פורתא לא מחייבין ליה להניח, ועוד, גזירה שמא יישן בהם, ונהי שאם היו מונחין בראשו שאינו חייב לחולצן, אבל אם היו חלוצין אינו חייב להניח. ע"כ.

והנה במהדורה ראשונה נטיתי אחר דברי שו"ת יפה מראה פנחסי (ס"א) שדחה הלימוד בחלק מלשונות התוס' הנ"ל ודחק שיש לומר שיצא ידי חובה בהנחה של שחרית ורק מצוה בעלמא יש בכל היום אך לא חיוב [וכדבריו כתבו עוד אחרונים]. ואחר העיון הדרגא בי שאין ללמוד כדבריו כלל, חדא שראינו להוכיח כפשט לשונם שחיוב מה"ת כל היום, שהרי דייקו בלשונם 'פשיטא ליה דחייבין' 'תפילין כל היום מצותן שיהיו מונחין בראשו ובזרוע' 'מבטל מצות שעל ראשו'. והרי אם אין חיוב לא שייך לקרא לו 'מבטל' המצוה, וסתם לשון 'חייב' הוא לא הידור וחסידות. ואין לדחוק לשונם בחינם.

ועל אחת כמה וכמה מאחר וכך הבין המאירי בדברי התוספות והוא חד מקמאי, אין לנו אזורי הקיר לומר בדברי התוספות סברה בדבריהם בלא ראייה. וכל שכן שיש ראשונים רבים שסוברים כן בהדיא לחייב מהתורה כל היום, שיש לנו לפרש לשונם בפשטות וכרוב הראשונים, דאפושי פלוגתא לא מפשינן.

ועל כל הנ"ל מאחר וראינו לרבנו תם שהוא מגדולי בעלי התוספות

ת"ר איזהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית. דברי ר' אליעזר. ר' יהושע אומר כל שאינו מניח תפלין. קרי ל"י ר' יהושע עם הארץ ושמא מה שאומר המכילתא שהוא פטור דוקא בשעה שעוסק בתורה. ע"כ.

ובביאור דבריו, תחילה הביא דברי 'רבתינו' שמשמעות דבריהם שהעוסק בתורה פטור מתפילין לגמרי בכל היום, וכתב לדחותם מדברי ר' יהושע. ולדעתו יש לבאר דברי המכילתא שהפטור לעוסק בתורה מתפילין אינו על כל היום אלא על שעת הלימוד בלבד.

ועתה נתבונן, שאם נאמר בדעת האו"ז שאין חיוב הנחתן כל היום מה"ת ויצא יד"ח בהנחה בשחרית, מדוע הוצרכה המכילתא לדרוש בפסוקים כדי לפטור מהנחתן כל היום כשאין חיוב להניח. אלא ברור שהנחת היסוד שיש חיוב גמור כל היום ורק לעוסק בתורה יש פטור אך ורק בשעת הלימוד.

סמ"ג

יא. וראה לשון הסמ"ג (עשין ג) שכתב, עוד זאת דרשתי להם כי מה שאמרו רבותינו (שבת מט, א) תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים שלא ישן ושלא יפיח בהם, זהו באדם

ולא ניכנס כאן לבאר דברי הגמרא שזה ימתין למקומו, רק ניתן דעתנו על ניסוח דבריו 'לא מחייבין ליה להניח' אינו חייב להניח ולשונות אלו מוכיחים 'שחייב' להניח תפילין כל היום ורק נשאלת השאלה אימת נכנסת גזירת חז"ל שמא יישן. שאם תאמר שיצא ידי חובה וכל היום חסידות או מן המוכחח הרי שבסמוך ללילה ודאי לא שייך להתנסח בלשון חיוב אלא ראוי, ומכאן תלמד בדעתו שיש חיוב גמור כל היום. וזה ברור בדבריו.

[והידוע יש בדבריו על 'שעתא פורתא' שלא מחייבין ליה להניח, שלכאורה יש חילוק בין זמן קצר לזמן ארוך. ולפי"ז יש להוכיח מה שהשתבחו מרבתינו שלא הלכו בלא תפילין יותר מד' אמות, שלדבריו עשו חסידות יתירה מאחר והוא זמן מועט אין חייבים, אך ביותר מזמן מועט זה חיוב גמור על כל אדם ואינו שבח של חסידות. ודו"ק.]

אור זרוע

י. ויש ללמוד באור זרוע (הל' תפילין סי' תקלא) שכתב, למדת שצריך אדם להיות נזהר בתפילין. ומה שמפרשים שם רבותינו דאם עוסק בתורה כמניח דמי דאמר במכילתא העוסק בתורה פטור מן התפילין. לא נהירא לי כולי האי, דהא אמרי' בפ' שלשה שאכלו

שמניחן כל היום כולו כמצותן וכו' אבל בשעת תפילה אין לך רשע שלא יהא ראוי לתפילין וכו' שהכל יכולין להתנהג בטהרה בשעת תפילה. ע"כ. ומבואר שמי שיכול לשמור על גוף נקי חייב להניחן כל היום כמצותן מה"ת כמ"ש בהבנה פשוטה בלשון 'מצותן' ברמב"ם ורא"ש וכמפורש בספר החינוך. ולמי שא"ל בכל היום יניחם לכל הפחות בשעת תפילה.

רמב"ן

יב. בירור יסודי בדעת הרמב"ן נצרך ביותר בסוגיה זו, ראשית מאחר וכמה מרבתינו הראשונים נמשכו אחר לשונו, וגם הובא להלכה בשולחן הטהור והמפה הפרוסה עליו. ועוד שראינו למקצת הפוסקים שדחקו את לשונו ועל כן צריכא רבה היא להוכיח שיטתו אשר כתב בספריו.

וזה יצא ראשונה, על מעשה באלישע בעל כנפיים (שבת מט ע"א) כתב הרמב"ן וז"ל, ואי קשיא אלישע שהיה גוף נקי למה נטלן מראשו והא בשעת שמד אפי' אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור (פנהדרין ע"ד ב'), ה"מ לעבור על מצות לא תעשה אבל אם גזרו לבטל מצות עשה ודאי תבטל ואל יהרג דשב ואל תעשה שאני, ועוד שהן יכולין לבטל על כרחו שניחוהו בבית האסורין

וממילא תבטל, ואף על פי שהיה מניחן שמא היה סבור שלא יראהו אדם או שהיה מוסר עצמו למיתה שלא לבטל מעליו מלכות שמים, ורשאי הוא בכך ואינו כמתחייב בנפשו אף על פי שאמרו יבטל ואל יהרג, שכל מצוה שהחזיקו בה ישראל בשעת השמד נוטלין עליה שבר הרבה ועדיין מוחזקת בידם. עכ"ל.

והנה ברור בלשונו שהרומאים באו עליו 'לבטל מצות עשה' ומבואר בגמרא שהקסדור רץ אחריו בשוק בחוצות העיר ולא במניח במסתרם בשחרית, ומוכח שעל מניעת הנחת תפילין במשך כל היום קרא שם ביטול מצות עשה.

[ואת לשונו העתיק בר"ן וכך הכריחו בדעתם הנצי"ב בהעמק שאלה (שאילתא לה, עמ' רכח), הגר"ש קלוגר בספרו קנאת סופרים (דף טו ע"ב), ישועות יעקב (סי' לו סק"א), ארץ צבי פרומר (או"ח סי' טו), דברי מרדכי פרידבורג (סי' ט), שו"ת הר צבי (או"ח סי' כב או' ה-ו), יד נתן (ח"ג סי' א, עמ' כו), ועוד רבים].

ואין לדחוק שמצוה יש כל היום אך לא חיוב, שאם כן היה לרמב"ן לתרץ שלחניה תפילין כל היום הוא חסידות ואין צריך למסור נפש. ובאמת שכ"כ לתרץ הריטב"א מדנפשיה ובוזה כתב

לחלוק על דברי הרמב"ן שסובר שהוא ביטול עשה ממש ולא רק חסידות. וזה לשון הריטב"א (שבת שם), יש מקשים והלא שעת השמד היה וקי"ל בסנהדרין (ע"ד ב') דאפי' אערקתא דמסאני יהרג ואל יעבור כל שכן על מצוה גדולה כזו, ומסתברא דלא קשיא דהא מצות תפילין בחיוב תורה אינו אלא בשעה שמקבל עליו עול מלכות שמים, ולהניח כל היום הוא מדת חסידות, וכיון שכן לא היה יכול למסור עצמו עליהם על שאר היום. ומורינו הרב ז"ל היה אומר בשם רבינו הגדול ז"ל שלא אמרו יהרג ואל יעבור אלא על ביטול מצות לא תעשה שהרי יש בידו ליהרג ולא יעשה, אבל על מצות עשה שאומרים לו שב ואל תעשה לא יהרג על זה. ע"כ.

וידוע שרבו של הריטב"א הוא הרשב"א שאמר בשם רבו הרמב"ן המכונה בפי הריטב"א רבנו הגדול ז"ל בידוע, שבביטול 'מצות עשה' אין חיוב למסר"ג, והריטב"א מבין בדברי הרמב"ן שלחלוק תפילין בכל היום הוא 'ביטול מצות עשה ממש ולא חסידות' שהרי הוא פתח בדעת עצמו דהוי חסידות כל היום ואחרי כן הביא שיטה אחרת להרמב"ן וזה פשוט וברור.

וכן מוכח עוד ברמב"ן (נדה נא ע"ב) על ברכת לשמור חוקיו שכתב וז"ל, בודאי נראה לומר שאין בני מערבא מברכין כן אלא כשהן מסלקין אותן בזמן ערבית ולא משום עשה שבהן אלא משום שכבר נגמרה מצותן דקסברי לילה לאו זמן תפילין הוא וכו' אבל אם היה מסלקן ביום היאך יברך והלא מצוה להניחן ולא לסלקן וכו' אבל נאמר לפי זה הענין ולפי זה הפירוש דאין מברכין על כל מצוה שאין סילוקה גמר עשייתה כגון פושט ציציתו ביום והיוצא מן הסוכה, אבל בלילה מברכין על ציצית, וכן לאחר שופר ולולב וכיוצא בהן שעשייתן גמר מלאכתן מברכין, וזה שלא העמידו משנתינו דיש טעון בו וזה הלשון נכון הוא שאין הדין נותן לברך לאחריה במצוה שעדיין הוא חייב בה והוא מסלקה ממנו, שא"כ מצינו חוטא ומברך. ע"כ.

ושפתיו ברור מיללו שמצות תפילין כל היום עד הלילה ואם חולצן ביום עדיין חייב במצוה. ולכן למנהג בני מערבא שהיו מברכים בחליצתן לא שייך לברך אם חלץ במשך היום שנמצא חוטא ומברך. ואם כל היום ממידת חסידות לא שייך כל הפלפול

האמור, אלא ודאי דעתו שחייב כל היום מה"ת.

וב"כ עוד בחידושויו לפסחים (ו' ע"א) מהראב"ד ז"ל בשם הרב רבי משה בר' יוסף וז"ל, מצוה שאין לה גמר אלא חייב לעשותה תדיר כגון הנחת תפילין וציצית וכיוצא בהן, אבל מצוה שעשייתה בפעם אחת גמר מלאכתה כגון ביעור ונטילת לולב ומילה ושחיטה כלן מברכין בהן על. ע"כ. ואע"ג דפליג על הכלל בברכות לא חלק על הטענה שתפילין חייב תדיר.

עוד יש להוכיח בדברי הרמב"ן שחייב כל היום מה"ת וזאת נקדים, דאיתא בגמ' מו"ק (כ ע"ב), רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה דרבי חייא כי סליק להתם אמר ליה אבא קיים אמר ליה אימא קיימת. אמר ליה אימא קיימת אמר ליה אבא קיים. אמר ליה לשמעיה חלוין לי מנעלי והולך אחרי כלי לבית המרחץ. שמע מינה תלת שמע מינה אבל אסור בנעילת הסנדל, ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד, ושמע מינה מקצת היום ככולו. ע"ב.

וברמב"ן (תורת האדם, שער שמועה ולק"ע הובא בב"י יו"ד סי' תב) כתב וז"ל, וכן

נראה שהיה רבי חייא לובש תפילין בשעת שמועה זו, שלא היה דרכו של אותו צדיק לילך בלא תפילין אף על פי כן לא חליץ תפיליו כלל, והטעם לזה לפי שאפילו בשני של אבילות מניח תפילין ואינו חולץ אלא ביום ראשון בלבד, ולא תהא שמועה רחוקה חמורה מיום שני של אבילות קרובה. הילכך אם היה לובש תפילין בשעת שמועה של אבילות רחוקה אינו חולצן אלא מתעטף ראשו או חולץ מנעל וסנדל ודיו. עכ"ל. והעולה מהרמב"ן שבשמועה רחוקה לא גרע מיום שני לאבילות שמיניח תפילין כל היום וא"צ לחלוין. ודייק בלישניה דדוקא רבי חייא שהיה שמועה רחוקה, ומימילא שמעינן שבשמועה קרובה דינו כיום קבורה וחייב לחלוין התפילין. ואף גם זו תשמע שאסור גם בלהניח בשמועה קרובה ואפי' לא הניח התפילין באותו היום. וב"פ האחרונים עפ"י המבואר בשו"ע (יו"ד סי' תב סעי' ב, ומקורם הרמב"ן הנ"ל כמ"ש בב"י), ועיין בט"ז (פק"א) דדייק לה מסעי' א' ששמועה קרובה כיום קבורה לכל מילי. ובנקודות הכסף מעיר עליו שהוא דיוק הלשון בסעי' ב' עצמו, שבשמועה רחוקה א"צ לחולצם, וא"כ בשמועה קרובה כ"ש שאסור להניחם.

הנחת תפלין כל היום מן התורה, והחיוב חל על כל רגע ורגע ובלא מניח היו מבטל מצות עשה, ונקרא חוטא.

רבנו המאירי

יג. ועי' במאירי על מסכת נידה (ז ע"א) שאחר שפלפל במאי דאיתא בגמרא על מנהגם של בני מערבא בתר דמסלקי תפלייהו מברכי אשר קדשנו וכו' וצונו לשמר חקיו כתב למסקנה וז"ל, ומ"מ כתבו בתוספות שאי אפשר לברך במצוה לאחריה אלא כשנגמרה חובתה כגון סלוק תפלין בלילה או בערב שבת ויום טוב או סלוק ציצית בלילה וכן תקיעת שופר ונטילת לולב ודומיהן. אבל מצות שאין להם גמר כגון, תלמוד תורה ומוזוה וכיוצא בהן או אם חולין תפליין או טלית ביום היאך יברך בסלוקן ועדיין הם חובה עליו. ע"ב.

אתה הראת לדעת שהסכים לדברי התוספות והרמב"ן שלא שייך לברך על חליצתן ביום שהרי אם חולין תפליין ביום עדיין הם חובה עליו. ובודאי שמדבר על חיובן מה"ת שהם הדוגמאות שנקט והוא המבואר בנוסח הברכה לשמור חוקי ר"ל של ה' ית' בתורה הקדושה. וזה ברור. [ואל תשיבני ממש"כ טלית בסמיכות לתפליין ללמוד שאינו מבטל המצוה ממש, שהרי באין עליו בגד ד' כנפות

ונשוב לנד"ד, בשו"ת אבני שהם (ח"ד" א"ח ס"ב) כתב להוכיח שיטת הרמב"ן שחייב להניח תפליין כל היום מה"ת עפ"י דברי השו"ע ונו"כ הנ"ל. וזה תמצית דבריו, מסקנת האחרונים מהלימוד ברמב"ן שא"צ חליצת תפליין בשמועה רחוקה אך חייב לחלוין בשמועה קרובה, וכל שכן שלא יניח. וממה שלמדו איסור הנחה בשמועה קרובה מחיוב חליצה בשמועה קרובה, משמע שחליצה והנחה שווים ברמת חיוב המצוה. ורוצה לומר שאפי' לאחר שהניח כל רגע מחיוב להיותן עליו. שאם תאמר שדעת הרמב"ן שאין חיוב להניח תפליין כל היום אלא לרגע ושאר היום מצוה מן המובחר, תקשי כיצד למדו מחליצה להנחה שהרי כשחולין כבר יצא ידי חובת המצוה בזמן שהיו עליו קודם השמועה, ושפיר יחלוין שאין כאן עוד חיוב ואינו מבטל המצוה. משא"כ באיסור הנחה בשמועה קרובה, כיוון שעדיין לא יצא יד"ח המצוה, מבעי ליה לאנוחי דלא ליהוי קרקפתא דלא מנח.

ומתוך שלמדו מזה על זה, תלמוד שלרמב"ן שהוא מקור הדין, חליצה והנחה שווים שנחשב למבטל מצות עשה מה"ת גם בחליצה.

ומכל המקומות שדיבר בהם הרמב"ן נמצאת למד שלדעת קודשו חיוב

אינו מקרי ביטול עשה. בודאי כוונתו שכל שיש עליו בגד ד' כנפות חייב שהוא תנאי במצוה, משא"כ תפילין שאין להם תנאי שכל שיש לו ראש וזרוע חייב כל היום ממש. ודו"ק.]

וכן מוכח מהמשך לשונו שכתב, וא"ת והרי קורא בתורה בצבור מברך לאחריו אף על פי שעדיין חובה עליו, בזו מצוה הוא לגמור כדי שיהיו שלשה או שבעה קורין כתקנת חכמים. ע"כ. ומאחר ואין ברכה אחרונה על תפילין עד הלילה, מוכח שמהתורה חייב להניח כל היום. ודי בזה.

רבנו פרץ

יד. עי' בתוספותיו על מסכת סוכה (מה ע"ב) וז"ל, ואין סוכה ולולב שווין לברכה דהא לולב לא מברכי אלא פ"א ביום ותו לא, ובסוכה מברכין כל אימת שנכנס בה וכו' מידי דהוי אתפילין וציצית כל זמן שמניחן והיינו טעמא דאי מתרמי סעודה לא אפשר למיכל חוץ לסוכה אעפ"י שכבר אכל בסוכה בו ביום וכן תפילין וציצית כל היום מצותן שיהיו כל היום מונחים עליהם, אבל לולב אין נטילתו אלא פעם אחת ביום כדאמרינן כיוון דאגביה היה נפק ביה שהרי לא כתיב כ"א ולקחתם לקיחא בעלמא. עכ"ל.

ויש לדקדק וללמוד מדבריו גם פירוש הפסוקים, שדווקא בלולב שנצטוונו 'ולקחתם לכם' מספיק 'בלקחה בעלמא' שכן הוא לשון לקיחה שמרגע שהגביהו סיים לקיחתו, מה שאין כן בתפילין שנצטוונו 'וקשרתם לאות על ירך והיו לטוטפות בין עיניך' הוא כפשוטו שצריך שיהיו קשורים ומונחים עליו תמיד. ודו"ק.

וכן מפורש בספר הלבוש (סי' לו אות ב) וז"ל, ומצותן להיות עליו כל היום, דהא סתם כתיב וקשרתם אותם וגו' משמע קשירה תמידית. ועוד כתיב והיו לאות על ירך ולזכרון בין עיניך, ואות וזכרון צריכין להיות תמידין. ע"כ. ומצאנו לדבריו שורש בקמאי.

מרדכי

טו. ולענ"ד כדברנו באור זרוע כן יש להוכיח בדעת המרדכי שסובר שכל היום חייב מהתורה, שכתב בהלכות תפילין שלו (רמז תתקט) וז"ל, ורבותינו מפרשים דאם עוסק בתורה כמניח דמי, ומביאין ראיה מדאמר במכילתין העוסק בתורה פטור מתפילין. ולא נראה לי, דתנו רבנן איזהו ע"ה כל שאין קורא ק"ש שחרית וערבית, ר' יהושע אומר כל שאין מניח תפילין. הא למדת שאפי' חבר ועוסק

בתורה אם אין מניח תפילין הוי ע"ה לדרבי יהושע. ושמא מה שאומר במכילתין שהוא פטור היינו בשעה שעוסק בתורה. ע"כ.

ובביאור דבריו, תחילה הביא דברי 'רבתינו' שמשמעות דבריהם שהעוסק בתורה פטור מתפילין לגמרי בכל היום, וכתב לדחותם מדברי ר' יהושע. ולדעתו יש לבאר דברי המכילתא שהפטור לעוסק בתורה מתפילין אינו על כל היום אלא על שעת הלימוד בלבד.

ועתה נתבונן, שאם נאמר בדעת המרדכי שאין חיוב הנחתן כל היום מה"ת ויצא יד"ח בהנחה בשחרית, מדוע הוצרכה המכילתא לדרוש בפסוקים כדי לפטור מהנחתן כל היום כשאין חיוב להניח. אלא ברור שהנחת היסוד שיש חיוב גמור כל היום ורק לעוסק בתורה יש פטור אך ורק בשעת הלימוד.

וב"כ בהדיא ללמוד רבנו יונה במכילתא הנ"ל שכתב, (ברכות בדף ט ע"ב ברי"ף) וז"ל, עוסק בתורה כל היום זהו במקום תפילין, ומכל מקום לא בא לפטור שלא יניחם בשעת קריאת שמע ותפלה שזה צריך הוא לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה כדאמרינן

לעיל (סי' ט), אלא הרווחנו בזה שאע"פ שהחייב כל היום, פוטר למי שעוסק בתורה. מפי מורי הרב נר"ו. ע"כ. ולמד מזה לזה, והיו לאחדים בידך.

שבלי הלקט בשם שו"ת מן השמים

טז. עי' בשבלי הלקט (ענין תפילין) בשם רבנו יעקב וז"ל, משאלות חלום ששאל הצדיק ר' יעקב זצ"ל. ותפילין כל בר ישראל דקרי ק"ש מחייב בתפילי בר מי שעושה מלאכתו ערום בשעת עירום. וליתא לדרבי ינאי דאמר תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים, דאמרו לא ניתנה תורה למלאכי השרת. אבל במקום שהעתקתי ממנו עירב עם זה של מעלה ולפי דעתי יש בו טעות וכך רצה לומר, לא מיבעיא בשעת קריאה דכל בר ישראל חייב אלא אפי' בלא קריאה משעה שעוסק במלאכתו לבד מי שעושה מלאכתו ערום בשעת עירום ע"כ. ופשוט לשונו שחייב כל היום גם בשעת עשיית מלאכה וכל שכן בזמן לימוד או תפילה ובלבד שאינו ערום באותה שעה. ודו"ק.

ועי' לו עוד בשו"ת מן השמים (סי' כז) שכתב, ועוד שאלתי על שאינם מניחים תפילין וכו' או אם יש לו טענה בעבור שצריכין גוף נקי שלא יישן בהם ושלא יפיח בהם ומטעם זה אין אנו

מניחים אותם בכל היום. והשיבו, אינו דומה מבטל מקצת המצוה למבטל את כולה, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת, כל זה השיבו לי באמת. ונראה שאין עונשו מרובה במבטל מצות סוכה אך פשיעה היא בידינו כשאין אנו מניחין אותם מיראה שמא יישן בהם ושמא יפח בהם, כי טוב לבטל מקצתה מלבטל כולה. ע"כ.

רשב"א

יז. על הגמ' בשבת הנ"ל הקשה הרשב"א, וא"ת והיכי עביר הכי והא אמרינן (סנהדרין ע"ד ב') בשעת השמור אפילו אמצוה קלה יהרג ואל יעבור, וי"ל דהני מיילי במצות לא תעשה אבל במצות עשה לא דשב ואל תעשה שאני דלא מוכחא מילתא. ע"כ.

והנך רואה שהיא קושיית ותירון הרמב"ן דלעיל והביאה בסתימה ומוכח דהכי ס"ל שהוא ביטול עשה' ולא חסידות שאל"כ היה לו לתרץ כהריטב"א, ואין לכפול שנית עי' בשיטת הרמב"ן לעיל. ונמצא מסכים לפי' רבו הרמב"ן בזה, והובא גם בר"ן שם. וכך הכריחו בדעתו הנצי"ב כהעמק שאלה (שאילתא לה, עמ' רכח), הגר"ש קלוגר בספרו קנאת סופרים (דף טו ע"ב), ישועות יעקב (סי' לו סק"א), ארץ צבי

פרומר (או"ח סי' טו), דברי מרדכי פרידבורג (סי' ט), שו"ת הר צבי (או"ח סי' כב או' ה-ו), יד נתן (ה"ג סי' א, עמ' כז), ועוד רבים.

וע"ע בשו"ת הרשב"א (ה"ז סי' תקמ) שכתב, ואין מברכין על המצות לאחריהם וכו' ואפילו לבני מערבא דמברכי לבתר דמסלקי תפליהו אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור חקיו, היינו תפילין וכל הדומה להם שיש להן גמר לעשייתן כגון תפילין שאין מצותן בלילה ועליהם כתיב ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה ולא לילות מערבאי סברי דבחוקת תפילין הכתוב מדבר. אבל קריאת התורה שאין גמר למצותה לכולי עלמא אין מברכין לאחריה. ואל תקשה עלי מברכת התורה בשני וחמישי בשבת בבית הכנסת שמברכין לפנייה ולאחריה דהתם תקנת משה ועזרא ועל התקנות מברכין לפנייהם ולאחריהם. ע"כ. הרי שביאר שסוף המצוה בתפילין דווקא בלילה וגם זה דווקא למ"ד לילה לאו זמן תפילין.

וב"כ עוד בחי' (נידה נא ע"ב) וז"ל, ומיהו משמע ודאי דאפי' בני מערבא לא מברכי אלא על מצות שיש גמר לעשות מצותן כגון סלוק תפילין ערבית אי נמי בערבי שבתות וימים טובים שכבר נגמרה מצותן דמאן דמוקי לה במצות

מתרמי ליה סעודתא אי אפשר לו לאכול חוץ לסוכה אף על פי שכבר אכל בו ביום בסוכה וכן תפילין מצותן כל היום שיהיו מונחים בראשו ובזרועו, אבל לולב אין שחר מצותו אלא פעם אחת ביום כדאמרין מדאנבהיה נפק ביה. ע"כ.

ומוכח מיניה דס"ל בהא כדברי התוס' הנ"ל שתפילין מצות מה"ת כל היום כאיסור אכילה חוץ לסוכה, ומאחר ואין זו חסידות כנסילת לולב עמו כל היום מברך על כל קשירה ששייך בזה לשון 'וציוונו'. ועיקר לימודו 'וכן תפילין מצותן כל היום שיהיו מונחים בראשו ובזרועו' הרי בהדיא שכל היום מחויבי המצוה שיהיו מונחים עליו, ולא שיש אפשרות לקיימן כל היום וחייב רק שעה, וזה ברור ופשוט בלשוננו.

וכן הבין בדעתו בנו רבנו יעקב כפי שכתב בקיצור פסקי הרא"ש (הלכות תפילין אות כח) מצות תפילין ללובשן כל היום. ומי שאין יכול להזהר כל היום לכל הפחות יניחן בשעת ק"ש ותפלה ואם לא עשה כן כאילו העיד עדות שקר בעצמו. ע"כ.

הרי שלא יוצא ידי חובה בהנחתן בשחרית לחוד, מלבד מי שאין

תפילין קסבר לילה ושבתות וי"ט לאו זמן תפילין וכו' אבל שאר מצות שאין להן גמר, ואי נמי חולץ תפליו ופושט ציצית ביום כיצד יברך בסילוקן והוא מצווה עדיין על עשייתן. ע"כ. והוא מוכרח בדעתו שכתב 'והוא עדיין מצווה'.

ספר הבתים

יח. עיין בדבריו הבהירים (מהר" בלוי ח"ג, על הרמב"ם ברכות פ"א אות ו) שכתב וז"ל, ומכאן אתה למד שהמברך אחר שעשה בלא ברכה מברך על העשיה. יראה לי שלא אמר זה אלא על תפילין וציצית וכיוצא שלא נעשה עיקר המצוה ותכליתה בהנחה או בעטוף כי צריך שיהיו התפילין עליו כל היום לאות וכן כל זמן שהוא מתעטף בבגד ארבע כנפים צריך שיהא בו ציצית. עכ"ל. אתה הראת לדעת שכל כך פשוט שכן הוא, ושעל פי זה יש לבנות כללים בהלכות ברכות.

רא"ש

יט. עי' לרא"ש בתוספותיו (סוכה מה ע"ב) שכתב וז"ל, סוכה בכל פעם ופעם שנכנס בה לאכול ואפילו עשרה פעמים ביום מברך על כל פעם ופעם, מידי דהוה אתפילין שמברך כל פעם שמניחן, והיינו טעמא דסוכה דאי

יכול להיזהר כל היום כמצותן. ותן דעתך, מדקדוק בלשוננו תמצא 'שיש מי שאין יכול להיזהר' דהיינו לשון יחידים, אך אין זה כלל לכל באי עולם. ודו"ק.

רבנו יעקב בעל הטורים

כ. הנה דבריו באו מפורשים (טור או"ח סי' לז) מצותן להיותן עליו כל היום אבל מפני שצריכין גוף נקי שלא יפיה בהם וצריך שלא יסיח דעתו מהן בעודן עליו, ואין כל אדם יכול ליזהר בהן, על כן נהגו שלא להניחם כל היום. ומ"מ צריך כל אדם ליזהר בהן להניחן בשעת ק"ש ותפלה. ע"כ.

והוא כדברי אביו וכמ"ש ללמוד בדבריו בקיצור פסקי הרא"ש הנ"ל שחייב כל היום ורק מי שאין יכול להיזהר כל היום לכל הפחות יניחן בשעת ק"ש ותפלה.

אבודרהם

כא. עיין בדבריו (ברכת המצות ומשפטיהם) וז"ל, והטעם שתקנו בכל מצות קריאה ברכה לאחריה בין בקריאה שהיא מן התורה כגון ק"ש בין בקריאה שהיא מדבריהם כגון מגלה והלל והפטרה ופסוקי הזמירו' יותר משא' מצות, לפי שבקריאת התורה בצבור אנו למדים ברכה לאחריה מקל וחומר ממוזון כמו שאמרנו למעלה. ולכן תקנו

בכל מצות קריאה ברכה לאחריה לפי שהוא כעין קריאת התורה בצבור. אבל בקריאת מצות והגית בו יומם שמחויב בה כל היום אינו מברך לאחריה אלא לפניה בלבד כמו בתפילין וציצית שמצוה בהם כל היום. ע"כ. הרי מפורש שמצוה בהם כל היום ודימה בין תלמוד תורה לציצית ותפילין שחייב בהם כל היום שלכן לא שייך בברכה לבסוף והוא כשיטת הגדולים הנ"ל שלא שייך לברך קודם סיום חיוב המצוה.

ובכלל נקוט בידך, שעל דרך הישר לפרש דברי הראשונים כפי פשטות לשונם ולא לדחוק דבריהם, וכל שכן וקל וחומר שראינו בראשונים אחרים כפשטות לשונות אלו שאין לדחוק דבריהם. [ועי' כיו"ב בלשון היחודה דעת (ח"ה סי' מג) שאחר שראינו לתשובת הרמב"ם אין לדחוק לשון הגאונים.] ומאחר וראינו לכמה מקמאי דסברי בהדיא שחייב מה"ת כל היום יש לפרש כן בפשטות לשון שאר הראשונים שקראו לזה 'ביטול עשה' או 'לא נשלם זמן חיובו' וכדומה כפשט הלשון שהוא חיוב דאורייתא בלא לדחוק לשונם בחינם, והוא עיקר גדול.

פסקי ריא"ז

כב. בפסקי ריא"ז (הל' תפילין אות לב) שהוא נכד לתוס' רי"ד הנ"ל ראינו לשונות שאינן יכולות להיכתב ביותר חדות וז"ל, חייב אדם להניח תפילין כל היום, משעה שהאיר היום כדי שיראה את חברו ברחוק ארבע אמות ויכירנו כמו שמבואר בכרכות בפרק ראשון. וחייב להניחן עד שקיעת החמה, ואחר שקיעת החמה אם רצה להניחן עד שתכלה רגל מן השוק הרשות בידו, לפי שלילה זמן תפילין הוא, אבל אין מורין לעשות כן שמא יישן בהם ויפיה בהם, ויש מגדולי חכמי התלמוד שהיו מתפללין בהן תפלת ערבית. עכ"ל. ואין צורך לבאר דבריו שבאו במפורש.

רבנו ניסים

כג. בר"ן בכמה מקומות מוכח שסובר שחייב תפילין כל היום מה"ת עי' בחידושיו על מסכת סנהדרין (פח ע"ב ד"ה אי סבירא) בביאור איסור בל תוסיף בלולב לעומת תפילין. וז"ל, נראה לפרש ולומר שבלולב א"א שאם נטל הלולב כשר ואחר כך הוסיף שוב אינו גורע שכבר יצא ידי נטילה. ואם הוסיף ואח"כ נטל הרי הוא גרוע ועומד שאין קדימתו באגד הד' מינין עושה כלום עד שעת נטילה. אבל בתפילין שמצותן כל

היום ראוי לומר שהוא גורע במצותו.

ע"ב.

ומבואר בר"ן שיש חילוק יסודי בין מצות לולב לתפילין, שבלולב שמאחר וכבר נטל באותו היום 'כבר יצא ידי נטילה' ושוב אין כאן משום בלא תוסיף, אולם תפילין שחייב כל היום גם אם הניח בשחרית בכשרות ואח"כ הוסיף פרשה חמישית עובר משום בלא תוסיף שהרי בכל היום חייב מה"ת להניח ובוזה שהוסיף עובר על בלא תוסיף בשעת חיוב המצוה.

וברור שסובר שחייב כל היום מה"ת ממש שאם אין חייב כל היום לא שייך לחייבו בכל תוסיף דאורייתא על מצוה מצוה מן המובחר, וזה פשוט.

ועי' בקובץ שיטות קמאי על גמרא זו שציין לדברי ר' דוד בונפיל תלמיד הרמב"ן שכתב כלשון זו 'אבל בתפילין שמצותו כל היום ראוי לומר שהוא גורע במצותו' ומשמע כהר"ן הנ"ל שעובר בכל תגרע משום שחייבן כל היום.

ועי' עוד לר"ן בחידושים (שבת מט ע"א) שהקשה ותירץ על מעשה אלישע בעל כנפיים שאיך חלץ ולא מסר נפשו, ותירץ כהרמב"ן והרשב"א 'שביטול מצות עשה' גם בשעת השמד יבטל ואל ייהרג. וכנ"ל באריכות לא נכללנו.

[וכך הכריחו גם בדעתו הנצי"ב בהעמק
שאלה (שאילתא לה, עמ' רכח), הגר"ש
קלוגר בספרו קנאת סופרים (דף טו ע"ב),
ישועות יעקב (סי' לו סק"א), ארץ צבי
פרומר (או"ח סי' טו), דברי מרדכי
פרידבורג (סי' ט), שו"ת הר צבי (או"ח סי' כב
או"ח ה-ו), יד נתן (ח"ג סי' א, עמ' כז), ועוד
רבים.]

וכן מבוארת דעתו בברכת לשמור חוקיו
שכתב (נידה נא ע"ב) וז"ל, נראה
כדברי מי שאומר דבני מערבא בכל
מצות שיש להן גמר היו מברכין וכי
אמרי' בירושלמי ברם כמ"ד בחקת
הפסח הכתוב מדבר לא בדה היינו
משום דכיון דלדידיה לילה זמן תפלין
אין גמר למצותן והיאך יברך על סלוקן
כיון שעדיין חייב בהנחתן וכו' במצוה
שאין לה גמר ועדיין הוא חייב בה לא
היו מברכין שהרי היא כתפלין למ"ד
בחקת הפסח הכתוב מדבר. ע"כ.

הרי בהדיא דלדידן שלילה זמן תפלין
מהתורה אין גמר למצוה ולא שייך
לברך 'כשעדיין חייב בהנחתן'.

נימוקי יוסף

כד. בנמוקי יוסף (סנהדרין יז ע"ב ברי"ף) על
דברי הגמ' שאסתר קרקע עולם
הייתה כתב וז"ל, הא דאמרין קרקע
עולם לפי שיכולין לכופ אותה על כך

בע"כ, ובכי הא אין לה למסור עצמה
למיתה שהרי אפשר שאפילו תמסור
עצמה יכופו אותה לדבר עבירה ובכי
האי גוונא שרי, ואפילו בשלשה עבירות
חמורות וכו' וה"ה לכל דבר שבידיהם
להעביר בעל כורחנו שאין לנו למסור
עצמנו למיתה בשב ואל תעשה כגון
אסתר. ואפילו בשעת השמד כדאמרין
[שבת דף מט א] גבי אלישע בעל כנפים
שנטל תפילין מראשו כשראה קסדור
ושעת השמד הייתה, ואעפ"כ נטלם הוא
לפי שהיה בידם להעביר. ע"כ.

הרי שדימה חומרת הסרת התפילין
לעריות ושאר עבירות החמורות
שכל שיכולים לבטלן מעלנו בלאו הכי
אין צריך למסור עצמו למיתה, ואם אין
מצות תפילין כל היום מה"ת מה ראה
ללמוד משם לעבירות החמורות
שבתורה.

[ויש קצת לדחוק, שמאחר והיא שעת
השמד והיה צריך למסור עצמו
אפילו על מנהג ישראל בא ללמדנו
שבמקום שיכולים בלאו הכי למנעו א"צ
למסור נפשו. אך עדיין פשוט לשונו
נוטה לביאור ראשון, והוא כמבואר
ברמב"ן רשב"א והר"ן הנ"ל שמכאן יש
ללמוד לכל מצוות עשה.]

ועתה אדבר באלו מן הראשונים שיש להסתפק קצת בדעתם.

ראבי"ה

כה. והנה בראבי"ה (סי' אלף קן) יש קצת להסתפק בדבריו שהביא לשון ירושלמי שאין מופיע בדפוסים שלפנינו. וז"ל, ירושלמי בפ' הרואה בשלובשין של ראש על מצות תפילין, על של יד להניח תפילין. אימתי מניחין בשחרית לא הניח בשחרית מניחין כל היום כולו. ע"כ. בהשקפה ראשונה משמע שאם הניח בשחרית אין צריך להניח כל היום. אולם אחר העיון נראה שאין זה במשמעות הירושלמי, שלא בא הירושלמי לומר אלא שכמו כל מצוות שביום שצריכים לעשותן תכף בתחילת היום אם לא קיימם בתחילת היום יש לו עדיין זמן חיוב כל היום. וכעין זה תנינן בתלמוד בבלי (מגילה כ ע"ב) כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל וכו'. וכאן הבן שואל מה חידוש יש בזה. על כן בא רש"י (ד"ה כל) לפרש, אף על גב דקיימא לן זריזין מקדימין למצות, דכתיב וישכם אברהם בבקר (בראשית כב) אפילו הכי כשר כל היום. ע"כ. ויש לשאול וכי בשביל זה הייתה צריכה המשנה לפרט דין לכאורה פשוט שהחידור לא מעכב את קיום המצוה, אלא על כרחך לומר שאף שאין חידוש בגדר חיוב המצוה באה המשנה לפרט

הדין. ואם כן נימא הכי נמי בירושלמי דידן שלא בא הירושלמי לאפוקי החיוב להניח כל היום, אלא להבהיר שאם לא הניח בתחילה היום אין זה מבטל חיוב הנחתן בכל היום.

וראיתי שכ"כ לפרש את הירושלמי בשו"ת אור יצחק עבאדי (ח"ב סי' כג) והוסיף שכלשון המובא בירושלמי כן הוא בתוספתא (ברכות פ"ו הל' טו) ופירושה כנ"ל וסייעתא לזה ממסכת תפילין (משנה יד), מצות תפילין מהשחר עד הערב. ע"כ. משמעות דבריהם שחיוב המצוה לצאת יד"ח כל היום בדוקא.

ויש להכריח כן, שהרי לכל הראשונים כמלאכים שאמרו בהדיא שהחיוב כל היום מה"ת, מה יעשו עם דברי הירושלמי וכי סותר הוא לדבריהם ולא חשו. ודו"ק.

הרוקח

כו. וכדברי ראבי"ה הנ"ל ראיתי ברוקח (סי' שמו) שהביא דברי התוספתא הנ"ל, ובמה שכתבתי בביאור הירושלמי בדעת ראבי"ה כן יש להסביר בדברי הרוקח. ודו"ק.

אולם, עוד יש ללמוד כן ברוקח ממש"כ (הל' ברכות סי' שסט) וז"ל, וכן הכהנים פטורין משל יד משום חציצה.

אבל אם הם לבושים בראשם אין צריכין לחלוץ. ע"כ. ומשמע שאינם חייבים כל היום שכן מתפרשת לשונו 'אין צריכין' שאעפ"י שאין מניעה לקיים שתי המצוות, ובכגון זה לא אמרינן העוסק במצוה פטור מן המצוה. וי"ל.

ומאיך עיין בדבריו (סי' רב) זמן גרמא נשים פטורות בפ' א' דקדושין כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות כמו סוכה ולולב שאם יעבור הזמן שוב אין לו תשלומין והם ביום ולא בלילה כדאמר בשבת בפ' ר' אליעזר דמילה (דף קלא) ציצית ותפילין אין להם זמן קבוע כל שעתא ושעתא זמניה הוא ואין שייך בהן תשלומין שהרי היום מפטרו אבל מילה שזמנה קבוע ביום השמיני ימול לא הוי מצוה שזמן גרמא שהרי אם לא נימול בזמנו כל הימים שיבאו תשלומי דיום שמיני נינהו. ע"כ. שמשמע בהדיא שתפילין מצותן כל שעה ושעה ולא יצא יד"ח בפ"א ביום שאם לא כן יש לו תשלומים, ולא מקרי זמניה הוא. ע"ש. [ותן דעתך שגרס אחרת מדפוסים שלנו, שבמקום תפילין גרסין מזוזה.]

רבנו יונה

כו. לכאורה כן דעתו לחייב כל היום מזה"ת כמ"ש תלמידיו משמו (ברכות בדף ט ע"ב ברי"ף) וז"ל, עוסק בתורה כל

היום זהו במקום תפילין ומכל מקום לא בא לפטור שלא יניחם בשעת קריאת שמע ותפלה שזה צריך הוא לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה כדאמרינן לעיל (סי' לט), אלא הרווחנו בזה שאע"פ שהחויב כל היום, פוטר למי שעוסק בתורה. מפי מורי הרב נר"ו. ע"כ. ומאיך עיין במה שכתב באגרת התשובה (אות ה, הובא במנחת אשר שמות סי' כד) וז"ל, ומי שאינו מניח תפילין יש עליו קרוב לשלש מאות עונשין בכל שנה, והמניחן בכל יום יש בידו זכויות לאין תכלית. ע"כ. ומשמעות דבריו שחייב להניח רק פעם אחת ביום ולכן הוא רק קרוב לשלוש מאות כמניין ימות השנה שראויים להניח בהם, או שיש לבאר דבריו שלא יסתרו להנ"ל שיש חויב כל היום כדי לצאת יד"ח אותו היום. ואיך שלא יהיה נראה עיקר כדיבור המפורש בדברי תלמידיו שנאמרו הלכה למעשה שיש חויב כל היום, מאשר דקדוק וקושיה במניין עונשים הנאמרים בדרך מוסר ודו"ק.

[ובפירוש פתשגן הכתב על אגרת התשובה (באות יא) האריך בדעת רבנו יונה שבאמת חייב כל היום מזה"ת אלא שבא"א כל היום לפחות לא יימנע משעות שיכול ע"ש דבריו. וכ"כ ללמוד בדבריו בשו"ת דברי יואל (ח"ב סי' קלו אות ב) ובשו"ת דברי מרדכי

ספר חרדים

כת. והנה על אף שאינו מן הראשונים, מכלל מוני המצוות הוא וכתב (עשה פ"ה) וז"ל, לקשור תפילין של ראש שנאמר והיו לטוטפות בין עיניך. ומצותן כל היום וכן היה המנהג בזמן התנאים והאמוראים והמפרשים וגם היום נוהגין כן קצת אנשי מעשה. ע"כ. הרי שמצותן כל היום מה"ת, וכלשון קמאי הנ"ל. ובדבר המנהג נדבר לקמן.

ומאידך יש מהראשונים שמפורש בדבריהם שסוברים שאין חיוב להניח כל היום אלא מן המובחר או חסידות, אך מה"ת די בהניח שעה אחת ביום.

ר"א ב"ד

בט. עי' בספר הבתים (תפילה שער י' ה"ד) וז"ל, והראב"ד כתב שאינו דומה לתפילין, שהתפילין אין חובה עליו כל היום לפיכך כל זמן שמניחן מברך. אבל תלמוד תורה אין לה הפסק, דכתיב והגית בו יומם ולילה. וההגיון כל שעה ואי אפשר זולתה. עכ"ל. [ובהערות המהדיר (הע' 814) ציין שכן הביאו משמו גם בספר המנוחה (עמ' קכט) ובס' המאורות]. וצריך לומר, שראב"ד הזכיר הינו ראב"ד אב"ד נרבונו בעל ספר האשכול, שלא נעשה סתירה בראב"ד בעל ההשגות הנ"ל.

פרידבורג (סי ט) וע"ש שהאריך להוכיח כן בעוד ראשונים.]

וע"ע לתלמידי ר"י (ספ"ק דברכות ד' ו ע"א ברי"ף) שכתבו, ואמר מורנו הרב נר"ו דאבתי איכא למידק דהא חזינן בציצית ותפילין שמצותן כל היום ואפ"ה אם חליץ אותן וחזר ומניחן פעם אחרת צריך לברך, ובציצית נמי אף על פי שמצותו כל היום אם מתעטף בו הרבה פעמים ביום צריך לברך על כל פעם ופעם, וקבלה בידו מרבותיו שאפי' נפל מעליו ולקחו מיד ונתעטף בו שמברך עליו ואף על פי שלא נתכוין להסירו מעליו. והבא נמי אף על פי שמצות הקריאה כל היום היה לו לומר שיברך ברכת התורה בכל פעם ופעם ונראה לו לתרץ שאינו דומה זה לזה מפני שהתפילין כשחולצן או הציצית כשמפשיטן מעליו נגמרה מצותן ולפיכך כשחוזר ומניחן פעם אחרת מצוה אחרת היא וצריך לחזור ולברך אבל בקריאה כשקרא פעם אחת עדיין לא נגמרה מצותה שהיא כל היום ולפיכך כשקורא וחוזר למצותו הוא חוזר ואין צריך לחזור ולברך. ע"כ. שלכאורה משמע שנגמרה מצותן ודי בהנחה לשעה לצאת יד"ח, אך אינו מוכרח כלל שלא דנו בחיוב אלא בצורך לברך [עי' לעיל בדברי השאלות ובשו"ת דברי שלום מזרחי (ח"א סי' יד). ודו"ק.] וצ"ע במסקנה לדעתו.

ראב"ן

ובראב"ן (פי' לה) משמע שאין חיוב כל היום, שכתב לחלק בנוסח הברכה וז"ל, דכל ברכה שהיא על מעשה דבר אחד שעשייתו של אותו דבר לפי שעה ונגמרה המצוה באותו מעשה, מברך על וכו' אבל כל ברכה שהיא על מעשה שאינו בדבר אחד ואינו לפי שעה ולא נגמרה המצוה באותה עשייה, אינו מברך על וכו' להתעטף בציצית דלא נגמרה המצוה בהאי עיטוף דכל היום מצותו להכי מברך להתעטף בציצית וכו' וטעם שלי מהא דאמרי' בהקומץ רבה במנחות [ל"ו א] דסדר הנחת תפילין מניח של יד והדר של ראש כדכתיב וקשרתם לאות על ירך והדר והיו לטוטפות בין עיניך, ואמרי' על תפילין של יד מברך להניח תפילין ועל של ראש מברך על מצות תפילין, וגמר לא הוי עד לאחר הנחת תפילה של ראש, ש"מ דהיכא דלא נגמרה כל המצוה לא מברך על, ומדמברך על של ראש על, ש"מ דכל היכא דהוי גמר מצוה מברך על. ע"כ. ומוכח מינייה שציצית ותפילין לאו כחדא אינון, ולכן בציצית יברך להתעטף שמצותה להיות עטוף כל היום ואילו בתפילין של ראש מברך על שבוה נגמרה המצוה. [וע"ע בס' תקנב]

ריטב"א

לב. דברי הריטב"א (שבת מט) הבאנו לעיל שביאר טעמו של אלישע בעל כנפים ששמו התפילין מראשו וז"ל, יש מקשים והלא שעת השמד היה וקי"ל בסנהדרין (ע"ד ב) דאפי' אערקתא דמסאני יהרג ואל יעבור כל שכן על מצוה גדולה כזו, ומסתברא דלא קשיא דהא מצות תפילין בחיוב תורה אינו אלא בשעה שמקבל עליו עול מלכות שמים, ולהניח כל היום הוא מדת חסידות, וכיון שכן לא היה יכול למסור עצמו עליהם על שאר היום. ע"כ. [ויש לפלפל בדבריו על מה ראה להכריח נגד רבותיו שהביא דבריהם וחולק בלא ראייה, ואיך שלא יהיה כך דעת קדשו].

כל-בו

וביו"ב נלע"ד ללמוד בספר הכל-בו (ס" קלה) שכתב, תקיעות שופר שאינו מוסיף אלא עושה המצוה שלשה פעמים ליכא משום כל תוסיף אף על פי שכל התקיעות מפורשות בתורה כמו אם נוטל לולב שני פעמים או הניח תפילין שני פעמים וכו' ע"ש. ומשמע, שאין חייב כל היום, שאם תאמר שחייב כל היום מה"ת מה שייך לומר כל תוסיף כשהיא גופא המצוה. אלא מוכרח, שדעתו שבהנחה אחת ביום יצא ידי חובת המצוה.

וזאת תורת העולה

לג. לדעת הרמב"ם, החינוך, ר"ת, תוספות, גאונים, הרא"ש ובנו בעל הטורים, רמב"ן, ר' משה בן יוסף, רשב"א, ר"ן, ר' דוד תלמיד הרמב"ן, רבנו פרץ, סמ"ג, ספר הבתים, ראב"ד בעל ההשגות, תוס' רי"ד, ריא"ז, מאירי, רבנו בחיי, שבלי הלקט בשם רבנו יעקב, אבודרהם וספר חרדים. ברור ומוכרח שמצות תפילין חיובה כל היום כולו מהתורה וכפשוט לשון מסכת תפילין מעלות השחר ועד השקיעה, וכן משמע בנמוקי יוסף, רבנו יונה והרוקח.

ומנגד דעת הר"א ב"ד, ראב"ן, הכל-בו והריטב"א, שאין חיוב מה"ת כל היום אלא בהניח לשעה יצא יד"ח ושאר היום מן המובחר או חסידות בעלמא. [ותן דעתך, שאין אפילו אחד שמסביר שמצוה כל היום מדרבנן, שלא נחלקו אלא בחיוב מהתורה או חסידות. ולא כמי מהאחרונים שראיתי שחידש גדר כזה בלא ראיה.]

ולשון רבותינו מסייעת למחייבים מה"ת ראה במסכת סופרים (היגור, הוספה ב פ"ב ה"ז) וזל"ק, מטיל אדם מי רגליו, ואף על פי שתפיליו בראשו, ואין בכך כלום, אבל בספר תורה אסור, ומה הפרש בין זה לזה, ספר תורה שימוש בכל שעה, ותפילין שימושן בכל היום. ע"כ.

ומבואר בהדיא שהחיוב להיות בתפילין כחיוב תלמוד תורה בכל היום. ועוד שאם אינו חיוב למה לבזות התפילין בחינם להשתין בהם. ועי' לגר"ח ק מסכת סופרים שפירש, שלכן אין ראוי להוציאן ולבטל המצוה.

וע"ע במסכת תפילין (פ"א ה"א), מצות תפילין מהשחר עד הערב. ע"כ. ודייקה בלשונה 'מצות' תפילין מהשחר עד הערב, ורוצים לומר שכך היא מצוותה.

ולו יהי אלא ספק, ספקו להחמיר בדאורייתא, כל שכן שרוב מגין ובניין מחייבים כל היום למי שאפשר לו, שבודאי חייב להתאמץ מאוד ולהשתדל ביותר לצאת ידי חובה מה"ת.

נמצאת למד, שמאז ומעולם היו התפילין לאות ולסימן לעובדי המלך כדוגמת המצוי היום שיר"ש חובשים כיפה לראשם, וחבל שעזבו העיקר ותפסו הטפל.

עוד ראינו שהחכמים בפרט היו נזהרים בה ביותר משאר העם, והיו מדקדקים אפילו על רגעים בודדים שלא יחסר שם ה' מעל ראשם, ולא התבטלו גם בשעות הקשות ואפילו ואפילו בשעת גסיסה, ועוד היו משתבחים בזה לגודל מעלת המצוה וחשיבותה, וסגולתה הצלחה ואריכות ימים המובטח למקיימה כהלכתה.

הזהיר הקב"ה את ישראל כשהן רואין העולם
משתנה להתבונן בדרכיהן ובמעשיהן, שנאמר כה
אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרכיכם, זרעתם
הרבה והבא מעט, מפני שביטלתם תרומות
ומעשרות. אבל ואין לשבעה, משום חלה ומצה
בפסח. שתה ואין לשכרה, כשבטלתם עינוי יום
הכפורים. לבוש ואין לחום לו, משבטלתם ציצית
ותפלין. והמשתכר משתכר אל צרור נקוב,
משבטלתם צדקה ומעשים טובים.

משנת ר' אליעזר (עג ע"ב)

פרק ד'

דעת שלחן ערוך ומור"ם ז"ל

ענה נכנס בכיאר דעת מרן השו"ע בגדרי חיוב מצות תפילין כל היום.

מצותן להיותן עליו כל היום

א. בשו"ע (הל' תפילין סי' לו ס"ב) פסק וז"ל, מצותן להיותם עליו כל היום, אבל מפני שצריכים גוף נקי שלא יפיה בהם ושלל יסח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול ליזהר בהם, נהגו שלא להניחם כל היום. ומ"מ, צריך כל אדם ליזהר בהם להיותם עליו בשעת ק"ש ותפלה.

והנה בדעת השו"ע יש לדון, שהעתיק בשו"ע לשון הטור מילה במילה. וכבר מבואר שסתם לשון "מצותן להיותם עליו כל היום" פירושו מדאורייתא, כמו שמתפרשת לשון זו ברמב"ם וברא"ש וכנ"ל. ע"ש שלא נכפול. וממילא ביש לו גוף נקי, גם לדעת מרן השו"ע שמצותן להיותן עליו כל היום בתורת חיוב, ולא מצוה בעלמא. ובתוקף המנהג ראה לקמן.

הוכחות בשו"ע שחובה כל היום

ב. ובאמת שפשוט הוא בדעתו שבגוף נקי מחויב במצוה כל היום מה"ת, ומפורש בהדיא כן בדין כותבי סת"ם

ותגריהם שהם בדוקא פטורים מלהניח כל היום מלבד בק"ש ותפילה (סי' לה ס"ח), וכן הלומדים תורה דוקא פטורים מלהניח כל היום זולת בזמן ק"ש ותפילה (סי' לה ס"י). והוא פשוט שאל"כ אין צורך בדין 'העוסק במצוה' לפטור מהידור.

שורש דברי מרן ברמב"ם ורא"ש

ג. ובפרט שיסוד לשונו העתיק מדברי הטור מילה במילה, וכבר כתב הטור בספרו קיצור פסקי הרא"ש (הלכות תפילין אות כח) באר היטיב שמצות תפילין ללבושן כל היום 'ומי שאין יכול ליזהר כל היום' לכל הפחות יניחן בשעת ק"ש ותפלה, ואם לא עשה כן כאילו העיד עדות שקר בעצמו. ע"כ. ומעתה מאי דקאמר השו"ע (סי' לו ס"ב) 'נהגו שלא להניחם' נקט טעם למנהג הנמנעים משום גוף נקי, ואין זה אלא תיאור מציאות או לימוד זכות על העולם. שברור לכל בר בי רב שאין המנהג יכול לבטל מצוה מה"ת ואפילו לא איסור מדבריהם, רק שבאן המנהג הולך ומבאר על אותם שלא יכלו ליזהר בתפילין.

דברי מרן בכסף משנה

ד. ובעת דינא יתיב וספרין פתיחו ראיתי לדברי מרן בספרו כסף משנה (הלכות

תעשה, אבל לא בגזרו לבטל מצות עשה כיון שאינו עובר בדיינים, ועוד שהם יכולים לבטל ממנו על כרחו שיניחנו בבית האסורים ותבטל מאליה, הילכך תבטל ואל יהרג. עכ"ל. וכן כתב נמוקי יוסף סנהדרין (יז). עכ"ל.

ובין תבין שחזר בו ממש"כ לדחות דבריהם בספרו כסף משנה, שעתה הביא דבריהם בסבר פנים יפות לתרץ הקושיה, שאכן יש חיוב תפילין כל היום ואלישע שהסירן מעליו אכן ביטל המצוה בידיו ואעפ"כ מותר שא"צ ליהרג על מצות עשה. והמעין ישר יחזה, שמכאן למד הבית יוסף לכל מצוות עשה שא"צ ליהרג עליהם, ומוכח שסובר שחיוב תפילין כל היום הוא חיוב גמור מהתורה, שאל"כ איך למד ממצוה שאינה חיוב לפטור גם ממצוה שיש בה חיוב. [וזאת גופא מה שהקשה בכס"מ מלימוד תורה שהוא חיוב, ומוכח בלא ספק שחזר בו.]

שלחן הטהור יכריע

ו. ומאחר והעתיק בשו"ע בהל' תפילין כלשון הרמב"ם והטור שהוכחנו שסוברים שחיוב כל היום מה"ת, ובב"י (יו"ד הנ"ל) העתיק לשון הרמב"ן הרשב"א והר"ן שאלישע ביטל מצות עשה בהיתר. הרי שלמסקנה דעתו

יסודי התורה פ"ה ה"א) שהביא דברי הנמוקי יוסף, שכל דבר שבידם להעבירו בעל כרחו אין לנו למסור נפשנו למיתה בשב ואל תעשה וכו' והעיר עליו מרן הכסף משנה זו"ל, וקשיא לי שהרי רב חנינא בן תרדיון מסר נפשו כדי לעסוק בתורה וכו' וההיא דאלישע בעל כנפים לא מכרעא, דכבר קיים באותו היום מצות תפילין וגם לא אמר לקסדור שמקיים גזירתם שלא להניח תפילין אבל השיב למה ששאלו מה זה בידך ואמר כנפי יונה. עכ"ל. ומשמע מדבריו בתירוצו קמא שאין ראייה לפטור ממצוות עשה מאלישע מאחר ואין חיוב כל היום בתפילין 'דכבר קיים באותו היום מצות תפילין'. לפי זה, מצותן כל היום הוא ממידת חסידות ולא מה"ת.

בבית יוסף חזר בו ממש"כ בכס"מ

ה. אולם כד דייקנן שפיר חזינו דהדר ביה בחיבורו בית יוסף (יו"ד סי' קנז ס"א) שם כתב להקשות ולתרץ זו"ל, ואם תאמר היכי אמרינן הכא דאפילו אערקתא דמסנא יהרג ואל יעבור, והא אמרינן בפרק במה טומנין (שבת מט.) באלישע בעל כנפים שכשראהו קסדור אחד נטל תפילין מראשו, והתם שעת השמד הוה. תירץ הר"ן בפרק במה טומנין (כב: ד"ה ומקשו) דלא אמרו יהרג ואל יעבור אלא לעבור על מצות לא

שחויב תפילין כל היום מדאורייתא, וקיימא לן שמשנה אחרונה עיקר, ועוד שכאן נחית להלכה ולמעשה, וכן עיקר. [ובסדר קדימה בכתבים עי' ושם הגדולים (ע' כס"מ), ובעין יצחק ציין לשדה חמד (כללים סי' יג אות רח). ע"ש.]

ומוסיף על כתובה דא, שחזינן לעיל עוד לשונות מוכיחות בשלחן ערוך בדין כותבי תפילין ומזוזות הם ותגריהם [סי' לח ס"ח], וכיו"ב הקורא בתורה, פטור מהנחת תפילין כל היום, זולת בשעת ק"ש ותפלה [שם סעי' י]. ומוכח שפוסק בלא ספק שיש חיוב מה"ת כל היום, אלא שבשני אופנים אלו פטור מכל היום. וכידוע, בגמרא אין חילוק כלל בין זמן התפילה לשאר היום. ועוד שמרן נקט בזה כביאור דברי רבנו יונה שכתב בהדיא שיש חיוב מה"ת כל היום. והדברים פשוטים.

דברי האחרונים בדעת שו"ע

ז. וחזה הוית לרב אות חיים ושלום (סי' לו סק"א), שכתב בתחילה ללמוד בדעת מרן בכסף משנה (יסודי התורה פ"ה ה"א) הנ"ל שאין חיוב מה"ת כל היום שכתב בכסף משנה, ודחה לפי הטעם השני שכתב הכס"מ שם שלא היה צריך אלישע למסור עצמו על המצוה שהרי לא הודה לקסדור שמקיים גזירתם.

נמצא שטעם ראשון ליתא וחזר בו. ושפיר איכא למימר שחייב בתפילין כל היום, עכת"ד של האות חיים ושלום. וצרף לכאן. וכזאת ראה וקדש במש"כ בקנאת סופרים קלוגר (ד' טו ע"ב) שביאר ג"כ בדעת שו"ע שהוא מה"ת, ורק למי שאין יכול להיזהר אין להניח, ושאינו שונה ממצות מזוזה שנצטוונו וכתבתם ופשוט שחייב מזוזה הוא כל רגע הוא הדין לתפילין מה"ת ע"ש באריכות ונחרצות שכ"ד הרמב"ם הטור ושו"ע לחייב מה"ת כל היום למי שיכול להיזהר בהם, וכמ"ש למסקנה באות חיים ושלום הנ"ל בדעת מרן. וכיון שביארו בן האחרונים במרן (יו"ד סי' תב, ט"ז נקודה"כ ועוד), ומקורו ציין בב"י לרמב"ן, הרי דכוותיה ס"ל וגם לדעתו כל היום שווה בחיוב הנחה מה"ת.

לסיכום

בדעת מרן השו"ע ברור למסקנה שחייב מצות תפילין שיהיו עליו כל היום מה"ת, שכך מבואר בלשוננו בשו"ע בכמה מקומות, וכן מוכח מדבריו בבית יוסף בהל' מסירות נפש [וחזר בו ממש"כ בספרו כסף משנה]. וכן הסכימו בדעתו באחרונים. והנה גם דעת מור"ם ז"ל מסכמת לחייב כל היום מה"ת, שפסק את דברי הב"י ביורה דעה להלכה ולמעשה באין חולק.

דרש ר' פנחס, מאי דכתיב ואהבת עולם אהבתיך (ירמיה ל"א) יתברך שמו של הקדוש ברוך הוא שאלמלא כך שהוא אהב אותנו אהבת עולם היתה מדת הדין מעכבת אותנו, שבכל יום אומרת לפני הקדוש ברוך הוא היכן האהבה שישראל אוהבים אותך שאינם מונעים עצמם מלישבע בשמך לשקר ומספרים לשון הרע ומסתכלים בנשים, ואומר הקדוש ברוך הוא אין אומה בעולם כמותה וראה שבכל יום ממליכים אותי על מעשה שמים וארץ, וכתבתי תורה ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח') והם מברכים אפילו על כזית ועל כביצה ומשכימים ומעריבים בבתי כנסיות, ומרביצים תורה ונותנים צדקה לעניים ומקדשים על היין ואומרים ויכלו ומקדשים שמי בעולם, בפתחיהן מזוזה, ובראשיהם ובזרועותיהם תפלין, ובבשרם מילה, ובבגדיהם ציצית ותורה בפייהם, בא וראה אם יש אומה חביבה כזו, ועל אותה שעה נאמר ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן (זכריה ג').

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) פסיקתא עמוד 491

פרק ה

שיטות באחרונים

האומרים חיוב גמור מהתורה כל

היום

ע"י בספר הלבוש להר"מ יפה (ס"ו לו אות ב) שכתב וז"ל, מצותן להיות עליו כל היום, דהא סתם כתיב וקשרתם אותם משמע קשירה תמידית. ועוד כתיב והיו לאות על ירך ולזכרון בין עיניך, ואות וזכרון צריכין להיות תמידין. ע"כ. וכבר הראנו מקור נאה לדבריו בדברי רבנו פרץ בתוספותיו (סוכה מה ע"ב) ע"ש. [בספר פארך חבוש, הארכנו עוד בשיטת הלבוש. ע"ש].

ועיין בישועות יעקב (ס"ו לו סק"א) שהעתיק דברי הלבוש המחייבים וקלסיה, והוסיף וכתב שם וז"ל, ובאמת שאיני יודע, אי נימא דהיסח הדעת וגוף שאינו נקי אינו רק מדרבנן, איך בטלו מצוה של תורה. וכו' ואנחנו לרוב טרדות הזמן אין בידינו לקיים מצותן כתקנן, ה' יסיר מעלינו טרדות הזמן ועול סבלו ונזכה לקיים מצותו ויטע בלבבנו אהבתו ויראתו. עכ"ל. והנך רואה בעיניך שהצדיק מודה ומתודה שאכן חיובן כל היום, ואין ראייה

ממנו מאחר והוא אנוס. ודו"ק בזה שהוא עיקר גדול.

ועיין עוד בחמדת ישראל פלוצקי (ח"ב ס"ה ה' א' ז') שכתב, כיון דהתורה רמיא חיובה לילך תמיד בתפילין ולעשות המצוות, א"כ הרי גילתה התורה שזה אינו היסח דעת. ע"כ. וכ"כ הרד"ל (הנהגות על הר"ף ברכות אות א) עיין שם.

ובשל"ה חק' (מס' חולין עמוד האמת פ' גר מצוה אות ב) וזו לשון קדשו, ענין תפילין חיוב מצות עשה של תפילין הוא להניח בראשו ובזרוע כל היום, וכן היו עושין חכמי התלמוד. עכ"ל. וכן דעת הבית חדש (ס"ו בה אות ה) וז"ל, דעיקר מצות תפילין הוא שיהיו מונחים עליו כל היום. ע"ש. והחזיק בו באליה רבה (שם סק"ט). וחזוין עוד חבל נביאים לפנינו, שאומרים בפה מלא שכל מי שיכול, חייב להניח תפילין מה"ת כל היום. עיין גנזי חיים רייזנר (ס"ו לו) שכתב, פשוט, דאף רגע שאין מניחם עובר בעשה, כמ"ש לע"י (ס"ו לא), דלכן ספק חשיבה אינו חולין, ולא כמו שראיתי לקצת מפרשים. ע"כ. וכ"כ החיי עולם (שם), וכ"כ הפרי חדש (יסודי התורה פ"ה ה"ג) שהוא חיוב גמור מה"ת. ע"ש.

וב"ד הגאון מבריסק זצ"ל (הלכות הגר"א ומנהגיו סי' לט) אלא שלשיטתו המצות עשה אינה תלויה בימים, אלא המצוה להיות מעוטר תמיד בכל רגע בתפילין, וכשם שאם אינו מניח לכמה שעות ביום ביטל מצות עשה, כך אם לא הניח יום שלם ביטל. ע"ש.

ועיין בקרן אורה (מנחות לו ע"ב) וז"ל, דאינו יוצא בפ"א בלבישת ציצית או הנחת תפלין, אלא חיובן הוא כל זמן חיובן בלי הפסק, ואפילו קיים שעה אחת בכל יום לא יצא ידי חובתו, דמאן פלג מצוה זו לימיו, כיון דאין בהם זמן, אלא אפילו למ"ד דהוי מ"ע שהו"ג מ"מ באותו הזמן לא יצא ידי חובתו בזמן קטן ביום, אלא חיובן כל היום, וכשם שאם עבר עליו יום אחד ולא לבש ציצית ולא הניח תפלין ביטל העשה, ה"ג כשהוא הולך כמה שעות ביום בלי ציצית ותפלין הוי בכלל ביטול וכו' ובאמת הדבר מבואר בש"ס ובדברי הראשונים ז"ל דחיוב מצות אלו הוא תמיד, רק ע"ז באתי, דלענ"ד שווה ביטול שעות ביום לביטול יום שלם. ע"כ. ודבריו ברורים בקבלתם בסיני.

וראה לשון הספה"ק ראשית חכמה (שער הקדושה פ"ו אות מא) וז"ל, הרי שהחיוב הוא שיהיה לאדם ציצית ותפילין כל היום, וכן נהגו ללבוש טלית

קטן כל היום. ותפילין מי שימצא גופו נקי, חיוב עליו ללבשם אפילו שלא בשעת התפלה שהרי אמרו שהוא כמנודה. והטעם מפני שנראה כפורק ממנו עול מלכות שמים ובספרי [ואתחנן, לו] אמרו חביון ישראל שסבבן הקב"ה עול במצות תפילין בראשיהן תפלין בורעותיהם ציצית בכגדיהם מזוזה בפתחיהם, ועליהם אמר דוד שבע ביום הללתיך וכו' משל למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל מיני תכשיטין כדי שתהא רצויה לי, כך אמר הקב"ה לישראל הוי מצוינן במצות כדי שתהיו רצויים לפני. ע"ש.

וב"ד הגאון בעל הפרדס שהיא מצוה מה"ת כל היום, וכך נהג הוא בעצמו שכל ימיו מעוטר בטלית ותפילין (מבוא למעשה רב החדש עמ' ו, ספרי בעל הפרדס ח"ב בסופו דף נא ע"ב סק"א). וב"כ בשו"ת ארץ צבי פרומר (או"ח סי' טו) וז"ל, המצוה שיהיה המזוזה כסדר בבית, דומה למצות עשה דתפילין שהמצוה ג"כ שיהיה לבוש בתפילין כל היום, וכל רגע שאינו לובשם ביטל עשה מהתורה, כמ"ש בחי' הר"ן סנהדרין (פא ע"א) ותוספות שבועות (כה ע"א). עכ"ל.

וראה לשון הבית שערם (יו"ד סי' שע ד"ה ולפי"ז) ואעתיק לפניך דבריו

וכן היה עושה מעשה בעצמו ומעורר אחרים. וראה והבן בלשון השאלות מהגר"ח מוולוז'ין שכתב, 'הצטער על זה הרבה איך ביטלו מצוה זו ברוב שעות היום'.

וכיו"ב בספר **שערי רחמים** (תפלין אות כ), ובחידושי הגר"א (ברכות מט) ועיין בספר **כתר ראש** (אות טו) שכתב וז"ל, אמר בשם רבו הגר"א ז"ל שהצטער הרבה על הדור הזה שמבטלין עיקר המצוה דתפילין שמצותה כל היום כידוע. אילו היה בכוחותיו היה סובב את העולם להחזיר עטרה ליושנה שינחו ישראל תפילין כל היום, והעיקר להיזהר שלא לישן בהם ושלא להפחית ח"ו ובנקל יכול ליהדר ולקיים המצוה. ובכל שעה מקיים הלובשם שמונה מצוות כדאמרו חז"ל (מנחות מד) אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשין. עכ"ל. וכל ירא ה' הרואה דברי הגאון לא יכול להישאר אדיש לדיבורים מאירים ומזהירים. היוצאים מקודש הקדשים.

וכן היה מקיימה כמצותה הנצי"ב, שלא היה חולין את תפילין כל היום, ובתפילין הגיד גם את השיעור. (בספר אור מופלא עמ' רט"ז, הובא בפאר יעקב עמ' רעה) וכך פסק בשו"ת **ציץ הקודש** (סי' כו אות ח) שכתב, הכול חייבים ללובשם כל היום,

החדים כסכין וז"ל, בתפילין כיון דמצותם כל היום וכל רגע שיסירים מעליו בלי צורך מבטל מ"ע, א"כ כשמסיר מעליו התפילין במזיד בלי צורך, ודעתו להניחם אח"כ ואפי' אין דעתו להניחם אח"כ מ"מ אינו מברך אח"כ באותו יום על הנחתם. והטעם כי לולי שעשה עבירה בהסרתם שביטל מ"ע, לא היה בא לכלל חיוב ברכה בהנחתם, א"כ אין זה מברך אלא מנאץ כי מי ביקש זאת מידו לבא לכלל חיוב ברכה זו, והלא טוב ה' שלא ה' חולצם ולא ה' מבטל מ"ע זו ומי ציוהו על זה. ודוקא כשחולצם לכנס לבית הכסא שלא עשה עבירה בחליצתם או בהזיוז ממקומם בשוגג שייך לברך אבל לא בחולצם במזיד בלי צורך. עכ"ל.

ובאמת שכבר ראינו שורש ויסוד חזק לדבריו בחידושי הרמב"ן (נידה נ"ב) 'אם היה מסלקן ביום היאך יברך והלא מצוה להניחן ולא לסלקן וכו' שאין הדין נותן לברך לאחרים במצוה שעדיין הוא חייב בה והוא מסלקה ממנו, שא"כ מצינו חוטא ומברך'. ע"כ. וראה כמה חמור שנקרא חוטא גמור ומבטל עשה כל רגע.

ומפורסם שכן דעתו הרחבה של רבנו הגר"א שחיוב גמור הוא להניחן כל היום בלי פלפולים ותירוצים,

רק משום שצריך גוף נקי ושלל יסיח דעתו מהם, מה"ט לפעמים אי אפשר לאדם ללבושם בזמן שאחרים לובשים אותם. ע"ש. 'לפעמים אי אפשר'. ודו"ק.

וראיתי במאיר עוז (פי' לו) שציין לדברי האור החיים הק' (ריש פר' בחוקותי) שכתב וז"ל, שכוונת התורה שיש ללכת בחוקה [תפלין] כל היום. עיי"ש. וכך היה עושה מעשה לקיים המצוה בשלמות כמובא בדברי תלמידיו בהקדמה לספר ראשון לציון, שהיה לומד כל היום בטלית ותפילין. ובחקדמת ספר קדשי דוד לרבי שלמה חסאן זצ"ל כתב עליו, מעוטף בטליתו פאר חבוש על ראשו תפילין מבקר לערב. ע"כ. [הובא בפאר יעקב עמ' רפא]

וב"פ בשו"ת דברי מרדכי פרידבורג (פי' ט) וראיתי למרן היביע אומר (ח"ג יו"ד סי' יז אות ה) שהביא מדברי הגאון ר' מרדכי בנעט ז"ל בביאור המרדכי הל' ציצית (מנחות מג) וז"ל, בתפילין שהן חובת הגוף כל היום, ובפשיטתן לא אודא חיובא דליה, אבל בטלית שאם אינו לבוש בגד של ד' כנפות אין עליו חובה, א"כ בפשיטתו אודא ליה חיוביה, ולכן כשחזור ללבוש הו"ל כהתחלת חיוב ומש"ה מברך. ע"כ.

וב"כ גם בברכת אברהם לגר"א טריוויז בן דורו של מרן הבי' (ח"א עמ' ריה) וז"ל, תפילין כל היום מצותן שיהיו מונחין בראשו ובזרועו, אבל לולב אין עיקר מצותו אלא פעם אחת ביום, כדאמרינן מדאגביהה נפק ביה. ע"ש. וב"ד מרן החתם סופר (תורת משה ח"ב עמ' פד, על מגיל"א) שכתב וז"ל, להניח עליו תפלין של ראש כל היום שיהיה בודאי נראה וניכר לעיני הכל שהוא יהודי וכו' ומצותה מה"ת כל היום להראות חותם מלכו של עולם עלינו שאנו עבדיו ויהודים אנחנו. עכ"ל.

ועיין באוהל משה קריינש (פי' א) בביאור הגמרא (זבחים יט ע"א) אם יש בתפילין חציצה בעבודת הכהנים במקדש וכתב, והטעם דתפילין לא חייצי דהוה מצוה דגופא דמצוה להניח תפילין כל היום וכו' דכיון שיש מצוה בתפילין ואינו רשאי להסירן מעל ראשו שילך בלא תפילין דהא חובה הוא כל היום, הוה כמו גופא ולא חייצי משום חביבותא דמצוה או לא חייצי שאינו יכול להסירם ואפ"ה נמי חייצי. ע"כ.

וכן הוא בהדיא בספר אומץ יוסף (פדר, על סי' כה. ז סע"ב) וז"ל, תפילין חובת הגוף היא ומן הדין צריך לילך כל היום בתפילין, אלא שאנו אין הגוף נקי כל

ה) ודחה דברי האומרים שאינו חיוב אלא לשעה, ופלפל בדברי רבותינו על פושעי ישראל בגופן. והאריך בזה עוד (סי' כה) וסיכום דבריו נקוט בדרך זו"ל, מוכח שחובה להניח תפילין כל היום. ע"כ.

וכך ביאר בשו"ת אוהל יהושע (בומבאך ח"א סי' מג אות ב) ולמד מדברי התוספות 'שבכל רגע מתחדש החיוב'. ואנכי הרואה שכן גם דעת המהר"ם שיק (או"ח סי' נב) וז"ל, למה במצות ציצית וכיוצא בו, וכן במצות תפילין כל אימתי שמניח או מתעטף צריך לברך וכו' כתיב גבי תפילין 'וקשרתם' ודרשינן דהחיוב כל היום וכל אימת דמניח מחיוב לברך.

ודברי ר' ישראל מסלאנט מהדהדים בחלל העולם שאמר בזה הלשון, מדוע זה לא ידע אברך למדן [לפסוק הדין] ולא יחקור בדין חדש אם דאורייתא בזה"ז, ומדוע לא יחקור בדין תפילין אם הוא מחויב דאורייתא לילך כל היום, וא"כ הרי אין לפטור השעה שאפשר לו לילך בהם. ע"כ. הביא דבריו תלמידו הגר"א שולביץ (אור אליעזר ח"ג עמ' שלג אות ה).

וכן הביאו משמו בס' תנועת המוסר (ח"א עמ' שפז) וז"ל, בנוגע לתפילין הייתה דעתו שאין להקל לא להיות

היום, 'ואם כן אם בשעה זו יוכל להניח תפילין מי פטרו בזה השעה'. עכ"ל.

ומה נעמו דברי הגר"ש קלוגר זצ"ל בספרו קנאת סופרים (דף טו ע"ב) וז"ל, ותדע החיוב של תפילין ובקשרתם וכו' והחיוב של המזוזה וכתבתם נאמרו כאחד בשווה ובסתם, ומה"ת נחלק לומר דמזוזה הוי כל שעה ושעה ותפילין רק בעת ק"ש ותפילה [א.ה בתמיהה]. לכך בודאי דינם שווה רק בלילה אתמעט מקרא אחר אבל כל היום חייב מדינא. עכ"ל. וחזר וכתב, משמע להדיא דכל היום הוי חיוב רק בתפילה הוי חיוב יותר וכו' אבל באמת הדבר פשוט לבר בי רב דחד יומא דהוי חיוב כל היום כמו מזוזה לכך כל דבריו בזה למותר. ע"כ. ע"ש עוד לשונות של זהב. [ובס' פארך חבוש הארכנו בדעתו.]

וב"ד שו"ת משכנות יעקב (ברוכין סי' מט) שכתב וז"ל, והוא דבר ברור ומבואר בפסוקים ובמכילתא שהביאו הפוסקים, דאיצטריך הקישא לפטור העוסק בתורה מן התפילין והמניח תפילין כאילו עוסק בתורה, ואיירי בהדיא שלא בשעת ק"ש ותפילה וכו' ואפ"ה פסקו רוב הפוסקים דלא כהמכילתא וחיובו בתפילין אפילו עוסק בתורה. ע"כ וע"ש שהאריך בזה הרבה. וכן הכריח בכרם שלמה קוטלר (ח"ב סי'

מעוטר בהן כל היום. ע"ב. וכיו"ב בספר ר' ישראל מסלנט (עמ' קד) שלכל הפחות תפילין של יד יישאו כל היום אף בלא הכריכות ולא רצה שיקלו בזה. וכך עשו תלמידיו עי' בספר תנועת המוסר (ח"ב עמ' רצד) ר' נפתלי אמסטרדם 'הוא היה עטור כל היום תפילין של ראש ושל יד'. וכיו"ב בר' צבי לויתן (עמ' טט), שכל היום היה עטור תפילין. וכן ר' הלל מליקובסקי (שם עמ' תיג).

וכן סיפר הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל, זכורני שבצעירותי רבים הלכו בתפילין של יד כל היום. והרוויחו בזה שני דברים, ראשית קיום מצוות תפילין וחזין מזה הרוויחו שהיה להם מחייב לא לדבר דברים בטלים. (מסורת ירושלים אלול תשס"ד קדוש אלול שם, הובא כפאר יעקב עמ' רפב). וכך העיד בנו של בעל התפארת ישראל בהקדמה על אביו וז"ל, וישב בטלית ותפילין תחת מכסה מלבוש העליון, עד שלא הרגיש אדם בזה. ע"ש.

וב"ד הבית אפרים מרגליות (או"ח סי' סג, קט ע"ב) שכתב, תפילין מצוה שיהיו מונחין כל היום, ואם חלצן חובה עליו לחזור ולהניחם. ע"ש. וב"כ הגר"א הלבפשטאם באריה שאג (ח"ב עמ' תקסג, אות תתתפח) וז"ל, וכן הוא מצות תפילין לשעבד לב ומוח לעבודת השי"ת, ועל

כן יש להניח תפילין מדין תורה כל היום כולו, ורק לא נוהגים בן משום גוף נקי. עב"ל. [ועל טענת גוף נקי ידובר לקמן].

ועי' בשבילי דוד (זילברשטיין ח"ג או"ח כללי הברכות פ"ב, דף ז ע"ב) שהיא 'מהמצוות שחיובן בהחלט' וכתב כמה צדדים להוכיח שהיא חיוב מה"ת כל היום. ע"ש.

ועי' להראי"ה קוק זצ"ל בס' חבש פאר (צ ע"ב) שכתב וז"ל, לפי פשטן של דברים ומשמעות הסוגיות והראשונים דמעיקר הדין מצות תפילין היא כל היום. ע"ב. והוא בעצמו כך נהג עד שנותיו האחרונות להיות עטור בהם כל היום ולבסותם בכובע (אור מופלא עמ' כא). וכמנהגו בזה בן נהג חמו הגאון האדר"ת שהעיד על עצמו (נפש דוד אות יד) זה עשירות שנים שהרגלתי עצמי לשאת תפילין קטנים כל היום. ע"ב.

וב"ד ההר צבי (או"ח סי' כב או"ח ה-י) והאריך לבאר שיטת הר"ן הג"ל במעשה דאלישע בעל כנפיים בדרך זו שחיובן כל היום מה"ת ע"ש.

ואנכי הרואה שכן דעת החזון איש (או"ח סי' ד אות ב) שדן על תפילין שעליו ושקעה החמה וכתב, ויש לעיין לרבנן אמאי חולצן אחר שקיעת החמה הלא ספק חיוב הוא ושוא"ת עדיף. ע"ש.

ורוצה לומר שבין השמשות שהוא ספק יום הוא ספק חיוב תפילין שמצותן כל רגע ביום. ודו"ק.

וכבר שמענו עובדא מהגאון חזון איש (מובא בפאר יעקב עמ' שיג) סיפר הרב הגאון ר' שאול קוסובסקי זצ"ל שפעם אחת שאל את פי מרן החזון איש זצ"ל דאם הוא לבוש בתפילין ובא אחד אליו לעשות חווה וכדומה אם יפשוט לפני זה את התפילין. וענה לו, דאפי אם הוא בלא תפילין ילבש את התפילין לפני עריכת החווה שזוהי פרנסתו והוא היתר גמור, ועוד מקיים באותה שעה הרכבה מצוות עשה.

וכן דעת הגרשז"א בהליכות שלמה (תפילה פ"ד הערה ט', עמ' מב) והוכיח מזה שאסור לכון בשעת הרכבה שתחול המצוה רק אחר ההנחה, שמאחר וחייבים בהנחתן כל היום לא שייך לכון לא לצאת יד"ח שהוא מבטל בזה את המצוה. ועי' עוד בהערה (ארח"ה הע' 17) שהביאו מחי' בכת"י למס' נדרים (עו"ב) וז"ל, צ"ע בתוספת שבת בזמן שהניחו תפילין כל היום אם מותר לקבל תוספת ולהיאסר בתפילין, ואולי מותר ללבוש אז את התפילין, ולמדת שדעתו שיש חיוב מדין תורה כל היום. וכ"כ באביר יוסף (ריינמן עמ' רי).

וכיו"ב באגרות משה (או"ח ח"ד סי' ד) שהשיב לבנו חביבו וז"ל, תפילין הוא חיוב על האדם להניח תפילין, וא"כ הוא מחויב לקנות תפילין ואם אין לו מעות מחויב להשיג בשאלה ובכל טעדקי שאפשר לו להשיג תפילין ולהניחם. ואם לא השיג תפילין עובר על העשה והיא גם עשה חמורה ביותר שנחשבו פושעי ישראל בגופן דהוא קרקפתא דלא מנח תפילין וכו' ורק כשהיה אנוס פטור שאז לא שייך לחזר, והטעם שצריכין גוף נקי הוא טעם לפטור מלהניח כל היום אף שהוא חיוב גמור כדאיתא בתוס' שבת (דף מ"ט ע"א ד"ה כאלישע עיין שם). ע"כ. הרי שמבורר בדבריו שכל היום חיוב גמור ואינו חסידות ורק טענת גוף נקי מונעת, ולקמן נברר כמה אמת יש בטענה זו.

ועי' להגר"ם שטרנבוך במועדים וזמנים (ח"ג פסח סי' רס"ז בהערה) שהאריך בזה ומסיק שכל היום חייב מה"ת מלימוד לילה זמנה הוא. וכ"כ בשו"ת ויואל משה (ח"ב סי' קלו אות ב) ובבית אבי"י (ח"ד סי' קפ"א ב) וז"ל, אם יש לו גוף נקי מחויב הוא להיות עליו התפילין בכל היום ובכל עת ובכל שעה. וכ"כ בשו"ת פרי אליעזר פולק (ח"א סי' א). ע"ש.

וב"כ בעל המשנה הלכות בספרו פתשגן הכתב על אגרת התשובה (אות יא) וז"ל, הגם שמצות תפילין היא כל היום, דבתורה וקשרתם לאות על ידיך והיו לטטפות בין עיניך אכולא יומא נאמר. והיה סברא לומר למי שלא יוכל לקיים כל היום מצות תפילין א"כ ממילא יפטר מלהניח לגמרי, קמ"ל רבינו דמצות תפילין אינה מצוה אחת ממושבת לכל היום וכו' אלא מצות תפילין מצותה כל היום ובכל שעה שמניחן מקיים מצוה חדשה. עכ"ל.

שיטות האחרונים שאין חיוב מה"ת כל היום – אלא מצוה מן המובחר.

ראש המדברים בשיטה זו הוא הפמ"ג (א"א סי' לו ס"ק ב) שכתב וז"ל, והנה מסופק אני אם מן התורה חייב כל היום בתפילין, או מן התורה די ברגע אחד שמניח ומדרבנן כל היום, ובטלוח עכשיו שאין לנו גוף נקי כל היום. וכו' ועיקרן של דברים דאם לא הניח יום אחד כלל לתפילין ביטל מצות עשה, ובהניח רגע עליו קיים המצוה, אבל מצוה מן המובחר מן התורה להיותן עליו כל היום, (ויש כמה דברים מן התורה כן). עכ"ל. וכדבריו העתיקו הרבה מספרי הקיצורים.

ואני העני שואל איה מקורו להעריצו, שלא נתן בדבריו שום ראיה או הכרח, ונראה שהכריע מסברא דנפשיה. והן אמת נכון הדבר שמצאנו שורש לדבריו בדברי הריטב"א (שבת מט). אך כבר ראינו שחולק הוא על רבותיו הרשב"א והרמב"ן ושכדבריהם דעת רוב ככל חכמי אותו הדור, מעל עשרים ראשונים ועמודי הוראה בכללם. וא"כ מה ראה הפרי מגדים לתפוס דעת המיעוט מובהק להיות מכריע נגד חבל נביאים. ובאמת שגם בדברי הריטב"א לא באו דבריו בדקדוק, שהרי לריטב"א מבואר שהוא חסידות בעלמא, ואילו הפמ"ג כתב לחדש גדר שהנחתן כל היום היא מצוה מן המובחר מה"ת.

וכבר קמו כמה מן האחרונים לתמוה ולסתור דברי הפמ"ג, עי' בבית אב"י (ח"ד סי' קפ"א ב) ובלב אברהם (סי' ג) וכ"ה בקנאת סופרים (טו ע"ב) שאין לחלק בין המצוות בלא ראיות, וכל שכן במצוה מה"ת. ובפרט עי' בשו"ת פרי אליעזר (ח"א סי' א) שהאריך לחדות דבריו. ולענ"ד, להביא דבריו אפילו לעשות ספק לא כדאי, מאחר ולא הרגיש בדבריו לכל הני קמאי וגדולי הפוסקים, ומסתבר דהוה הדר ביה.

והבט בדברי נר ישראל מרן החפ"ן חיים, שהביא בביאור הלכה לשיטת הפמ"ג, ותכף הזכיר הישועות יעקב שמהתורה כל היום חיובו, וסיים כהגר"א שהביא תחבולות כדי להניחן כל היום. ואם כן גם הוא תנא המסייע לקיום המצוה להשתדל בה כל היום לקיימה כהלכתה.

ולא אבחד שבחפשי באמתחות הפוסקים ראיתי עוד המצדדים לחייב רק לשעה ביום, עי' בחתן סופר (ח"א שער הטוטפת פ"ב), שדימוה המצוה לשיבה בסוכה שמצותה שבעה ימים אך חייב לאכול רק כזית בליל א', כך מצות תפילין שמצותן כל היום אך חייב ממש רק שעה אחת. ולא זכר שר דברי זקנו החתם סופר שהוא חיוב מה"ת כפשוטו. ומ"מ כדבריו תמצא גם באות חיים ושלום (סי' לז). וכ"כ במכתם לדוד פארדו (סיד), ובדובב מישרים (ח"א סי' קלג). וכ"כ באור לציון (ח"ב פ"מד ה"ב, בהערה), ובשו"ת אז נדברו (ח"ז סי' צ, עמ' קפד). ברם, והמכנה המשותף ביניהם שכתבו דבריהם בקיצור כדבר פשוט בלא לשדד עמקים, ולא הזכירו כלל מרוב ככול שיטות הראשונים, ומכאן גם הדחיה לדבריהם.

ועי' עוד לרב בני ציון ליכטמאן (סי' לז), שכתב להוכיח בכמה מקומות שכל

רגע מקיים מ"ע מה"ת אלא שאינו חיוב. וכ"כ במנחת חינוך (מצ' שעה) והוסיף, שבכל הנחה מקיים מ"ע מה"ת ודימה זה לכהן נושא כפיים, והכי משמע גם בפתחי תשובה (סי' לו), והסכים לו במאסף לכל המחנות (לו ס"ק ט), וכ"פ בא"א בוטשאטש (סי' בה סעי' יב), והכי משמע בבאר יצחק ספקטור (ח"א יו"ד סי' לב). ע"ש. ועיין עוד מה שכתב דעות בזה בקיצור אומר, מרן היביע אומר (ח"ג יו"ד סי' יז אות ה-ו) ונראה דעתו להלכה כהפמ"ג. ובמקום אחר (כיביע אומר ח"א או"ח סי' ד או"ח) גילה דעתו בהדיא.

והנה כאן מצאתי מקום לראיה אות ומופת, עד כמה עמומה סוגיה זו אצל הפוסקים, שכידוע לכל המעיין בספרי האחרונים שמי לנו גדול ממרן היביע אומר בבקאות בדברי הראשונים ואחרונים, שמשדד עמקים בונה וסותר מקשה ומתרץ, שעליו קראו טובינא דחכימי שכל רו לא אניס ליה.

והנה במצות תפילין אם חיובן כל היום מצאנו סוגיה שלמה במצוה מה"ת שציין לדברי שניים שלושה מבעלי הראשונים, וגם בהם לא נזכרו לשונותיהם המפורשות בשאר מקומות שסותרים את הפירוש שהביא לדבריהם, וכנשכחים מלב דברי שאר רבותינו הראשונים מעל עשרים במניין

המחייבים במפורש מה"ת כל רגע ממש, וזה נדפס בספריהם המצויים אצל כל צורב ובוה אין עלינו חשד, שהרי ביד על אחד לבדוק אחרינו, וטוב מראה עיניים.

ובפרט בולט לעין הקיצור בבירור דעת הב"י, שמר ניהו שטרח בכל כוחו להעמיד פסקיו בכל תכל, ולא זכר מאי דמוכח ממש"כ בבית יוסף יו"ד להלכה שחזר בו מדבריו שבכסף משנה ושאר ראיות מפורשות המפורות בה' תפילין שבשו"ע. ומכאן כאלף עדים, שאפילו בגדולי החכמים מצאנו שסמכו על רגילות המנהג בלא לשדר מערכות. ואין דברי ח"ו מפחיתות כבוד אלא ההיפך ממש, שמרוב אהבתנו והכרה בפחיתות ערכנו מול הדר גאונם, מוכרחים אנו לומר שלגודל טרחם ועמלם בשאר חלקי התורה שנדרשו להם מבוקר עד ערב ושאר עבודתם בקודש, פעמים שנסמכים על סוגיות הנראות כפשוטות מוכרות ומוסכמות, ומקום הניחו לנו להתגדר בו. ועל כן המחפש אמת לא ידחה את הכותב, אלא יכרך הכתוב אם אמת הוא.

ומי לנו גדול מרבנו הרמב"ם שהעיד על עצמו (שו"ת הרמב"ם סי' ריו) וז"ל, הנוסחה הראשונה אשר יצאה מתחת ידינו קודם שדייקנו. ונמשכנו בזה

המאמר אחרי מה שכתב בעל ספר המצוות הרב חפץ ז"ל והוא טעות מצדו, ובוה שנמשכנו אחריו, היה מצדנו חוסר עיון וכו' וכן באותה הנוסחה הראשונה מפורש המשנה מקומות מספר כיוצא בזה, כמו עשר שאלות, אשר נמשכנו בכל אחת מהן אחרי דעתו של גאון מן הגאונים ז"ל, ואחר כך נתבררו לנו מקומות הטעות, ודעו זאת. וכתב משה. ע"כ. ואם כן הוא בגדול הראשונים, בודאי לא ימלטו מזה גם גדולי האחרונים, ובאמת שהוא פשוט. ועוד נאריך בזה לקמן בדברים ברורים.

המורם מן האמור

ראינו והחכמנו בדברי עשרות רבות מרבתינו האחרונים שהוכיחו והעמידו הלכה ברורה שחיוב מצות תפילין כל היום מה"ת, אלא שטענת גוף נקי הייתה לרועץ לקיים המצוה, וזאת יבוא לדיון לקמן להפריך הטענה ולברר הטעות שבמנהג.

ובאותם הפוסקים שלמדו לפטור מה"ת בשעה ביום והשאר למצוה מן המובהר, ראינו חיסרון מובהק מדברי רבים מהראשונים כמלאכים, ופעמים גם מאלו שציינו להם לא הביאו דבריהם בשאר מקומות המוכיחים. ועל כן, אין לדחות הראשונים מפניהם.

פרק ו

גדרי גוף נקי

טענה הנשמעת מפי כל היא טענת גוף נקי, ומצטטים מהגדולים לפטור מתפילין כל היום מחמת חסרון בגוף נקי. ובעת דברי עם בעלי אוזן שומעת בבירור גדר גוף נקי מדברי הגמרא והראשונים, התכווצו במקומם כאילו אחותם צירי לידה. ובקצת עידוד לפקוח עיניים לראות המציאות, כבר הודו בפה מלא שטענה זו אין בה ממש. וזה אחלי.

גדר גוף נקי – שיטות בראשונים

בגמרא שבת (מט ע"א) גרסינן, אמר רבי ינאי תפילין צריבין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. מאי היא, אביי אמר שלא יפיח בהן, רבא אמר שלא יישן בהן. ע"כ.

והנה, באוצר הגאונים (ברכות סי' פז) הובאה תשובה מרב יהודאי גאון וז"ל, והיה לאות על ירך ולטוטפות בין עיניך. אמר הקב"ה, עשה מצוה זאת שבשבילה תכנס לאר"י ובשבילה תזכה לחיי העולם הבא. ואם בא אדם לומר תפילין צריבין גוף נקי כאלישע בעל כנפיים, כך פירשו חכמים כמה דברים אמורים בשעת השמד שגזרו כל המניח תפילין ינקרו את מוחו. אמרו חכמים כל היודע בעצמו שהוא צדיק גמור כאלישע

בעל כנפים יעשו לו נס בשעת השמד, ומסר עצמו למות יניח תפילין, ואם לאו אל יביא עצמו לידי סכנה. שאם אתה אומר כך, ספר תורה גדול ומקודש שיש בו כמה פרשיות והוא שלם ואתה פותח וקורא בו בכל זמן קל וחומר בתפילין. ע"כ.

ומבואר שהחויב בגוף נקי כאלישע הוא דווקא למניח בשעת השמד, שצריך שמשמים יעשו לו נס להצילו ממוות, אך שלא בשעת השמד אין חויב לגוף נקי כתנאי להניח תפילין. ובספר הארכנו שמלבד שדבריהם דברי קבלה עוד יש מגדולי הראשונים שפסקו כן שכ"כ בהדיא בספר הישר לר"ת (חי' תרע"ה) וכ"ה בשו"ת הרשב"א החדשות (סי' ה). ועוד ע"ש.

ובדרך אחרת ראה ברמב"ן (שבת מט) שהבין שגדר גוף נקי הוא חויב ולא רק בשעת השמד כהגאונים וסייעתם, אך אין הכוונה שיהיה נקי מעוונות וצדיק כמו שטועים לומר, אלא כפשט הגמרא שנקיות היא שלא יישן ולא יפיח בעודם עליו. וכדבריו בתוספות (שבת מט ד"ה כאלישע) והוסיפו לעורר בלשונם, ומוזה הטעם אין אנו יכולין ליפטר, שהרי בזה אנו יכולין להזהר. ע"כ ע"ש. וכ"ה בהדיא בריטב"א, ר"ן, וביתר שאת בפסקי הרא"ש (הלכות תפילין

ס"ה (כה) שא"צ גוף נקי מעבירות אלא מהפחה. שוב ראיתי שכ"פ בדרשות ר"י אבן שועיב (פר' ואתחנן). ע"ש.

וכן תמצא במתק שפתיים בדברי החינוך (מצ' תכא) שכתב וז"ל, מה שאמרו שתפילין צריכין גוף נקי, ואמרו בגמרא מאי גוף נקי, שיזחר שלא יפיה בהן. אבל אין העניין לומר שצריכין גוף נקי מעבירות או מטומאה, כי כל אדם ואפילו טמא ובעל עבירות מחויב במצות תפילין ובלבד שידע להיזהר שלא יפיה בהן, ואולי מתוך התמדתו במצות התפילין שהן זכרון גדול לאדם במלאכת שמים ישוב מדרכו הרעה ויטהר מכל גלוליו וכו' ומזה יש להבין שדעת רבותינו זכרונם לברכה להיות כל אדם מחויב במצוה זו ורגיל בה כי היא עיקר גדול ושמירה רבה מן העבירות וסולם חזק לעלות עמה להכנס בעבודת הבורא ברוך הוא, והמחמירים בקדושת המצוה ומניאים לב ההמון בדבריהם מהתעסק בה, אולי כוונתם לטובה, אבל באמת יש בזה מניעה לבני אדם בכמה מצוות והיא רעה רבה וכו' ולא כן בתי אני עם האל, כי ידעתי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ועם כל זה לא נמנעו מהתעסק במצוה בעת רוח אלהים טובה תלכשהו לעשות טוב, כי מי יודע אם

אולי ימשך בדרכו הטובה עד עת מותו והמות פתאום תבוא. וכבר למדונו זכרונם לברכה שמצוה גוררת מצוה, וששכר מצוה מצוה. בכל אלה הדברים ומוסרים טובים קדמונו והורונו זכרונם לברכה, והמתחכמים להוסיף על דבריהם או לגרוע אינה חכמה. עכ"ל.

ובדבריו היא השיטה הרווחת שגוף נקי שהוא תנאי להנחת תפילין, היינו שאינו מפיח וישן בהם וכפשט לשון התלמוד. וכ"פ הרמב"ם (פ"ד ה"טו) תפילין צריכין גוף נקי שיזחר שלא תצא ממנו רוח מלמטה כל זמן שהם עליו, לפיכך אסור לישן בהם לא שינת קבע וכו'. ובדבריו בשו"ע (ס"ו לו ס"ב).

ושיטה שלישית הבאה בדעת מיעוט, עיין במאירי (ברכות יד ע"ב, שבת מט) שכתב וז"ל, בתלמוד המערב הזכירו במקצת חכמים שהיו נזהרים שלא להניחם אלא בימים ידועים בשנה, והיה בהם מי שלא היה מניחם אלא אחר שבאו עליו יסורים ותרפא שהיה חושב בעצמו שמרקו היסורים את עונותיו, והיו סומכים זה למה שג' הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי המעטרבי חסד ורחמים. וראה איך הפליגו בכוונה כלומר שהן צריכין גוף נקי מעבירות ומהרהורים ואין ראוי להניחם אלא לאחר התשובה, וקצת

שאין לבטל מצות עשה ולחוש לחומרות שנדחו מההלכה.

זאת ועוד לחזק לב ישראל במצוות, ראה דברי אלקים חיים בלשון הסמ"ג (עשין סוף מצוה ג) וז"ל, עוד זאת דרשתי להם כי יותר חפץ הקדוש ברוך הוא באדם רשע שיניח תפילין מאדם צדיק, ועיקר תפילין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה, ויותר הם צריכין זכר וחיוון מאותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם. ע"כ. וכיו"ב תמצא לתלמיד הרשב"א בדרשותיו של הר"י אבן שועיב (פר' ואתחנן).

ובכלל לשבטל מצות עשה מה"ת לכל אותם ראשונים שהלכה כמותם, היא גופא עבירה ורשעות שצריך עליה תשובה וכפרה.

אנוסים בהפחה

והנה שמעתי באומרים לי בקול ענות חלושה, שהאנוסים חלשים ולא יכולים להעמיד עצמם מלהפית וקשה הדבר לשמור נקיות כדבעי, ולכן עדיף להימנע מלהניח במשך היום.

והנה טענה זו חסרת יסוד הן בלימוד העיוני והן במבחן המעשי. ועל ראשון ראשון, המעיין יראה שטענה זו נדחית מדברי התלמוד ובראשונים כמלאכים. שבגמרא (שבת מט ע"א) איתא, אביי אמר שלא יפית בהם, רבא אמר

חכמים נוהגים להניחם בימים שבין ר"ה ליום הכפורים אחר התשובה והטבילה והודוין וכן הדבר נכון בעיני. עכ"ל. הרי שהסביר דמאי דקאמר ר' ינאי תפילין צריכין גוף נקי היינו מעבירות והרהורים.

ונמצא ג' שיטות בראשונים, לגאונים וסייעתם אין כלל הכרח לגוף נקי, אלא לרוצה שיעשה לו נס. ולרוב הראשונים חייב גוף נקי לעיכובא, אך פירושו שלא יישן ולא יפית בהם, ותו לא. ושיטה שלישית שגוף נקי היינו מעבירות וטהרה רוחנית, וסמכו דבריהם על הירושלמי.

והנה ברור ופשוט לכל בר בי רב שכללי הפסיקה מחייבים לאחוז בדברי הרמב"ם הרא"ש הרמב"ן ורוב ראשונים, שכל ששומר עצמו מהפחה ושינה הוא הנקרא גוף נקי ותו לא. חדא, שהלכה כחבבלי נגד הירושלמי. ועוד שהולכים בתר רוב ראשונים, ועוד שהגאונים דבריהם דברי קבלה, ובכלל שיש כאן ספק ספקא לחומרא במצוה מה"ת שמא הלכה כהגאונים שאין כלל חייב לגוף נקי, ואם תאמר חייב אפילו שלא בשעת השמד שמא די באינו מפית. ועוד שכן דעת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש שהם עמודי ההוראה, ולדידן שקבלנו הוראות השו"ע שפסק כהרמב"ם (פי' לו ס"ב), מילתא דפשיטא

שלא יישן בהם. ופי' רש"י (שבת מט ד"ה שלא יישן) וז"ל, כל הגופים נקיים בהפחה, שיכולין להעמיד עצמן. עכ"ל. וביותר מזה בריטב"א (שם) וז"ל, שלא יפיה בהם לא הויה מילתא רבתי וכל אדם יכול להעמיד עצמו בזה. ואף לדידן שפוסקים גם כאב"י שחושש לשמא יפיה, כוונתו שצריך לתת את הדעת ולהשתדל בזה, אך בודאי בכוחו של בריא להחזיק עצמו מלהפיה עד שיחלוץ. והוא פשוט שאין חשש בעצם 'הצורך' להפיה אלא החשש שמא יפיה בעודם עליו, ואם יש לו שהו שיכול להסיטם די בכך וכמבואר בהדיא ברשב"א (שם).

ויש רוצים לומר, שמנהג העולם שאין מניחים כל היום (בשו"ע לו ס"ב) מעיד עלינו כמאה עדים שא"א לנו לשמור גוף נקי, ודוקא בתפילה מותר שהוא זמן מועט. ואחר המחילה רבתי לא זכיתי להבין דברי קודשם, ואני תלמיד השואל מרבתי, שאם כן איך בכלל מותר לנו להניח בזמן התפילה, שאם אינו יודע להעמיד עצמו והוא 'אנוס' כפשוטו בדבר הרי אין ביכולתו גם לשעה, שהרי אנוס הוא מלהתאפק, ומה לי אנוס לשעה או לכמה שעות. ואם יודע להעמיד עצמו ואינו אנוס ממש על כל רגע שהרי מניח כל שעת התפילה,

הרי שחייב גם בשאר שעות היום לברר בעצמו אם יכול לשמור גופו, והכול כמידת האפשר. ודברים אלו וכיוצא בהם, פשוט וברור שכל אחד צריך להכיר בעצמו ולבחון גופו, שאי אפשר לקבוע מסמרות בטבע גוף זה לחברו, ובטח שלא ניתן להיאמר ככלל לפטור לכל העולם ממצות עשה. ואיך תקבל האוון לשמוע שכביכול בסוף אמירת 'עלינו לשבח' כל ישראל ח"ו נעשים כחוליי מעיים ואנוסים כולם כאחד בשעה אחת. ועוד יש לשאול מהיכן המקור ממנו למדו שאנוסים אנחנו, הרי בשו"ע שעליו נסמכו כתב, שאין כל אדם יכול כל היום ולכן נהגו להימנע. אך לא אמר שכולנו אנוסים ויש מרחק גדול ביניהם.

ובימינו הוא דבר רגיל ופשוט שכל אדם בריא מן הישוב יודע להעמיד עצמו מלהפיה, ורגילים בזה הרבה שעות בכל יום כשאנשים סביבם במקום פרנסתם וכדו' והוא מן הפשוטים שבדרך ארץ. ואיך שייך לומר שכולם אנוסים בלהפיה, פוק חזי שהמציאות אינה כן והמוחש לא יוכחש וכמה יש לתמוה על טענה זו לתלות במה שאינו במציאות. ובפרט שהלכה פסוקה בשו"ע (סי' לו ס"א), קטן היודע לשמור תפילין בטהרה שלא יישן ושלא יפיה

בהם, חייב אביו לקנות לו תפילין לחנכו. ע"כ. וראה בב"י שכן דעת רוב הראשונים ודלא כבעל העיטור. ואם כן בגדול כל שכן הוא דרובא דאנשי חזו להניחם, ולא אמרינן אנוסים בהפחה. ולענ"ד היא ראייה חזקה.

גדר ההפחה האסורה בתפילין

ותדע שאף במפיה לא כל הפחה אסורה בתפילין, ראה בעוד יוסף חי (היי שרה אות ד') שהפחה שהיא קול בלא ריח רע לא הוי כלל בגדר הפחה האסורה, דלא גרע מפיהוק ועיטוש.

ומקום הניחו לי להתגדר, שאין כאן סברא בעלמא ששורש נאמן מצאנו להם בדברי קמאי. והארכנו בספר הארוך. [עי' למאירי (ברכות כג), וביו"ב בפסקי ר"ד (ס) ורבנו יהונתן (על הרי"ף תפילין ט ע"ב). ויותר מזה איתא באשל אברהם בוטשאטש (סי' לה), שבהפחה עם ריח רע מועט שלא היה בוש בו לפני מלך נראה שגם בתפילין ליכא בזיון, וצירפו לקולא בשו"ת מנחת יצחק (ה"ו סי' יג). וכן עיקר.

איסור הפחה ולא לעיכובא

מלבד כל זאת, ראה במור וקציעה (סי' פ) שכל איסור הפחה אינו אלא בלכתחילה ולא שיבטל מצוה מה"ת בגלל הפחה, וכל שכן בעבור 'חשש'

הפחה. ומסייע דבריו מהגאונים. עי"ש. וביו"ב בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' לו או' ב), וכבר קדמו בכיו"ב בשו"ת הרמ"א (סי' צח) שהעלה למסקנה, דאין להחמיר במקום האנוס ושאי אפשר לו ליוזר. ע"כ.

[והנה בספר פרך חבוש השלם הבאתי כל דברי הפוסקים אשר ראיתי בעת עוברי בין ספרי הפוסקים, ומהם חכמים מפורסמים שכמעט ומסרו נפשם לקיים המנהג של רפויה בידם. וכדי שלא ידחו הבאים אחרי את המצוה בחינם שראו אצל רב פלוני ואלמוני ההיפך, הייתי מוכרח להביא ולדון בדבריהם כדרכה של תורה, להוכיח בלא ספק היפך טענותיהם. וכאן אמ"ל.]

הפחה בתפילין מכוסות

ואנא דאמרי, שאפילו אם נדחוק ונעצום עינינו מלראות המציאות, ונבטל המוחש. בתפילין של יד מסתבר להלכה שכלל אין איסור הפחה. והסוגיה מבואר באריכות בספר פארך חבוש, עם ראיות מוכרחות מדברי רבותינו בתלמוד ראשונים ואחרונים. ע"ש. [ולמראה מקום עי' שבת (סא ע"ב) שתפלה של יד דין קמיע המחופה עור, תוס' (ד"ה דילמא) בשם הקדוש מקורבי"ל, רש"י (ברכות כג ע"א ד"ה חולין, ד"ה מזהו שיכנס) עי' במעדני יום טוב (ברכות

פ"ג סימן כ"ו אות צ'). וכ"ה במרדכי (הל' תפילין) בדעת רש"י, ושכך הכריעו לדינא גם ר"ן ור' אלחנן. עי"ש. וכ"ד הרשב"א (חי' שבת סא ע"א), ה"ר"ן (המיוחסות שבת סב ע"א) והריטב"א (שבת שם).]

ובפרט שדרך המלבושים שלנו שהתפילין שעל הזרוע מכוסה גם בשרוול החולצה שבוה לכו"ע הוי כסוי, כמ"ש בשו"ת בית יעקב (מצויזמיר סי' קע), חלקו של ידיד (סי' מג), שבות יעקב (ח"א סי' פ"ב), אפיקי מגינים (סי' לח ביאורים ס"ק א) ועוד. [וכבר למדו מכאן באחרונים להקל להשתין בתפילין גם בבית כסא קבוע במכוסה והוא עומד, כמ"ש הגר"י טייב זצ"ל בערך השלחן (סי' מג סק"א), וקדמו באליה רבא (ס"ק א), וכ"ה בישועות יעקב (ס"ק א).] ותדע שתפלה של ראש מכוסה דינה כתפלה של יד, והארכנו בזה באריכות בספר פארך חבוש השלם, ובעוד דינים רבים הנצרכים למניח כל היום.]

ומלבד זה יש לצרף גם שיטת הגאונים וסיע' שתפילין צריכות גוף נקי רק בשעת השמד שלא נתנה למלאכי השרת. כנ"ל.

העולה מן האמור

אין להימנע מלהניח תפילין מחשש בעלמא שלא יהיה גופו נקי, וחידוע שצריך להפחה אם יכול לעצור עצמו עד שיזיז ממקומם אין לו להימנע מלהניחם.

ואם בודאי לא יספיק להזיז עד שיפיה, צריך שאלת חכם אם גם בתפילה יהיה אסור להניחם וכל אדם יודע בעצמו אם יכול להעמיד עצמו ולתת דעתו שתפילין עליו, ולכן אין לו להפסיד המצוות בחינם, וכ"ש למחייבים כל היום מה"ת שאין לפטור. ובתפילין מכוסות או בהפחה שאין בה ריח רע כל כך בלאו הכי לעיקר הדין אין איסור הפחה, ובוודאי שאין שייך לחוש לחומרות ולבטל מצוה מה"ת.

פרק ז

גדרי היסח דעת

בתפילין נקראת היסח דעת האסור,
אלא דוקא כשהוא עומד בשחוק
ובקלות ראש.

ושורש דבריו בר' יונה (ברכות יד ע"ב)
וז"ל, מתוך דברי ר"מ ז"ל
למדנו תירוץ לדבר זה, דודאי היסח
הדעת לא הוי אלא כשעומד בקלות
ראש ובשחוק, אבל כשעומד ביראה
ומתעסק בצרכיו אף על פי שעוסק
באומנותו ובצרכיו ואין דעתו עליהם
ממש, לא נקרא זה היסח הדעת. דאי
לא תימא הכי היאך יוכל האדם להניח
תפילין כל היום, וה"נ כשמתנמנם ליכא
היסח הדעת דאדרבה באותה שעה
עומד יותר דרך מורא ושוכח הבל
העולם, ולפיכך מותר לישן בהם שינת
עראי. ע"ב. והעתיק להלכה את דבריו
ככתבם הרא"ש (תפילין סי' כא), ובב"י.
וב"כ רבנו ירוחם (נתי' יט ח"ה).

והארבתי לבאר שכ"ד דעת רש"י (סוכה
כו ד"ה רבא) וכמבואר בארץ
יהודה (סי' כה) ובנתיבות החיים ביאר כך
גם בדעת ר' אלחנן בתוס' ישנים (יומא ח)
ע"ש. ויצאתי ללמוד כן גם בדברי האור
זרוע (סי' תקפה, הביאו בערוה"ש) ובתוס'
ישנים (יומא ח ע"א) בתירוץ ראשון. שהיסח
הדעת אינו איסור בעצם אלא גזירה אטו
יפיח, וצריך לזה היסח דעת ממש דלא
גרע מישן עראי שלא חשו לזה.

עוד זו טענה בפיהם, מחמת ירידת
הדורות א"א לנו להניח התפילין
בלא לעבור על איסור, שבוודאי שמעת
על איסור היסח דעת מהתפילין שצריך
כל רגע ורגע שתהיה דעתו עליהם וזה
לא באפשרי. וכמובן מגדילים חומרת
איסור היסח הדעת 'להוציא מלב
הטועים' ובליבם בטוחים שזו ראייה
שאין עליה תשובה.

הסיח הדעת בתפילין

בית אב לסוגיית היסח דעת במניח
תפילין נמצאת בתלמוד (מנחות לו
ע"ב), אמר רבה בר רב הונא, חייב אדם
למשמש בתפילין בכל שעה קל וחומר
מציין ומה ציין שאין בו אלא אזכרה
אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד
שלא תסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן
אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה.
ע"ב. והלכה פסוקה היא והובאה בשו"ע
(סי' כה ס"א, לו ס"ב) ומעתה יש לנו לברר
מה נכלל בשם היסח דעת האסור, וכזה
נבוא על נכון מהו רצון הכורא יתברך.

שיטות ראשונים

כתב הטור (סי' מד) להצילנו מטעות,
שלא כל מחשבה אחרת שאינה

והנה מפורסמים דברי השאגת אריה (סי' ט), לאסור היסח דעת אפילו שאינו שחוק וקלות ראש אלא כל שלא חושב ממעשה המצוה עבירה היא בידו, ודלא כמ"ש רבנו יונה. והאריך לעשות מחלוקת בין קמאי בזה ללמוד מהרמב"ן (בס' ת"ה) והנה ראוי להאריך בדבריו, אך כאן באנו למנוקט בקצירי, ובספר השלם הארכנו לדחות דבריו בדעת הרמב"ן באיפכא מסתברא דמוכח מיניה שדוקא 'בשעת כבי גדול' והספד' הוי היסח דעת מאחר שאין תפילין בדעתו כלל. [והארכתי בספר להוכיח כן מלשונותיו במקומות אחרים.]

ולא נעשה דברי הטור סתראי, כשאפשר ליישבו כן בנקל שיש לחלק בין רמות היסח דעת, וגם הרא"ש ורבנו יונה לא פליגי בהכי. גם במש"כ ללמוד מהרמב"ם הארכנו להוכיח מספרים וסופרים בראיות מוצקות שלא לזה נתכוון הרמב"ם,

והשאגת אריה יצא לחלוק על דברי רבנו יונה הרא"ש הטור ובית יוסף בהבנת הרמב"ם בלא הכרח. ובכלל שעדיין יש לתמוה את קושיית קמאי, איך ציווה הבורא להניח תפילין כל היום, והרמב"ם גופיה כתב שעיקר מצותן כך היא שיהיו עליו כל היום, והרמב"ן קרא למי שחולצם באמצע היום שלא באילוין חוטא, וכ"ה דעת הרא"ש ורבנו יונה ורוב ככל הראשונים כנ"ל.

והארכנו שלדבריו שיש לתפוס לשון הרמב"ם 'כל זמן שהם עליו' כפשוטו, א"כ גם מאי דקאמר 'חייב אדם למשמש בתפיליו כל זמן שהם עליו' שלא יסיח דעתו מהם אפילו רגע אחד'. כפשוטו שתהייה ידו ממשמשת כל היום בתפילין שלא יסיח דעתו, וזה לא במציאות, וכמ"ש הב"ח (סי' כח). ועוד הארכנו בזה אך בקונטרס זה לא באנו אלא לתמצת הדברים. ע"ש.

פרק ח

העוסק בתורה פטור מתפילין

והנה עוד טענה לפטור שגורה בפיחם של המתעקשים להימנע מלקיים המצוה בשלמות, והיא מכילתא המובאת בפוסקים לפטור את העוסק בתורה מתפילין. ומאחר ואין בזה כדי סמיכה אני נאלץ להרחיב מעט היריעה בזה, ואגב יתבררו כמה וכמה גדרים חשובים.

דברי חז"ל ושיטות הראשונים

בספר פארך חבוש הארכנו בשיטות הפוסקים וכאן ננקוט בקיצור אמרים, סיכום דברי קמאי על המכילתא שנמצאו כמה שיטות.

א. יש שדחו לגמרי את דברי המכילתא מההלכה בר' שמואל בן חפני גאון והביאו להלכה הרא"ש (סוף הלכות תפילין סי' כט), וכ"כ בפשטות המרדכי שהבבלי פליג בהא. וכך למד הבית יוסף בדעת הרמב"ם שהשמיט הלכה זו שהירושלמי והבבלי דחו מכילתא זו מהלכה, שאין זה אלא ברשב"י וחבריו הנקראים תורתם אומנותם.

וגם לביאור זה הוסיף הב"י (סי' לה) ואמר, אפילו רבי שמעון בן יוחאי וחבריו אם רצו להניח תפילין מברכין עליהם,

דהא דפטירי היינו אם לא רצו להפסיק, אבל אם באו להפסיק חיובי מיחייבי ומברכין עליהם. ע"כ. הרי שלמסקנה משמע שאין במכילתא הכרח לפטור כל לומד אלא כרשב"י, וגם זה אם ירצה פוסק מלימודו ומתחייב בהנחתו. וכ"ש שהתחייב קודם שהתחיל ללמוד.

ב. יש מסבירים שדברי המכילתא אינם לפטור מהנחת תפילין, אלא לשבח ולהגדיל מעלת תלמוד תורה כמ"ש הרוקח (ס"ו ס"ט) והרשב"א (ר"ה יז ע"א). וסייעתא גדולה לדבריהם מגרסה אחרת שיש לפנינו במכילתא שאינו אלא 'באילו' מניח תפילין. וכ"ש לדברים המפורשים בפסיקתא זוטרותא [מדרש לקח טוב] שמפורש לחייב בתפילין גם בשעת הלימוד.

ג. גם ללומדים במכילתא לפטור בזמן הלימוד כמ"ש המרדכי ורבנו יונה, למד העיטור (הל' תפילין שער א ח"ו) שהוא דוקא בלימוד תורה שבכתב ולא תושב"ע.

ד. יש שלמדו 'פטור' שבמכילתא מדין העוסק במצוה פטור מן המצוה, כמ"ש הר"ן והרשב"א בדרך אפשר, ואינו לימוד מיוחד בדוקא לתורה ותפילין, וממילא יש לדון לפי כללי פטור העוסק במצוה. [ועי' בזה לקמן].

ועי' בבית יוסף שסיים ביאור המכילתא עם דברי הרוקח, דאין לומר פטור ממש אלא מעלין עליו כאילו שונה בתורה, וכל שכן שאם שונה בתורה ששכרו כפול. ומדסיים הבית יוסף בדברי הרוקח, משמע שכן דעתו להלכה שבזה מסכימים דעת ב' עמודי ההוראה עם דברי המכילתא.

העוסק במצוה פטור – דוקא בשעה

שעוסק ושאין יכול לקיים שתיהן

עוד הארכנו בס' פארך חבוש, שגם אם נבאר דברי המכילתא כהר"ן ותירוץ שני של הרשב"א, שהוא מדין העוסק במצוה פטור מן המצוה. אכתי לא העלתה מזור שמפורסמים דברי התוספות (סוכה כה ע"א ד"ה שלוחי מצוה) שדוקא באין אפשרות לקיים שתי המצוות כאחד אמרינן שהעוסק במצוה פטור. וכ"פ הרא"ש (שם סי' ו') והריטב"א (שם).

ועי' במאירי (סוכה שם) שכתב בלשון חריפה, פטור ממצוה אחרת המזדמנת לו שאי אפשר לו לעשותה אא"כ במניעתה של זו או בעכובה, אבל כל שהוא מקיים מצוה ובקיומה יכול לעשות אחרת המזדמנת לו שהוא חייב בה, לא נאמר כזו שפטור עליה. שאם כן כל שציצית בבגדו או תפילין בראשו

פטור מכל המצות 'ורחמנא ליצלו' מהאי דעתא' שמשנהני תפלין או התעטף בטליתו אף על פי שמקיים מצוה אינו טרוד במצוה ולא עוסק בה. ע"כ. וכ"כ הרא"ה (שטמ"ק ב"ק נו ע"ב). וכ"פ הרוקח (סי' שסט), תוס' רבנו פרץ (סוכה שם), רבנו ירוחם (נ"ב ח"ד).

ועי' בפסקי ריא"ז (סוכה שם) שכתב, ונראה בעיניי שאם היה יכול לקיים שתיהן חייב וכו' וכן העוסק בתורה אינו יכול לפטור עצמו מן התפילין, אלא אם כן גורם לו להתבטל מתלמודו כמבואר בקונט' הראיות. ע"כ. וכן ש להכריח ממש"כ בשיטה מקובצת (ב"ק יז ע"א) בשם מהר"י ב"ן במעשה בר' יוחנן שלא השיב הלכה עד שהניח תפילין. וכיו"ב בחידושי תלמיד ר"ת (ב"ק יז ע"א) בשם רבו וז"ל, לא תיקשי היכי מנח תפילי מעיקרא והדר אמר להו, דאע"ג דלאגמורי עדיף ממעשה, לענין הקדמה לא שייך בשביל כך להקדימו אלא דוקא היבא דיש לדחות זה מפני זה. ועוד דזהו דרך כבוד התורה דמנח תפילי והדר אמר לו. מפי רבי. עכ"ל. [ועי' למרן היבוע אומר (ח"ה או"ח סי' יג אות ה והילך) שהאריך בכיו"ב בבירור שיטות ראשונים ואחרונים, שמהירושלמי איכא למילף דלא אמרינן העוסק במצוה פטור

ואסור' להפסיק שהוא כמבזה המצוה. ולענ"ד גם לדעת הריטב"א (סוכה כה) בתפילין מותר ומצוה לעצור הלימוד להניח תפילין, והארכנו בפנים הספר.]

מצות תפילין קודמת למצות ת"ת

ובאמת שכל האמור הוא דוקא באחד שכבר עסק בתורה שנקרא עוסק במצוה, אך באחד שעדיין לא התחיל לימודו הרי שכבר עומד בחובת מצות תפילין, וממילא מחויב להניח תחילה ואינו רשאי להתחיל ללמוד קודם שיניח תפילין.

וראיה מהימנא לזה דגרסינן (ב"ק יז ע"א) אמר רבה בר בר חנה הוה אזילנא בהדיה דר' יוחנן למשאל שמעתא, כי הוה עייל לבית חכסא והוה בעינא מיניה מלתא לא פשיט לן עד דמשי ידיה ומנח תפילין ומברך, והדר אמר לן אפילו קיים אמרינן לימור לא אמרינן. ע"כ.

ומובח מרבי יוחנן שאעפ"י ששאלו אותו דבר הלכה וידע להשיבם, נמנע עד שיניח תפילין עליו. ומובח שמצות תפילין קודמת לתלמוד תורה. וכל שכן לסמ"ק (מצוה קיא) שמנח את מצות הוראת הלכה למצוה מה"שלדעתו ברור שר' יוחנן סבר שחייב גמור הוא להניח תפילין קודם שיענה דבר הלכה

שאל"כ היה מחויב לענות תחילה. [ועי' כיו"ב בפתחי תשובה (ויד"ס' רמב סק"ט) שהביא דברי השל"ה שכתב, לאחר שההוראה ברורה אליו לא יחמיץ שוב את ההוראה רק ישיב מיד להשואל דכשם שאסור לענות דין מדיני ממונות ה"נ בכל ההוראות ע"ש.]

ועל אחת כמה וכמה למעיין בדברי השיטה מקובצת (בגליון מסכת מנחות לו ע"ב אות ה) שכתב וז"ל, הקשה ר"י הואיל ועוסק במצוה פטור מן המצוה מי שמניח טלית ותפילין עליו יהא פטור מללמוד וכן כל תרי"ג מצות, דליכא למימר דמיירי דאינו יכול לעשות שניהם בבת אחת דא"כ פשיטא דפטורים דאיך יעשה זאת ויניח זאת דאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, אלא ע"כ מיירי אפילו יכול לעשות שניהם בבת אחת אפ"ה פטור. ע"ש. והעולה מדבריו שגם אם לא נפטור ממצות תלמוד תורה למי שמניח תפילין, לכל הפחות אחוז בידך שחייבן וההתעסקות בהם קדמה למצות ת"ת ותפילה. ואם כן לכל היותר שייך להחמיר ולא לפטור מת"ת אך חלילה לדחות בזה ממצות תפילין.

תפילין מצוה עוברת ביחס לת"ת

ותן דעתך שאם לא ימתין מללמוד כמה רגעים כדי להניח תפילין, הרי

יפסיד מצות תפילין על משך כל זמן הלימוד, משא"כ להיפך שהממתין כמה רגעים להניח אח"כ לומד ומקיים מצות תפילין בלא להתעסק בה. ועל כן הזמן המועט של ההנחה מקרי מצוה עוברת בתפילין ביחס לכמה רגעים של הלימוד תורה, וזה מלבד שחייב תפילין קדם לחיוב תלמוד תורה וכנ"ל. ומעתה גם בלא דין יכול לקיים שתיהן אין פטור לעוסק במצוה. מצות תלמוד תורה נדחת מפני הנחת התפילין שהיא מצוה שבגופו וגם מצוה עוברת. ופשוט שאין לומר שגם תלמוד תורה מצוה עוברת שרגעים אלו לא יחזרו, מאחר וכך גדר המצוה שמקדימים המצוה העוברת לפניה.

וראיתי שב"כ בהדיא הרוקח (ס' שסט) שמצות תפילין מצוה עוברת לעומת תלמוד תורה וז"ל, והא דאמרינן בפ' א' דשבת (דף י) פטורין מן התפילין בדורות ראשונים אבל אנו חייבים, ומניחין תורה, דמצוה עוברת היא. ע"כ.

וגם למהנדסים לדחוק בכל זה הרי יכול להרהר בדברי תורה בשעה קלה זו שמניח תפילין עליו, או ישמע חברו שמדבר בתורה והחפץ במצוה ימצא מזור.

ופשוט, שבשעה שנח ועושה הפסקה בלימוד מחויב מדינא להניח תפילין.

וגם אם הפסקה זו לצורך הלימוד עדיין יכול לתת מנוחה למחשבתו ולהניח תפילין על ראשו. ונמצא שאין דוחה אף אחת מהם וקימ"ל שבבכאי גוונא חייב לקיים שתיהם כנ"ל. וכן ראיתי לאשל אברהם (ס' בה אות יב) שבוה מהני גם לסוברים שפטור לגמרי.

למ"ד פטור מותר להפסיק לתפילין

ותדע, שגם לפוטרים את העוסק בתורה מלהניח תפילין אם עוצרים את הלימוד להניח תפילין מותר ומצוה, ובאותה שעה נקראים מחויבים כמפורש בבית יוסף (ס' לה) שכתב, ועוד יש לומר דאפילו רבי שמעון בן יוחאי וחביריו אם רצו להניח תפילין מברכין עליהם, דהא דפטירי היינו אם לא רצו להפסיק אבל אם באו להפסיק חייבי מיהייבי ומברכין עליהם. ע"כ. ופשוט וברור שאם הפסיק לשאר עניינים שהתחייב בתפילין וכגון שעצר להתפנות או להכין כוס קפה לעורר הלימוד וכדו'. ונמצא שכמעט ואין מי שנכנס בפטור האמור.

דעת השולחן ערוך

הנה בשולחן ערוך (ס' לה ס"ו) פסק וז"ל, הקורא בתורה פטור מהנחת תפילין כל היום, זולת בשעת ק"ש ותפלה. ע"כ. ובפשטות מובן שמרן פסק בזה כדברי ר' יונה וכנ"ל שדוקא בשעת

באה המכילתא לפטור אלא להגדיל מעלת תלמוד תורה, ודוקא לעוסק במקרא ולא כתושב"ע, ושאין המדובר אלא ברשב"י וחבריו, ודוקא אחר שהתחיל לתלמוד, ובאפשר לקיים שתייהן רבו המחייבים, ושמצות תפילין מקרי מצוה עוברת. שהנך רואה שרבו כמו רבו הצדדים לחייב בהכרח להניח תפילין חיוב דאורייתא.

ובמה תגדל הפליאה עד השמים שלדבריהם עזב דרכו בכל מקום ופסק כאן נגד הרבה מכללי הפסיקה שקבע בעצמו, שבדרך כלל נמשך אחרי הרמב"ם וגם הרא"ש הביא לגאון דלית הלכתא כהמכילתא, ונמצא ב' עמודי הוראה, והגאון דברי קבלה הם, והרשב"א אורו של עולם מסייע דבריהם. וכללא גבירתא יחיד ורבים הלכה כרבים. ובפרט במצוה דאורייתא שכל ספק שבא להחמיר.

וממה נפשך שכל מודה על האמת מעוצם וגודל הקושיות יאמר בפה מלא שלא פסק השו"ע כהפוטרים אלא כהמחייבים, ואם תאמר כהפוטרים מוכרחים לומר שאמר כן למנהג שלא היו מניחים כל היום, שאל"כ אין הבנה בפסק כזה. ובאמת שכ"מ בביאור הלכה (סי' לח ד"ה הקורא) לאשר יש לו התנאים לקיום המצוה

הלימוד פטור. וממילא, קודם שהתחיל ללמוד מחויב להניח וכן בהפסיק בלימוד חייב בתפילין וכנ"ל. ועי' במגן אברהם (סק"ג) שדייק במש"כ מרן 'הקורא בתורה' שבא לאפוקי לימוד תורה שבעל פה שחייב להפסיק להניח תפילין, ורוצה לומר שסובר למסקנה כבעל העיטור. וכ"ה בבאר היטב (ס"ק יב). וכ"ה בפמ"ג (א"א ס"ק יז). ודברי המ"א הובאו בחיי עולם וחדיד' מהר"ש (שם), אפיקי מגינים (שם חידו' יז).

ובאמת בהבנה הוא מסתבר מאוד שכך מסקנתו שהרי הרא"ש הביאו בשתיקה כהודאה והוא מעמודי הוראה. [ויישב בב"י דברי הטור עליו]. ואין תימה ממה שכתב בב"י על דברי העיטור שאין דבריו נראין. שבבואו לכתוב ההלכה לא סמך על דעתו לדחות דברי העיטור שהוא מקמאי והסכים לו הרא"ש. בפרט שכל שאר השיטות מצטרפות לחייב הנחתן. אולם, בברכי יוסף (אות ז) כתב לבאר בשו"ע דלא ס"ל כהעיטור וקורא בתורה ר"ל בכל חלקי התורה. וראיתי שכ"כ בשלחן גבוה (סק"ה) לבאר.

ולשיטתם יש להתבונן בדעת מרן השו"ע על מה ראה לתפוס שיטת מיעוט הפוסקים נגד רוב ראשונים הנ"ל, שאין הלכה כהמכילתא או שלא

זאת תורת העולה

יש אומרים שהעוסקים בתורה פטורים מלעצור לימודם כדי להניח תפילין, אולם להלכה רוב מנין ובנין מרבתינו הראשונים מחייבים לעצור הלימוד ולהניח תפילין. וכן יש לבאר בדעת שו"ע הלכה למעשה לעוסק בתורה שבעל פה, ובכלל.

קודם שהתחיל ללמוד לכל הדעות חייב להניח תפילין קודם שיתחיל הלימוד.

גם לפטורים מלעצור הלימוד למצות תפילין, מוסכם שרשאים להפסיק הלימוד כדי להניח תפילין, ואין צריך לומר שאם פסקו לשאר עניינים שחייבים להניח תפילין.

לכל הדעות ברור שצורך גבוה הוא שלומדי התורה יעסקו בקודש עטורים כתפילין, הן עפ"י הפשט שכך דרכם של יראי ה' וזה כבוד התורה ובפרט שכך היא ההנהגה המתבקשת מהחכמים. והן עפ"י הסוד, וזה מלבד עצם גודל מעלת וחיוב מצות תפילין.

בגוף נקי ואינו בשחוק וקלות ראש, ודאי מחויב עכ"פ מדין ספק דאורייתא להניח תפילין בשעת הלימוד ואין לפטרו מדין עוסק בתורה. ע"ש.

[ולרווחא דמילתא, יש עוד לומר בדרך אפשר שגם לפטורים אם היו זוכרים דברי המדרש לקח טוב שסותר בהדיא לדברי המכילתא, וכל שכן שיש גרסה אחרת במכילתא שלא פוטרת כלל מתפילין, היו פוסקים כדברי רוב ככל הראשונים וב' עמודי הוראה שאין ללמוד פטור מהמכילתא, ואדרבה חיוב גמור הוא לעצור להניח תפילין וכבוד התורה הוא כמ"ש ר"ת. ודו"ק.]

ובלאו הכי כבר חזינן בב"י שקודם שהתחיל ללמוד כבר התחייב כתפילין, וגם כלומד אם רוצה לפסוק להניח מתחייב ומברך, וכ"ש בפוסק לענייניו שמתחייב באותה שעה להניח גם בלא רצונו. וא"כ כמעט שאינו כנמצא מי שנכנס בתוך דברי שו"ע לפטור עצמו מתפילין בשעת לימוד. [ובספר הארכנו גם במראי מקומות באחרונים.]

פרק ט

הרהורי עבירה ומראות אסורות

עוד זו טענת סרק בפייהם של גרפים, מה לדור הזה ולתפילין כל היום. וכי אינך רואה שהפריצות בראש חוצות וההרהור מצוי, וכי כך כבוד המצוה שהמניחם מהרהר בעבירה, ומראות חולפות מול פניו. והנה גם טענה זו אין בה כחוא זה לתרץ ביטול מצות עשה. ואבאר דברי.

ברי או שמא

ראשית, אם ודאי לו שיהרהר בעבירה שכך היא המציאות אצלו שאינו שולט במחשבותיו ושקוע בתאוות העוה"ז ואין לו מנוח, מלבד גודל הרחמנות שיש עליו ודאי אסור לו להניח תפילין כל היום. ולמען האמת גם בתפילה וק"ש צריך למעט מאוד שלא יהרהר בעבירה בעוד שם ה' עליו עי' שו"ע (סי' לח ס"ד). אולם, אם יש זמנים שמרגיש שהרהורים מתגברים, ובשאר הזמנים אינו בהול כ"כ אחר עבירה ויכול להסיח דעתו לדברי תורה או שאר מילי דעלמא שאין בהם עבירה, הרי שחייב להסיח דעתו מהרהורי עבירה ככל איש ישראל שמוזהר על הרהור הלב, וממילא גם חייב בתפילין בכל אותם הזמנים בלא שום חילוק.

ואם בכלל יראי ה' חלקו, שאין הוא בהול כל היום להרהר בעבירה, אלא שיש חשש בליבו שמאחר ואין אנו כמלאכי מרום שיצר לב האדם רע מנעוריו. ועל כן, ספק לו שמא יהרהר בעוד התפילין עליו, הנה בזה ברור ופשוט לכל מחזיק ספר שעל ספק אם יהרהר לא שייך לדחות ח' מצות עשה מה"ת, שאין ספק מוציא מידי ודאי.

ואעפ"י שא"צ אביא לשון מפורשת לחד מקמאי ראב"י אב"ד (סי' ט), מי שנושא עליו ציצית ותפילין וכו' אין לו לאדם לומר שמא לא אוכל להישמר מעבירות, אלא צריך לקבל עליו עול מצוה והיא תצילנו מעבירות, כדגר' כל המניח תפילין בראשו ובורעו וציצית בכגדו ומזוזה בפתחו מוחזקת שלא יחטא שני' והחוט המשולש לא במהרה ינתק ואומר חונה מלאך ה'. ע"כ.

גדר איסור ראייה והרהורי עבירה

ודע כלל גדול ויסוד מוסד באיסור החמור 'לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם', שאין עוון לאיש כשבא בעל כורחו שלא ברצונו שהוא אנוס בדבר, אלא אם כן עומד ומתבונן ומהרהר לרצונו שאז העוון תלוי בצווארו. וכמבואר ברמב"ם (איסורי ביאה פכ"א ה"ט) וז"ל, וכן אסור לאדם שיקשה עצמו לדעת או יביא עצמו לידי הרהור,

אלא אם יבא לו הרהור יסיע לכו מדברי
הבאי לדברי תורה. עכ"ל. והעתיק
לשונו להלכה בשו"ע (אבה"ע סי' כג ס"ג).

הרהורי עבירה בדורות הקדמונים

ותדע שלא רק בדור זה גברו הרהורי
עבירה, שרבותינו העידו נאמנה
שגם בדורות הראשונים של תנאים
ואמוראים לא ניצלו מהרהורים בעל
כורחם. והיא גמ' מפורשת (בבא בתרא קסד
ע"ב), אמר רב עמרם אמר רב שלש
עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום
הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע.
ע"כ. ואפי' ברוצה להיזהר אמרה הגמ'
שאינו ניצול (תורת חיים), וראה בכתר
ראש (אית קלו) משמיה דהגאון מוילנא
וז"ל, שגם הראשונים לא ניצלו
מהרהורים. והמסיח דעתו מן המחשבה
רעה כופה הסט"א. עכ"ל. והם סודות
עמוקים בחכמת תמים דעים.

תפילין בסמוך לערוה

ודע, שאין איסור להלך בתפילין בסמוך
לערוה, וראיה לזה בגמ' שבת י'
ע"א), הנכנס לבית המרחץ וכו' מקום
שבני אדם עומדים ערומים ולבושין, יש
שם שאילת שלום ואין שם מקרא
ותפלה ואינו חולץ תפילין ואינו מניח
לכתחלה. והובאה כהלכה פסוקה
ברמב"ם (תפילין פ"ד ה"כב) ושו"ע (סי' מה).

והרואה יראה בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי'
נט) דפשיטא ליה האי דינא עד שעשה
אותה שורש לדין תפילין במבואות
המטונפים דלא גרע מחדר אמצעי
דמרחץ, שאעפ"י שיש שם ערומים א"צ
לחלוץ.

ומעתה לנידון דידן ילפינן מינה שכל
כך פשוט וברור לתלמוד שאין
שום איסור להיות בתפילין מול ערוה,
ועל כן אין צריך לחלוץ גם בחדר אמצעי
של מרחץ. ואל תקשה מדברי הרמב"ם
(תפילין פ"ד ה"כג) שכתב, ולא ילבש אדם
תפילין עד שיכסה ערותו וילבש בגדיו.
ע"כ. שהוא דוקא שערותו של המניח
מגולה אך בערות חברו לא קאמר.

ובאמת שגם בערות המניח אינו פשוט
לאסור דהא הלכה פסוקה היא
דשרי להשתין בתפילין עליו כבה"ב
עראי [שו"ע או"ח סי' מג ס"א], אעפ"י
שערותו מגולה באותה שעה. ואעפ"י
שיש מהאחרונים שנדחקו לתרץ דקאי
בעומד זקוף שאין התפילין רואים ערותו
וביז"ב, מדברי הראשונים לא משמע כן
דלא אשתמיט חד מיניהו לפרושי
הקפידא בזה, וסתימת השו"ע היפך
דבריהם. [וכפנים חס' השלם כתבתי
הנלע"ד דהרמב"ם קאתי עלה מדין
ביטול הברכה, כשיטתו בביאור המשנה
בחלה שאין האיש קוצה חלתו והוא
ערום מחמת הפסד הברכה. ובלאו הכי

וקוצה חלתה ערומה מפני שהיא יכולה לכסות עצמה. ע"כ. והיינו שמכסה הערוה עצמה ותו לא ושפיר מברכת, ואעפ"י דאיכא יותר מטפח מגולה אין איסור לברך שאין בטפח מגולה דין שלא יראה כך ערות דבר. וכלשון המשנ"ב (פי' עה סק"ח), אלמא דאין בגילוי כל גופה משום ולא יראה כך ערות דבר אלא לאנשים ומשום הרהור. ע"כ.

וביותר מזה יש ללמוד ממעשה במיכל בת שאול שהייתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים (עירובין צו ע"א) שאם היה חשש מדין ערוה 'בעצם' היה להם למחות ששיער באישה ערוה וכ"ש מקום הנחת תפילה של יד שבודאי חשיב ממקומות המכוסים. ואעפ"י שבפסיקתא איתא שמיחו בה חכמים כמ"ש בהגה"מ (ציצית פ"ג אות ל) וביאר שהוא משום ערוה, הוואה בכ"י (סי' לה ס"ג) בשם הר"ם יראה נכוחה שאינו משום ערוה אלא שאינן יודעות לשמור עצמן בנקיות. ומעתה מוכח לשיטתיה בכל שכן וקל וחומר שאין איסור כלל בחולף על פניו טפח מגולה.

וא"כ ההולך בתפילין במצותן בחוצות קריה ובאה פריצות כנגדו אין בכך כלום, שאין כאן ערוה גמורה שניכנס בה לבית הספק אלא טפח בעלמא, ואם מותר להניח בטפח מגולה שלו כ"ש

מאי דקאמר הרמב"ם שלא יניח התפילין עד שילבש בגדיו הוא רק בלכתחילה ואינו לעיכובא, כמ"ש בירושלמי במעשה דר' יוחנן שמוספיק הפסק בין הלב לערוה. ע"ש. וברור שכנגד טפח ערוה לא שייך לחלוץ ואף לא להימנע מלהניח. ודו"ק.]

ומאי דאיתמר באלו מן המפרשים ללמוד מדין איסור עמידה בפני השם ערום ומקורו בגמ' (שבת קב ע"ב) ופסקה הרמב"ם (ה' יסודי התורה פ"ו ה"ו). יש לתמוה, כמה גדול המרחק בניהם דהבא אין השם מגולה אלא מוטמן ומכוסה בתוך חבתיים ודינו כקמיע [כמבואר בגמ' שבת (פב ע"א) ובתוס' (סא ע"א ד"ה דילמא)] וכידוע באות ש' לחוד אין גדר שם שלם, ובלאו הכי האיסור הוא על העומד ערום ולא על המניח. ואיך שלא יהיה הדרינן לפשטא דסוגיין, שבחדר אמצעי אעפ"י דאיכא ערומים וערותם מגולה א"צ לחלוץ.

טפח באישה ערוה

ובאמת שאפי' אי נימא לאיסורא בערוה גלויה, אין מזה ראייה כלל לאסור מול טפח באישה, שהרי אין בטפח מגולה 'ערוה בעצם' שאינו אלא משום 'הרהור עבירה'. וחילי מהא דתנינן (פ"ב דחלה מ"ג) האישה יושבת

שאין לחוש במגולה שכנגדו. ודיינו לחוש בערוה גמורה אעפ"י דהיא גופא חידוש להעמיס על מצות תפילין דיני אמירת דברים שבקדושה וכנ"ל והבו דלא להוסיף עלה. וכיו"ב ראיתי בספר קביעת מוזהב כהלכתה (פ"ד הערה כד).

ובכלל יתד היא שלא תמוט שאין כח לחדש גזירות חדשות שלא מדברי רבותינו, והם לא גזרו על להלך בהם ברחוב מפני ערוה או אטו הרהור על אף שבודאי אסור להרהר בהם. ואדרבה כבר ביארנו באר היטיב שכך היה מנהגם, וכן הורו לעם לקיים מצות תפילין בביתם במלאכתם ובעת הליכתם. [בספר הארוך הארכנו בטוב להוכיח כל הנ"ל מפי ספרים וסופרים, והכול בא על מקומו].

בדורות אלו יש להתחזק יותר

ואדרבה בדורות אלו יש לזרז ביותר להדבק במצווה זו ביתר שאת שהיא תקנתנו, שכבר אמרו רבותינו (מנחות מד ע"א), רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומוזהב בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא, שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ואומר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. עכ"ל. וא"כ אדרבה ואדרבה יניח תפילין להינצל מהחטא.

ותדע, שאין לך שמירה מעבירות בכל המצוות כולם כמו מצות תפילין, דתנא דבי אליהו (רבה פרק כ"ו), למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית. אלא אמר הקדוש ברוך הוא למשה, מפני מה חילל זה השבת. אמר לפניו, רבנו של עולם, איני יודע. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני אומר לך, כי בכל יום יש לו לישראל תפילין בראשו תפילין בזרועו, ורואה אותן וחוזר ממעשיו, ועכשיו ביום השבת שאין עליו תפילין בראשו ובזרועו לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, משה צא וברור להם מצוה אחת שינהגו בו בשבתות ובימים טובים, שנאמר 'ועשו להם ציצית' וגו. ע"כ. ונמצאת למד שאפילו שבת קודש אינה שומרת מיצר הרע כמו מצות תפילין, ורק ציצית עם שבת עולה לו כתפילין בימות החול.

ולא זו אף זו, שעל פי האמת ככל שהאדם בעל עבירה ונשמתו בכיסוי תוך כיסוי צריך לחזקו ביותר במצוה זו, שגדול כוחה לטהרו ולקדשו לחזק יראת ה' בקרבנו. וזוהי עיקר תכלית המצוה כמ"ש הרמב"ם (תפילין פ"ד ה"כה) וזל"ק, קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה

עשרה כתרין תתאין דהא דא לקבל דא ברא קודשא בריך הוא. עכ"ל. ומבואר באר היטיב כמה עבודת התפילין שייכת בכל מדרגה, ופועלת באיש הישראלי כפי מקומו להעלותו ולדבוקו בקונו.

להיזהר שלא להחליש

וראה דברי החסיד בספרן של חסידים (סי' שסב) שדבריו לכאן נכתבו והן קילורין לעיניים שכתב, יש דברים אם תחמיר על האדם לא יעשה המצות כמו זה, מעשה בחסיד אחד שלא היה רוצה ליגע בבשרו כשקורצתו כינה או פרעוש שלא ימצא לו כינה או פרעוש והיה לו מאוס, והיה חולץ תפילין ואח"כ נוגע ולקח המאכולת ורוחץ ידו ומניח תפילין וכו' ועוד אמר איך אראה באשתי ותפילין על ראשי וכו' ואמרו האחרים מאחר שצריכים התפילין כל כך פרישות לא נוכל לסבול ולא הניחו תפילין. אמרו לאותו חסיד, הרי בטלת אותם מן המצות בחסידות שלך וכו' הלא לא נתנה תורה למלאכי השרת, ועוד אם רצית להיות פרוש בהם לא היה לך לגלות לאחרים. עכ"ל.

וכדברים אלו תראה גם בכד בקמח ורבנו בחיי (תפילין) שכתב, יש מתרשלין במצות תפילין שאינן זהירין בהנחתן מפני שחושבין

ואינו מהרהר מחשבות רעות אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק, לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצותן כך היא. ע"כ.

הרשעים זקוקים לתפילין ביותר

ואדרבה לנו המצוה צריכה יותר מלדורות הקודמים, שהעלול לעבירות מוזהר על מצוה זו ביותר וחילי מן חד מקמאי בסמ"ג (עשין סוף מצוה א) וז"ל, עוד זאת דרשתי להם כי יותר חפץ הקדוש ברוך הוא באדם רשע שיניח תפילין מאדם צדיק ועיקר תפילין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה ויותר הם צריכין זכר וחיוזוק מאותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם. ע"כ. [עין שם עוד בדבריו פלאי פלאות]. וכיו"ב כתב תלמיד הרשב"א בדרשותיו מר ניהו ר"י אבן שועיב (פרי' ואתחנן). ע"ש.

וכבר לימדנו להועיל התנא האלוקי הרשב"י זיע"א (תיקוני זוהר – תיקון י') וזל"ק, האי תקונא איהו לגבי צדיקים גמורים – דמתקנים כורסייא לקודשא בריך הוא בציצית, ונחתין ליה בתפילין וקיימין קדמוהי בצלותא. לבינוניים – ציצית ותפילין אינן כשור לעול וכחמור למשאוי וכו' לרשעים – אינן קשורא לכל מקטריגין דילהון, דהכי אינן

שהתפילין צריכין קדושה וטהרה יותר מרדאי ואין לאל ידם להתקדש ולהטהר כל כך שיהיו ראויים להניחם. והנה הם טועים במחשבה זו וחוטאים חטא גדול שלא בכונה אלא בתמימות לב. ע"כ.

ועוד ראה בש"כ בחינוך (מצ' תכא) ז"ל, יש להבין שדעת רבותינו זכרונם לברכה להיות כל אדם מחזיק במצוה זו ורגיל בה כי היא עיקר גדול ושמירה רבה מן העבירות וסולם חזק לעלות עמה להכנס בעבודת הבורא ברוך הוא, והמחמירים בקדושת המצוה ומניאים לב ההמון בדבריהם מהתעסק בה, אולי כוונתם לטובה, אבל באמת יש בזה מניעה לבני אדם בכמה מצוות והיא רעה רבה. עכ"ל.

הרי דבריהם כדורבנות שאין להחליש את עם הקודש ממצוה זו, בריבוי חומרות וסייגים עד שבאו לכדי ביטול. ועל זה אמר קהלת (ז, טז) אל תהי צדיק הרבה, וכדברי החסיד (חובת הלבבות בהקדמה) מן הזהירות שלא תרבה להיזהר.

וחמור עוד יותר שנכנס ח"ו בכלל שונאי ה' כמבואר בשערי תשובה (שער ג אות קס) לרבנו יונה שכתב ז"ל, וענין שונאי השם נמצא לפעמים גם באנשים שהם עושים המצוה ונוהרים מכל

עבירה במעשה ולשון, אם נפשם רעה ובקרב לבם יקשה להם כאשר חבריהם עוסקים בתורה, וירע ביניהם להיות בני אדם עובדים את ה' ויראים מלפניו, כאשר תאמר על האיש אשר לא יחפון שיכבדו בני אדם את המלך ושיעבדוהו, כי הוא שונא את המלך, כל שכן אם הוציאו מחשבתם אל הפועל, שהם מניאים את לב בני אדם מעסק התורה ומן המצות, כי הם שונאי ה'. ע"כ. ובודאי כבר ידעת עונשם של אלו ב"מ כאשר האריך שם.

מוקצה מחמת קדושה

ותן דעתך שהרבה טענות כאלו ואחרות המביאות לרפיון במצוה, יש מכנה משותף להם, שהפריזו בהרחקה של תפילין מלהיות חלק מאורח החיים של איש יהודי, ויסוד הטעות שהפכו התפילין 'למוקצה מחמת קדושה'.

ודעת תורה מרביתנו הראשונים היפך, שכך היה רצונו יתברך שכל איש ישראלי יהלך ברחובות קריה בשם ה' נקרא עליו. ועיקר תכלית המצוה הייתה בעבור זה, להיות קדושה ויראה מלווים לו לאדם בכל דרכיו להצילו מעוון וליישר אורחותיו.

וראה לשונו החדה של היערות דבש (ח"ב דרוש ב) ז"ל, והענין כי ה' נתן

היו לובשים תפילין וטלית של ציצית, לבל יכירו שהם יהודים וכו' ולא כן מרדכי בחוץ וברחוב לעיני כל, חותם ה' ונימוסו בתפילין וציצית היה על ראשו לקדש שם שמים ברכים כמו יהודה, ולהודיע יחודו הקדוש, ולכך בכל שושן הבירה היה ניכר שהוא יהודי, כי נימוסו של הקדוש ברוך הוא עליו וכו' וממנו ילמדו כולם לעשות כזה, ואשרי שזוכה למצוות הללו בשלימות, כי רבה היא. עכ"ל חוצב להבות אש.

והוא נצרך מאוד לנידון שלפנינו בכמה פנים למחפש האמת, ותוכחת מגולה בדבריו על אותם המדקדקים בסגנון הלבוש וצורת הכובע בהלכה למשה מסיני, ואילו במצוות דאורייתא יתביישו מה יאמרו החברים ואיך יסתכלו השכנים וכו' וכו' שאר הכלים ושטויות.

מוסיף חטא על פשע

ומה שטוענים שיבוא להוסיף חטא על פשע שמביט בערוה ותפילין עליו, צריך לדעת שהפגם בעיניו בשעה שתפילין עליו קים ליה בדרכה מיניה, שמדין הקלות ראש שבתפילין הוא איסור דרבנן, אך על עצם ההסתכלות האסורה אפי' בלא תפילין הוא איסור תורה שנאמר 'לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם', ופשוט. וא"כ עד שיחוש

לנו את תפילין וציצית, והם לאות ברית על יחודו של מקום, וקשר האחדות ואהבה בינינו ובין הקדוש ברוך הוא, והם אות ברית, ובוה נשתנו ישראל מהעמים, והלובש תפילין כראוי וכן ציצית, כל רואיו יאמרו כי הוא ישראלי, והכתוב אומר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, כי תפילין שבראש הם מעידים בעצם יחוד הקדוש ברוך הוא, וראוי להיותם גלויים לכל ולא כן עושים עכשיו ישראלים, בושם נגד העמים ללבוש שמלת גבר ישראלי, ולובשים ארבע כנפות קטן מהכיל וכו' וכן תפילין, הם קטנים מהכיל, ויסתירם תחת פאה נכרית שלו ותחת הכובע, עד שלא יראה מהם יוצא דבר, ומכ"ש שלא ללבושם בחוץ, והעיקר הכל מבלי לילך בכגדים שהם תכשיטי ישראל – ומורים על קשר אהבה ודיבוק – נגד רבים, ומכ"ש ברחוב ח"ו וזהו בעו"ה הכל מעורר כח היצר הרע למזימה וחטא, כי אם תפילין וציצית לנגד עיניו, הלא תמיד יזכור באות הברית אשר כרת ה', ולא יעלה בידו בקל דבר רע, כי שמיה דמרא עליו, ולא יתכן לעשות כמעשה עכו"ם או צוררים וכו' וכן בשושן כל העם ישראלים היו מתנכרים בשוק מבלי להכירם בארמון המלך היותם בני גולים וישראלים, ומכ"ש בלכתם לסעודה, שתו פקן פליליה, לא

על איסור תפילין מדרבנן יש לו לחוש על גפי תורה, ואדרבה מחויב לעשות כל השתדלות להתגבר על יצרו שלא ירהר ויביט בערוה ומצות תפילין לשם כך נועדה, ואין לך מידה טובה הימנה לשעבד מוחו וליבו לבראו.

וחפץ ה' שדוקא בשעה שהולך ברחוב שחשש גדול לקדושת איש ישראל שם, צריך סייעתא מן שמיא ובמקום שעלול להיקרא רשע מחויב יותר בהנחתו. וכנ"ל בלשון הסמ"ג ודרשות ר"י אבן שועיב (פר' ואתחנן) תלמיד הרשב"א. ע"ש.

תפילין בבית – עבירות בחוץ

ובכלל תן דעתך, שאם ברור לו שבצאתו לחוץ יפגום בעיניו או בהרהור עבירה אין כלל היתר לצאת חוץ. וקימ"ל שצריך לפזר כל הונו ובלבד שלא יעבור על עבירה כמבואר ברמ"א (יו"ד סי' קנז), ואם יוכל להציל עצמו בבל אשר לו צריך ליתן ולא יעבור לא תעשה. וביתר ביאור בשו"ע (או"ח סי' תרנז), המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, אפילו מצוה עוברת ודוקא מצות עשה, אבל לא תעשה יתן כל ממונו קודם שיעבור. ע"כ.

ואם כן באחד כזה שברור לו שנכשל באיסורים של ראית ערוה והרהור עבירה חל עליו איסור לצאת לחוץ ואפילו יפסיד כל רכושו, ומעתה בעת שבתו בביתו יכול להניח גם תפילין בלא חשש.

ואם ספק לו שמא ייכשל בעיניו, ומשתדל להתחזק בשמירה ואין לו אפשרות אחרת וחייב ללכת ברחוב [שאם יש אפשרות אחרת נקרא 'איכא דרכה אחרינא' ונקרא 'רשע' שמכניס עצמו למקום הניסיון], כ"ש וק"ו שיניח התפילין כשיוצא לחוץ שהמצוה היא כלי מלחמתו ביצר והן מצילות אותו מן החטא כנ"ל, ומאחר ועיקר עבודתם להשרות קדושה ויראה על המניחים וזה עיקר הנצרך במלחמה מול היצר והרי שמכלל החיוב להינצל מעבירה הוא להניחם בצאתו לחוץ.

ולכל הפחות ברור שודאי מצות עשה דוחה שמא ירהר שאין ספק מוציא מידי ודאי. ועל אחת כמה וכמה שראית נשים בתפילין היא בכלל איסור היסח דעת וקלות ראש בתפילין שאיסורן מדרבנן, שבלאו הכי ספק להקל מול ודאי קיום מצות עשה.

פרק י

גדר יוהרא

יוהרא במניח תפלין במקום שלא

נהגו

הצועקים ככרוכיה למנוע יר"ש ממצוה יקרה זו, לא פסיק מופייהו מלומר יוהרא יש בדבר, ואיך לא תבוש ולא תירא שאתה כמטיל מום בקדשים, וכי גדולה מעלתך שנטלת את השם לעשות עצמך כמלאך ה' וכו' וכו'. טענות שבעיניהם חוצבות להבות אש, אך אין בהם ממש, והם אש זרה אשר לא ציוה ה'. ואמרת אשנה מעט פרק זה שהוא נפקותא גדולה ובספר הארכנו בראיות ומקורות לרוב.

יוהרא במצוה שהיא מעיקר הדין

בתשובת רב שרירא גאון (תשובות הגאונים החדשות - עמנואל סימן קסא) איתא, וששאלתם אמרינן בגמרא פושעי ישראל בגופן אמר רב קרקפתא דלא מנח תפילי, והאידנא מאי טעמא מזולזלי ביה רוביה דעלמא, וכו' ויש מקצת התלמידים שמניחין תפילין, מי מחזי כיוהרא או לא או דילמא קיומי מצוה עדיף, היאך מנחה אדונינו ומנהג הישיבה, ואם לא נהגו בכך, מאיזה טעם, ילמדנו אדונינו. תשובה. הכין חזינא דבארץ ישראל מימים הראשונים

כיון דנפישו שמדא ולא יכלי לאחותי תפילי אשתכחן מנחון, ובבבל טובא הוו זהירין וביותר רבנן יושבי מדרשות, והוה איכא בתי דמיעבדן בהון תפילין ומאן דניחא ליה אתי וזבין וכו' וכיון דהוה אתו מארץ ישראל להכא לא מחתינן תפילי ואזלינן מהכא להתם ואשכחין ראשותא ורבנן דלא מחתינן תפילי, אימעותי קליקלי [היו מעט מקולקלים] בכל דור ודור וכו' ומאן דקבע להו חס ושלום דמחזי כיוהרא, וליכא למיחש ליוהרא אלא מידעם דלא מיחייב ביה ועביד ליה בפני רבים מידת חסידות, כיון שכולי עלמ' לא קא מימנעי מן ההיא מילתא והוא קא מימנע מינה, או דקא עביד מאי דלא קא עבדין כולי עלמ', מיחזי כיוהרא וכו' וכולהו בדבר שאין חייב בו, אבל תפילין דכל אדם חייבין בהם ומשום דאחריני פושעין מאן דלא פשע לא מחזי כיוהרא וכו' ולמימנעיה לא איפשר, דהיבין מימנע אדם ממצוה, משום דקא פשע מן חדא מימנע מן חדא וכו' אי גברא דלא פריץ דלא ידע דפשע במצות, אף על גב דלא ידיע בגוף נקי ובוהירות וחסידות לא מיחזי כיוהרא, ואיכא למימ' דאחרין נמי כד חזיין ליה עבדין כוותיה. וביותר מאן דאיתיה גברא רבה קשישא מעליא דאי לא קבע קאי בעון דחילול השם. עכ"ל.

והארבתי בהעתקת לשונו שיש בדבריו כמה וכמה יסודות בפסיקה ובפרט דיני יוהרא ותפילין, כאשר יראה המעיין. והעולה מדבריו שלא שייך לומר יוהרא בדבר שחייב בו, ואפילו העולם אינו מקיים המצוה אין לו להימנע. ואפילו אינו מוחזק לחסיד או מדקדק גדול. עוד ילפינן מיניה שמצות תפילין היא חיוב על כל אדם כל היום ושכן מקיימים אותה חכמי בבל ותלמידיהם גם ברחובת של עיר, וכזה ראוי לנהוג לכל החפץ לצאת ידי חובת מצוה, והעלה שממנהג ארץ ישראל אין ללמוד כלל ששם השמד גרם לביטול המצוה לגמרי.

וראה בספר העיטור (שער א' ד' סא ט"ד) שגורס בלשון השואל "מאי טעמא זלולו בהן רבנן דעלמא". ונמצא לפי"ז שכבר היה לעולמים שמנהג רפיון בתפילין היה גם בת"ח, וכן רמזו בתשובת הגאון למעיין. ומעתה ברור שאין ללמוד מהמנהג שביטלו את המצוה מחמת השמד וכעדות הגאון.

וזאת מיהא תפוס בידך, שבדבריו ברור שלא שייך לומר יוהרא כשמנהג העולם היפך רצון הבורא יתעלה, כל שכן לרובא דרבוותא שהוא חיוב גמור מהתורה והמתבטל בלא אונס נקרא חוטא ופושע כמ"ש הרמב"ן וכנ"ל

באורך. ונמצא שמאחר והמדובר הוא בחיוב מצוה ולא הנהגה ישרה לא שייך יוהרא אפילו במניח לפני הגדולים ממנו כמבואר בתשובה הנ"ל. ואדרבה חוסף שהרואים ילמדו ממנו והוא טעם לשבח לצאת בהם בחוצות ולכלל הפחות בבתי מדרשות.

וראה עוד כיו"ב בסדר היום (סדר תפלת מנחה) שכתב, ולא יאמר איך אעשה דבר שאין כל הקהל עושים אותה וילעיגו עלי והוא יוהרא וגסות הרוח, כי אין יוהרא וגסות הרוח בעשיית המצות ואם אנו חוששין לכך אין הדבר סוף אלא המצוה תעשה ויהיה מה שיהיה, וכל השוחק ה' ישחק לו ועל כיוצא בזה אמר התנא ע"ה הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים. עכ"ל.

וכן יראה המעיין בדברי ג"ע החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' א) שאף שיש מקומות שחוששים ליוהרא כשהמנהג הרווח להימנע, אך במקום שהוא דין ולא חומרא אין יוהרא. ע"ש שהביא כן בשם המצת שימורים, ובנד"ד הוא כ"ש שלכו"ע הוי מצוה גם למהנדסים בעצם החיוב, ולא שייך יוהרא כלל. וכיו"ב דקדק החיד"א שם בלשון המאירי (כ"ק פא) במעשה בר' יהודה בן קנוסא שכתב וז"ל, ושמעין מהאי עובדא דבר שהיתרו פשוט ורצה אחד להחמיר על

יוהרא בספק מצוה

ומאחר ושחנו בזה יש לציין שלהלכה אין לחוש ליוהרא לא רק בודאי מצוה, אלא הוא הדין גם בספק מצוה. וכגון, במקום שנחלקו הראשונים בדין ורוצה לצאת ידי חובת כולם מותר להחמיר והלוואי יילמדו ממנו וכן יעשו, ולא שייך בזה יוהרא שרוצה לצאת מן הספק.

וחילי מדברי מרן המשביר בבית יוסף (סי' רלה סוד"ה והר' יונה) וז"ל, נראה דאפילו במקום שנחגו הציבור לקרות קריאת שמע מבעוד יום יש לכל אדם לעשות בענין שיקרא קריאת שמע בעונתה דכיון דלדעת כמה גדולים לא יצא ידי חובתו בקריאת בית הכנסת לא מיחזי כיוהרא. ע"כ. וילפינן מיניה בפשיטי שכל שעושה מחמת שרוצה לצאת יד"ח לכו"ע לא הוי יוהרא.

ועיין עוד במש"כ החיד"א בשער יוסף (ח"ב סי' י) שכל שיש איזה טיבותא וזריזות או סרך מצוה המחמיר על עצמו תע"ב, ולא הוי כל הפטור נקרא הדיוט. ובפתח הדביר (סי' קמו אות ג) למד מדבריו שגם יוהרא אין בזה, ועיין לו שם באריכות בכל גדרי יוהרא, ובגד"ד איכא בדבריו להקל מטעמי טובא. עיי"ש. וכבר הורה זקן, מרן היחודה דעת (ח"ב ס"א) שכל שיש מי שמצריך לעשות כן שוב אין יוהרא. ושכ"פ בספר אמרי בינה (חלק א"ח סימן יג אות ד), שהרוצה לנחוג להחמיר על עצמו

עצמו אין ראוי לעשות כן בפני גדול ממנו. ע"כ. ומדוקדק דוקא בדבר שהיתרו פשוט ודון מינה שאם יש לעושה טעם בעיקר כג"ד שכל היום יש חיוב ואם אינו מניחם לא קיים מצוה כמאמרה דאין בזה יוהרא. ע"ש.

ומפורסמים דברי הגר"א מובא בכתר ראש (אות טו), וליהורא לא חיישינן והלוואי שגם הרואים יעשו וכו' ואמר בשם רבו הגר"א ז"ל שבזמן הזה אינו שייך יוהרא ואדרבה נכון לפרסם והרוצה להתנהג בפרישות יפרסם שרצונו לפרוש ולהצטרך וכו'. ע"כ. וכ"ה בהנהגות ישרות (טז) בשם הגאון.

וכ"פ בשו"ת יפה מראה (פנחס סי' א) שאין בזה יוהרה כלל, ושכן הורה הגר"ח קנייבסקי שליט"א. וכיו"ב בשו"ת באר משה (ח"ג סי' קעט) ולא רק דשרי משום יוהרא אלא חיובא נמי איכא, והביאו באין למו מכשול (ח"י עמ' סד) ופסק כוותיה. וכל זה דלא כמ"ש בספר מתנה לבר מצוה (זכאי, ח"א עמ' רצו) בשם המשנה הלכות להימנע. וכדברי האוסר ראיתי בשבט הלוי (ח"ט סי' יח) ושו"ע המידות שחששו ג"כ ליוהרא, ועפ"י כל האמור אינו מוכרח כלל וליכא למיחש משום יוהרא לבוא לבטל המצוות, שאינה חומרה אלא קולא בדאורייתא, ולא חפץ ה' בזה.

כדעת איזה גדולים שמחמירים, אין לו לחוש בזה ליוהרא. ובגד"ד כל שכן דלכו"ע הוי לכל הפחות מצוה מן המובחר מדאורייתא. וכ"פ בנידון דידן בשו"ת ברכת יהודה שאין יוהרא בזה. ובספר הארכנו בזה בעוד מקורות רבים, ובגדר כל הרוצה ליטול את השם יטול. ע"ש.

דרך ישרה שיבור לו האדם

ואל תאמר שאף שכן הלכה אין ראוי לעשות כן שאינה הנהגה ישרה, שזה אינו חדא שלא שייך לדבר בהנהגה והשקפה להיכנס בחשש ביטול מצות עשה. ועוד תא חזי מש"כ אור שבעת הימים מרן הבעש"ט הקדוש (צוואת הריב"ש ד"ו ע"ב) וזל"ק, צריך לעשות מעשיו בהסתר שלבני אדם נראה שאינו חסידות. רק קודם שיבוא למדרגה גדולה צריך לעשות מעשיו בגלוי, שאם לא יעשה בגלוי כמו שעושין העולם רק ירצה בפנימיות להיות חסיד אפשר שיחיה נמשך אחר העולם ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה. עכ"ל. ובגד"ד הוא כ"ש שהוא דין ולא חסידות בעלמא. ואם יתבטל נמצא מפסיד טובה הרבה.

להסתיר או לפרסם

והנה בהשקפה ראשונה מסתבר שראוי להסתיר התפילין בכובע וכיו"ב בנמצא במקום שזר להם הדבר, שמה לו

להראות עצמו. ואעפ"י שלדינא אין איסור כלל ובג"ל מהיות טוב מסתברא שעדיף, וסייעתא לזה מהמאירי (ברכות יז ע"ב) שכתב במחלוקת חכמים ורשב"ג הנ"ל שפתח בזה שאין הלכה כרשב"ג וסיים וז"ל, הלכה כרבנן לענין ק"ש ואין מונעין בכך אבל מ"מ אין למי שאינו חשוב בעיני הכל להתראות בדבר זה בפני רבים אלא אם יודע בעצמו שכן יקרא בינו לבין עצמו ותבא עליו ברכה. ע"כ. ומוכח שאעפ"י שהעיקר שיקרא ואין בו יוהרא מן הראוי לעשות כן בהסתר. ואוקי באתרין.

איברא שצ"ע אם ראוי להסתיר המצוה במקום שאפשר שממנו ילמדו וכן יעשו, שהרי בראותם יתעוררו לברר הסוגיה ורשפי התלהבות דקדושה יחפפו עליהם ונמצא זה מוכה הרבים. וראה מש"כ בספר רזיאל המלאך (עמ' כא), כל המצוות עשה בסתר והצנע לכת עם אלקיך. ואם תעשה כדי שילמדו ממך עשה בפני הכל, כגון תפילין וציצית ותלמוד תורה שקנאת סופרים תרבה חכמה ומצות. ע"כ. ובכגון זה אמרו חכמים הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה שמה גדול כוחו של מוכה הרבים בפרט במקום שהעולם נגרר כמנהגו אחר הרגליו.

אך גם בזה תדע, שלא כל המקומות שווים, ויש לחכם לתת דעתו שלא ייצא

שיש בזה יוהרא וכתב וז"ל, הכל חייבים ללובשם כל היום רק משום דצריך גוף נקי ושלם יסיה דעתו מהם מה"ט לפעמים אי אפשר לאדם ללובשם בזמן שאחרים לובשים אותם, משום הכי אין כאן היכר גסות רוח גם במי שלובשם בעת שעוסק במצוה אחרת. עכ"ל. ומבואר טעם דבריו שלא שייך יוהרא בזה שגופו נקי. וכיו"ב ראיתי לגרב"צ אבא שאול זצ"ל בשו"ת אור לציון (ח"ב סוף פ"ג). ע"ש.

ובאמת, כבר מצאנו שורש לדברים אלו בתשובת רב שרירא גאון הנ"ל שכתב וז"ל, גברא דלא פריץ ולא ידע דפריץ המצוות, אע"ג דלא ידיע בגוף נקי ובוהירות וחסידות, לא מחזי כיוהרא 'ואיבא למימר דאחרין נמי בד חזיין ליה עבדין כוותיה'. ע"כ. ודו"ק. ובלאו הכי הוא דבר המסתבר מאוד שלא שייך יוהרא בזה שאין צריך להפית.

זאת תורת העולה

במקום שיש חיוב מצוה לית מאן דפליג שלא חוששים ליוהרא, ואדרבה יפרסם הדבר לעורר ישראל לאביהם שבשמים. וגם במחלוקת וספק במצוה רבו המחייבים לצאת ידי חובת המצוה ולא לחוש ליוהרא. ויש מקלים אפילו בסרך מצוה וכיו"ב ובלבד שליבו לשמים.

שכרו בהפסידו. שהרבה הורסת הליצנות ואם יתלוצצו ממנו יהיה זה למכשול, להחליש האחרים מלהתעטר במצוות. אך אם ייראה כמנסה להסתיר ורק קשר של ראש יראה לעיניו, בזה לא יתלוצצו כ"כ ואפשר שיהיה בכלל מזכי הרבים. אך ידעתי ידידי שמקומות יש וגם גסות הרוח נמצאת בהם, ואף במכסה למחצה ילעגו לעושי המצוות, ובוזה לא יהיה שבח למצוה וחשש יש שמא תהיה לפוקה. ובכה"ג צריך להתבונן שפעמים עדיף שיסתיר גם הרצועות. אך ח"ו שלא יתבטל מהמצוה מפני הטועים. ותן לחכם ויחכם עוד.

אין יוהרא באומר שגופו נקי

ובעת תן דעתך עוד, שמאחר ומוסכם שמצוותן כל היום כל מר כדאית ליה, ומה שנהגו הוא שטוענים שאין גופם נקי המובן בפשטות שלא שייך כלל יוהרא במי שמניח. שמאחר וידע בגופו שאינו מפית שלא לרצונו מה יוהרא יש בזה שזה טבע גופו. וכמו שאין יוהרא בגבוה או ברזה שהם תכונות גופו הוא הדין על בריאות גופו וחוזקו שאין מראה עצמו חסיד מאחרים אלא שאין גופו מטונף, ואם גם האחרים גופם נקי היו חייבים להניח.

וכסברא זאת ראיתי בשו"ת ציץ הקודש (סימן כו אות ט) שכתב בדין העוסק במצוה אם רשאי להחמיר להניח תפילין או

ואף שמהיות טוב יכסה התפילין בפני רבים, במקום שיש זיכוי הרבים יחמיר להראות בהם גלויים לזכות אחרים.

וגם בזה צריך שיקול הדעת שפעמים עדיף לכסות המצוה מאשר לגלות. ותן לחכם.

ומעתה במצות תפילין למי שגופו נקי ואינו בקלות ראש שהוא חיוב גמור מהתורה, אין לחוש כלל ליוהרא. ואפילו לחולקים שאינו חיוב גמור, לא יהיה אלא ספק הוי ספק במצוה דאורייתא שחייב לחוש לרוב בניין ורוב מניין של רבותינו הראשונים.

למה נסמכה פרשת מקושש (במדבר טו, לב) לפרשת ציצית (שם שם, לו - מא). אלא אמר הקדוש ברוך הוא למשה, מפני מה חילל זה השבת, אמר לפניו: רבנו של עולם, איני יודע. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני אומר לך, כי בכל יום יש לו לישראל תפילין בראשו תפילין בזרועו, ורואה אותן וחוזר ממעשיו, ועכשיו ביום השבת שאין עליו תפילין בראשו ובזרועו לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, משה צא וברור להם מצוה אחת שינהגו בו בשבתות ובימים טובים, שנאמר 'ועשו להם ציצית' וגו'.

תנא דבי אליהו (רבה פרק כ"ו)

פרק יא

מנהג העולם והחכמים

הנה נותרה לה בקובץ קטן החכמות הלז, טענה אחרונה חביבה, וזאת הטענה מפי כל נשמעת, והיא קובעת ברכה לעצמה שבה יסוד גדול בעבודת הבורא ודרכי הפסיקה, ובמקום שאמרו להאריך אין אתה רשאי לקצר.

מנהג העולם

שמעתי צועקים בקול גדול מה לך עושה חדשות, פוק חזי רובא דעלמא גם ביראים והחרדים לדבר ה' אינם נוהרים בזה. והיכלי הישיבות מלאים לומדים [בן ירבן], ולא מצינו אחד למאה עטור בתפילין. והם כמאה עדים לסתור.

אך קיימתי בעצמי אדברה בעדותיך ולא אבוש, שהרבה יש לתמוה על טענה זו מאוד. חז"ל הקדושים שעל פיהם יישק דבר זעקו על המנהג המקולקל 'מצוה זו רפויה בידם'. ומאחר שיש כמה מהטענות שיש בהם חשש גדול של 'מגלה פנים בתורה שלא כהלכה', ועוד יותר לעבור בלאו 'לא תגרע', אעתיק מעט מלשונות רבותינו נוחי עדן ללמוד ההשקפה הנכונה על זה וכיו"ב.

מנהג מקולקל אינו ראיה

לו חכמו ישכילו זאת שאין כל חדש תחת השמש, דור הולך ודור בא ומצוה זו רפויה עומדת. וכבר הוכיחו על זאת רבותינו בעלי התוספות (שבת מט ד"ה כאלישע) שכך היה בימיהם מצוה זו רפויה, ע"ש לשונם שהיא תוכחה גלויה. ועד כמה רפויה יראה הרואה בספר כל בו (ס" סב, הובא בב"י אבה"ע ס" סה) וז"ל, נמנעו שלא לתת אפר מקלה בראשי חתנים מפני שאין העם מוחזקים כלל בהנחת תפלין ולא יהיה בהם האפר תחת פאר, ויחששו גם כן שמא לא יהיה גם כן פאר תחת אפר. ע"כ.

וכל הקורא יסתמרו שערות ראשו, עד כמה הוזנחה מצוה מהתורה מפני תוקף הגלויות. וברור שאינו מדבר על הרשעים שאם כן על מה הקימו קול צעקה בכל מצהלות חתנים, וכי קובעים מנהג מחמת הרשעים, אלא ודאי שגם ביראים הייתה רפויה והמציאו זה למנהג.

והכי איתא עוד בתשובות הגאונים (עמנואל ס" קסא) וז"ל, ואזלי' מהבא להתם [א.ה.ר"ל מבבל לא"י] ואשכחין ראשותא 'ורבנן' דלא מחתין תפילי, אימעוטי קליקלי [פי' היו מעט מקולקלים] וכי'. עכ"ל. וכבוד אלקים הסתר דבר.

ועיין עוד בש"ך (חו"מ סי' פו ס"ק מא) וז"ל, כתב רב האי גאון בספר משפטי שבועות וז"ל, וגבול תלמיד חכם אף על פי שיש לרז"ל דברים הרבה בזה, אבל גבול הנוהג הנה הוא דבריהם איזהו תלמיד חכם כל שמניח תפילין, עד כאן לשונו.

ואם כן שהמניח תפילין מקרי ת"ח, מה ראייה איכא ללמוד ממנה העולם, ואם רצונם לומר שהת"ח היו מניחים כל היום וזה גדר תלמיד חכם, כל שכן שיש להתעורר מדבריהם לקיום המצוה שרק עמי ארצות בטלים ממנה.

[פשט בהגאון שלא היו מניחים כלל, עיין בשו"ת נודע ביהודה (מה"ק יו"ד סי' עא) והוא תנא דפליג על מש"כ באורים (סי' פו ס"ק מג) שכוונתו למניח תפילין כל היום. ולדין אפי' לאורים אם נשמע, נמצא שכל ת"ח חייב להניח תפילין כל היום, וכזאת לצערנו לא נמצא וכו"ל.]

ומעתה יש לשאול על המתנגדים למצוה, מדוע ולמה רוצים ללמוד ממנה העולם כשאנחנו רואים עד היכן הושפלה המצוה, שכל המניח תפילין בשם תלמיד חכם יכונה, וכי כך הוא האידאל ורצון שוכן סנה. ולכל דורש אמת לא יעלה על הדעת ללמוד

ממנהג העולם המקולקל וכי את העוון נקדש ונבטל המצוה, וכל זה נעמים על גבי דורות על גבי דורות של גלות שביטלו את המצוה מחמת אונס ושאר צרות.

ודע, שכל הנזכר הוא דווקא במקומות שהתפשטה המגפה של זלזול במצוה, אך במקומות שקיימו את המצוה כהלכתה, היו התפילין כל היום על ראשם. ראה בהגהות מיימוניות (הל' תפילין פ"ד אות פ) וז"ל, כך ראינו גאונים ואבות בית דין ואלופים הראשונים וכל חכמי הישיבה, וכך מנהג, שאין חולצים עד כימי השמים על הארץ של ערבית. ע"כ. וכך היה מנהג חז"ל ולכל הסרים למשמעתם כאשר הארכנו במקומו, ולמנהג בימי חז"ל כבר ייחדנו פרק שלם מלא ראיות שכך עבדו את ה' בדורותם.

ומזה זמן זמנים מציקים לי כליותי, שמאחר ואין כאן ספק בדיון שנאמר פוק חזי ולמד מעמא דארעא, שהרי הדברים מבוארים בספרים וסופרים ממעתיקי השמועה. ומי שלא חפץ במצוה יפטור עצמו בטענת קים לי ומה לנו עסק עמו. אך היכן מצאנו שמנהג קדוש ממצוה מהתורה.

מנהג החכמים

ולא אכחד מה שצועקים העולם שמאחר ולא ראינו כן אצל הגדולים דיינו לעשותם כמעשיהם, וכולי האי ואולי שנגיע למדרגתם. והנה טענה זו לכאורה טענה גדולה היא, ועליה ראוי להצטער הרבה. שהרי גדולי הדור הם נר לרגלנו והם המיישרים אורחותינו, וכאשר יורו לנו נעשה, ומי יעזיז לפצות פה לעשות כנגדם מעשה.

ודע ידידי, שהרבה עמדתי בזה מהו רצון ה' ורצון חכמי ישראל, לא מסבירות כרס ולא טענות מזדמנות, אלא דעת תורה שיש לה בית אב מתוך דברי חכמי ישראל לדורותיהם, ושפוט בעיניך שאין לשמוע טענה זו ואפרש שיחתי לבני גילי לעשות נחת רוח לבוראי.

ראשית כל, יש למחוק הטענה 'כל גדולי ישראל לא עשו כן' שהוא מוציא לעז ושם רע, שזאת שמענו וראינו הרבה גדולי ישראל שהקפידו בזה בעצמם כפשט המצוה כל היום כפשוטו, ורבים הם ולא באנו לאסוף כולם אלא לדוגמא בעלמא נציין שכך נהגו בעצמם הגר"א, בעל התניא, האור החיים הק', המגיד מדובנא, המרגניתא טבא, בעל הפרדס (הגרא"ל אפשטיין), ר'

אלכסנדר מקומרנא, התפארת ישראל, הגאון מקוטנא, ר' ישראל מסלנט ועוד גדולים מחכמי תנועת המוסר, התהילה לדוד (אורטנברג), הנצי"ב, האדר"ת, הלשם שבו ואחלמה, הראי"ה קוק, ציין הקודש, החרל"פ, המשכן בצלאל (הגר"י מהורדנא). ועוד גדולים וטובים שלא יצאנו לקבץ כל מקיים מצוה, וכזה ראה וקדש. [עיין בפאר יעקב באריכות (פ"א אות 1) שציין לאלו ועוד, ולמקורות]. ואלו הם המעט שבאו בספרי תולדותיהם לספר על מעשיהם, ורבים אחרים היו כן שלא באו עלי ספר, ומקומות היו שכך היה המנהג פשוט כמוזכר בראשית חכמה וארץ חיים סתהון. [כמבואר בס' הארוך].

וראיות מאדמורי"ם וחסידים לא ראיתי צורך להאריך, שבדרך עבודת ה' לבעש"ט הוא חיוב פשוט וידוע, עיין משנה הלכות (ח"ג ס" קלג אות ג). וכבר הארכנו מדברי ראשונים ואחרונים שכתבו כן להדיא, שהוא חיוב גמור מהתורה כל רגע, ועל זה אין צורך להוסיף.

ללמוד ממעשה רב

וכבר אמרו רבותינו שאין למדין הלכה מפי מעשה. דהכי איתא בגמ' (בבא בתרא קל ע"ב), תנו רבנן אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה – עד

שיאמרו לו הלכה למעשה. שאל ואמרו לו הלכה למעשה – ילך ויעשה מעשה, ובלבד שלא ידמה. ע"כ.

ועל כגון זה כתב הגאון הקדוש רבי צבי הירש מזידיטשוב בספרו סור מרע ועשה טוב (הביאו להלכה מרן ביביע אומר ח"ז או"ח סי' יט אות ד), וז"ל: ואפילו היה הרב דומה למלאך ה' צבאות, לא תאמין לשום מעשה אשר יעשה לנהוג אחריו, עד שתדקדק בעצמך בכל אשר ראית נוהג, ותהיה נושא ונותן בדבר, שמאיוזה טעם עשה הרב מה שעשה, ואמנם צריך אתה לדוננו לכף זכות, ולא להרהר אחריו ח"ו, אבל לא תעשה כמעשהו, כשנראה שזוהו נגד ההלכה, אלא אם כן יורה לך טעם נכון ע"פ ההלכה ויסביר לך הדבר, ויכנסו דבריו באזניך, לאחר שתחקור היטב בענין אז תאמין, וזולת זה לא תאמין, ואפילו אם יאמר לך שקיבל כן מאליהו לא תשמע לו, ואל תאמין לו, ואפילו בדבר שהוא מתקנת חכמים בלבד לא תשמע לו. ע"כ.

ומה מאוד יקרו דבריו אצלנו, שבאזוני שמעתי מגדולי תורה שהצגנו הסוגיה בפניהם ושקלו וטרו עמנו בטענות ומענות, ולבסוף כשראו שאין למנהגם על מה לסמוך הודו על אמת שמעולם לא נתנו דעתם בזה לחקור בחיוב המצוה כל היום גם בזמן הזה ואם

יש הצדקה למנהג, ולימדו זכות על עצמם מאחר שכך המנהג וכך ראו אצל רבותיהם, והיא גופא זקת הצדיק חנ"ל. וכל שכן וקל וחומר במצוה שהמנהג בה נולד מרפויה בידם של שנות שמד, והוא נוגע לביטול מצות עשה מה"ת, שבוודאי יש לכל חכם וצורב לעיין ולחקור הלכה למעשה בזמן הזה.

ודברי ר' ישראל מסלאנט מהדהדים בחלל העולם שאמר בזה הלשון, מדוע זה לא ידע אברך למדן [לפסוק הדין] ולא יחקור בדין חדש אם דאורייתא בזה"ז, ומדוע לא יחקור בדין תפילין אם הוא מחויב דאורייתא לילך כל היום, וא"כ הרי אין לפטור השעה שאפשר לו לילך בהם. ע"כ. הביא דבריו תלמידו הגר"א שולביץ (אור אליעזר ח"ג עמ' שלג אות ה). הרי שהדבר צריך חקירה, והיא הנותנת שהמנהג הרדים את חקר ההלכה.

[ולעומד מן הצד יש ללמד זכות על כל חכם שמא אין גופו נותן לו להניח כל היום, כמו שהעיד על עצמו בישיעות יעקב (סי' מט הובא בפרק שיטות האחרונים), שהוא מראשי המדברים שמצותה מה"ת כל היום. ומעיד על עצמו שאצלו לא היה באפשרי ונצטער על כך, ושלא גם אצל שאר הגדולים הוא כך. ועכ"פ ללמד זכות מיהא בעי.]

תורה אמת דרכה

וגם אם נאמר שכל אותם הגדולים שלא הניחו כל היום כך הייתה דעתם הלכה למעשה, מה בכך הלא בעיניך ראית מערכה מול מערכה, שרוב מובהק ברבותינו הראשונים ורבים מגדולי האחרונים, דעתם ברורה שחייב יש להניח כל היום מעיקר הדין מהתורה, וטענותיהם מוצקות וראיותיהם חזקות שלא שייך לדחות דבריהם בטענות סתומות 'שכך עשו הגדולים', שהרי גם הם צריכים לתת מענה המתבסס על העיון ההלכתי.

ובעין זה עי' בריב"ש (סי' קמז) וז"ל, ואשר אמרת, שזה זר בעיני הקהל, מפני שנהגו בזה מכמה שנים, דרוב הספרים כתובין כן, אני מה אעשה להם אם סופריהם לא היו מומחין, הלמענע תעזב ההלכה וישתנה הדין? הלא שנינו בפרק הישן, שכשהלכו זקני בית שמאי ובית הלל לבקר את ר"י בן החורונית, ומצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, ואמרו לו: א"כ היית נוהג, לא קיימת מצות סוכה מימך. עכ"ל. הרי שאפילו על מפורסם שבדור לא חלו ולא זעו מלומר לו, שמעשיו היפך הרצון.

וכבר מפורסם וידוע שלא אומרים הלכה כבתראי בכל ענין, וכבר מבואר ברמ"א (חו"מ סי' כה ס"ב) וז"ל, אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרנו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בחו. ע"כ. וחפש ובדוק נא אחרי ותראה בעיניך, שהפוסקים מלהניח לא זכרו את רוב דברי הראשונים והאחרונים שהעתקנו מילה במילה מספריהם, וסמכו עצמם על המנהג בלא חקירה ודרישה אם המציאות אכן תואמת למנהג, ובוז לא שייך לומר הלכה כבתראי. על אחת כמה וכמה שאין לחדש סברות נגד חכמי הדורות הקדמונים כמ"ש הרשב"א בתשובה (ח"ב סי' שכב). ובנידון דידן שהראשונים שפתם ברור מיללו בחיוב גמור אין לדחותם עפ"י סברות שחידשו הדורות אחריהם, כטענת אנוסים בגוף נקי ושאר טענות שנדחים מהמציאות ומדברי הראשונים.

ועי' בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' יט) שכתב, אין לאחרון לחלוק על הראב"ד כיון דלא הביא דבריו ולא שום אחרון מהם, דנראה דלא ראו דבריו

מה נדע אנו שלא ידעו הם

ואל תאמר שמאחר וגדולים וחכמים
אינם מניחים תפילין כל היום מה
יש לנו לחקור, מה נדע אנו והם לא
ידעו. שאם אתה עושה כן הרי עקרת
דברי כל רבותינו התנאים והאמוראים
ראשונים ואחרונים. תא חזי מש"כ חד
מן קמאי מהרא"י בתרומת הדשן (פסקים
וכתבים סי' רלח) וז"ל, אמנם מה שכתבת
אם אין לתלמיד רשות לחלוק על רבו
וכו' נראה ודאי אם הוראות ברורות קצת
וצורתא דשמעתא משמע כדברי
התלמיד, למה לא יחלוק כך הייתה
דרכה של תורה מימי התנאים. רבינו
הקדוש חלק בכמה מקומות על אביו
ועל רבו רשב"ג. באמוראים רבא היה
חולק בכמה דוכתי על רבה שהיה רבו.
עכ"ל. ועי' בשו"ת באר שבע (סנהדרין קי
ע"א) על התרה"ד וז"ל, ואין דבריו
צריכין חיזוק, שהרי כל הגמרא מלאה
על כל גדותיה מזה שהתלמיד חולק על
רבו בכל האופנים, בין בפניו ובין שלא
בפניו, בין שהוא לבד חולק על רבו בין
שאחרים חולקים עם רבו, בין בזקנותו
בין בילדותו. עכ"ל.

מדלא הביאوه. וכמו שמפורש
בהפוסקים שאם לא הביאו בטח דלא
ראוהו כיון שהוא סותר דבריהם, ולכן
לא יכולים לחלוק עליו אם לא בראיות
ברורות מש"ס או ראשונים אחרים וז"פ.
ע"ש. ובסוגיה דילן ניכר לכל עין שלא
הביאו בדבריהם להקת הראשונים
שהוא חיוב גמור הלכה למעשה, וגם
הפוסקים שמפורסמים לבקיאם
עצומים לא זכרו דבריהם, וזה כשני
עדים שהמנהג גורם.

וגם אי נימא כבתראי בכל גוני, היינו
דווקא שביררו דבריהם בראיות
מוצקות ולא בסברות או חילוקים.
כמ"ש בפתחי תשובה (חו"מ סי' כה סק"ח)
מתשובת הרב מו"ה משה רוטנבורג
(חו"ד ס"ס ב') וז"ל, נראה דהאי כללא לא
נאמר אלא היכא דהאחרון מברר
דבריו בראיות צודקות, אבל היכא
דהאחרון כותב דעתו בסתם בלי שום
ראיה שלא כדעת הפוסק הקודם לו,
מאי אולמא דהאחרון מהראשון, ע"ש.
ואוקי באתרין שהפוטרים באו סברות
וחילוקים, וכ"ש טענה שבפיהם
שאנוסים בגוף שאינו נקי שאינו כלל
במציאות. ולו יהי אלא ספק קל דינו
להחמיר ככל ספק דאורייתא.

לא תהדר פני גדול

ויהיה הרב ענק שבענקים גדול ככל שיהיה, אכתי ציווי ה' עלינו לא תהדר פני גדול שכ"כ רבנו אברהם בן הרמב"ם (הקדמה לעין יעקב), אמר השי"ת לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט וגו' ואמר לא תכירו פנים במשפט וגו' ואין הפרש לקבלת אותו דעת להעמידה בלא ראייה או בין שנאמין לאומרה ונשא לו פנים ונטען לו כי האמת אתו בלא ספק, מפני שהוא אדם גדול כהימן וכלכל ודרדע, שכל זה אינו ראייה, אבל אסור. ע"ש. והתבונן בדבריו שהזונח חקר ההלכה ועיון התורה בטענה שהגדול בוודאי צודק, עובר באיסור.

ואינו רשאי לקבל דברי רבו כשיש ראייה לסתור, כמ"ש מהר"ח מוולוז'ין בספר רוח חיים (אבות פ"א מ"ד) שכתב, ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעין קטן מדליק את הגדול. וזהו ששנינו, יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם, מלשון ויאבק איש עמו, שהוא ענין התאבקות מלחמה, כי מלחמת מצוה היא, וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ, ונשמתם בשמי מרומים, המחברים המפורסמים

וספריהם אתנו וכו' והוזהרנו וגם ניתן לנו הרשות להאבק וללחום בדברים, ולא לישא פני איש, רק לאהוב האמת. עכ"ל. וזה אמר תלמיד מובהק לגאון מוויילנא שלא השאיר אחריו כמותו בתורה וקדושה, ואעפ"כ אין משוא פנים בהלכה, והליכה עיוורת איננה דרך התורה.

וראה עוד אריכות בזה בשו"ת משנה הלכות (ח"ח סי' קלו) שדבריו שם יסוד ושוורש לדרכי הפסיקה, אך קצר המצע להעתיקם בשלמותם, אך פטור בלא כלום אי אפשר וז"ל, פשוט דהאומר כן הרי הוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, דהלכה פסוקה היא דמותר לחלוק על רב וגדול. ואם הוא ענין של איסור גם חובה איכא, ומצוה לעולם איכא לחלוק ולברר האמת ואפילו על אביו ורבו מותר וחובה איכא לחלוק ולברר האמת וכו' ואני דן אותם לכף זכות שמחמת שלא למדו הלכה ולכן טעו בטעות גמור כזה ולא די שהם טועים אלא שרוצים לכופ אחרים לילך אחר טעותם, והרי הם ח"ו בכלל מחטיאי הרבים שמונעים רבים מללמוד תורה ולברר האמת וללבנו, כאשר נצטוונו לצרף וללכך ולברר הדברים כנתינתם מסיני וכו' ועל זה הזהירה התורה על הגדול שלא יאמר דעתו קודם כדי שיבררו האמת ויצרפו

שבאמת כן הוא המנהג. ומאידך רוב הפוסקים אשר דנו וליבנו צדדי המנהג וטעמיו יצאו למסקנה לחוש ולהחמיר, ודי בזה למבין.

ואפילו בחכמים העצומים שרגילים אנו בדבריהם, וביודעם ומכירים שמהפכים כל אבן ולא נעלם מעיניהם דבר, בסוגיה זו הייתה לפלא שאפילו למחצה לשליש ולרביע לא שמענו בדבריהם משיטות הראשונים, ובמה שהזכירו תפסו פירוש שאינו מוכרח ועליו כל הבניין. והארכנו להביא מן הכתובים להסיר לזות שפתיים מעלינו שלא יאמרו בודים אנו מליבנו או ח"ו מזלזלים ברבותינו. שאין האמת כן כלל וכלל, ודברי חכמים עטרה לראשנו. אך מה נעשה והם עצמם כך לימדונו שהאמת אחובה מהכול, וכבוד לתלמיד לא חולקים כשבא היפך מרצונו של מקום. ואדרבה שמחתם היא שבאים התלמידים אחריהם כדרכה של תורה ללבן דבריהם ולהסיר מכשול מכרם ישראל.

ואל תטעה בדברי לומר שיש בלשוני ח"ו זלזול או נגע רע, הם מלהזכיר. אלא שכן הוא דרכו של עולם שבדברים הרגילים אין התעוררות גדולה לחקור בטעמו של דבר. ובאמת שבמצות תפילין כן היה בכל הדורות החל מהגלות המד וכו"ל באריכות, ופשוט

ויתלבנו הדברים על בורים ולאמתה של תורה, וא"כ כ"ש המונעין ת"ח מלחוות דעתם ומאיימים עליהם בשטויות והבלים שזה בזיון גדול ועבירה גדולה. והם הם המבזים התורה ולומדיה ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה ועוברים על רצון הבורא וכו' שמבזים ת"ח העוסקים בתורה לשמה ומיגעים עליה והתורה תובעת את עלבונה, הגם שהת"ח האמתיים מוחלים על עלבונם ושמחים בייסורים, אבל עלבון התורה אין בידם למחול והשם הטוב יכפר עליהם הגם שהם שוגגים ע"פ רוב מ"מ אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם, ובזיון כל ת"ח או בן תורה הרי יש בו מחלול השם ר"ל. דלענין בזיון אין נפ"מ אם הוא גדול הדור או מקטני בני ישיבה לעולם יש בזיון. עכ"ל. ועי' דבריו בפנים שקצרת.

הלך אחר המעיין בסוגיה

ואת אשר על ליבי אומר לפניך ובדוק אחרי כי אמת דברי, ברוב מובהק וניכר מהאחרונים שהביאו להלכה כפי המנהג לא נכנסו לדון אם שורש המנהג אמת שראוי לבנות עליו הבניין, ולא באו למבחן האם אמת כצעקתה שאין לנו גוף נקי עד כדי לבטל המצוה, ועין רואה ברוב רובם של הפוסקים נקטו לה כפשיטי כדבר הברור מאליו מאחר

הגמרא (שבת קל) זועק עד לב השמים שמצוה זו 'רפויה בידם' וכן פירשו גאונים וראשונים. אך דא עקא שבדברי הטור ושו"ע השתרבב בלשונם לקרא לו בלשון 'מנהג' משום גוף נקי לתת לימוד זכות בדבר, אך מזה ועד לקבוע הלכה שאין צריך להשתדל אפי' במעט בשעות ידועות בנקיות ויישוב הדעת, רב המרחק עד מאוד.

ומי לנו גדול מרבנו הרמב"ם שהעיד על עצמו (שו"ת הרמב"ם סי' ריו) בלשון של זהב, הנוסחה הראשונה אשר יצאה מתחת ידינו קודם שדייקנו. ונמשכנו בזה המאמר אחרי מה שכתב בעל ספר המצוות הרב חפ"ז ז"ל והוא טעות מצדו, ובזה שנמשכנו אחריו, היה מצדנו חוסר עיון. ואחרי שעיינו במאמרים ודייקנו בהם, נתבאר מה שכתבנו בחבור, שהוא הנכון, ותקנו פרוש המשנה וכן באותה הנוסחה הראשונה מפרוש המשנה מקומות מספר כיוצא בזה, כמו עשר שאלות, אשר נמשכנו בכל אחת מהן אחרי דעתו של גאון מן הגאונים ז"ל, ואחר כך נתבררו לנו מקומות הטעות, ודעו זאת. וכתב משה. ע"כ. וכבר ראית שכן הוא לעולמים ואם כן בארזי הלבנון אנן מה נענה בתריה.

ומרן בכבודו ובעצמו נתן לנו הפתח שכתב באבקת רוכל (סי' קנה) וז"ל, ואף על גב דאיכא למימר אינהו

דהוו בקיאי בפי' דברי הראשונים טפי מינן הני מילי במילתא בלי טעמא, אבל במילתא דאיכא טעמא ואיכא למותיב מותבינן, דבכל דור ודור איכא למי' לאו קטלי קני באגמא אנן וכדכתבו גדולי האחרונים. ע"כ. ואוקי באתרין.

ואנא זעירא עצור במילין לא אוכל, שבכל דיני התורה רבו הפוסקים הנלחמים מלחמתה של תורה זה בונה וזה סותר על מנת לבנות, קושיות ותירוצים ראיות ודחיות, והנה לפתע פתאום נאלמו דומיה רבים מהלומדים וטענה אחת בפייהם שסומכים על המקלים. ועל אף שכל מחפש אמת יודה נאמנה שהיא מילתא דתמיהה, נאלצתי לברר מעט בזה לסייע לנלחם נגד טענות היצר.

עשה לך רב והסתלק מן הספק

והנה טענה זו כבר נשמעת השכם והערב, והארכנו בספר בכל זה להוכיח שלרוב הפוסקים אין זה כפשוטו כלל, ועפ"י רוב טענה זו אפילו לא מתחילה, שהרי אם רבו לא הורה כן הלכה למעשה כבר למדנו שאין למדין הלכה מהמעשה.

ועל עצם הטענה הן אמת כי בחזון איש (יו"ד סי' קנ אות א) ובחוט השני קרליץ (יו"ד סי' ע"ב ע"ב שפא) מבואר שרשאי אדם לקבוע לו חכם לילך עפ"י דבריו

[וע"ע בדברי הרב זיע"א במאור ישראל
(ח"ב עמ' א) ובשו"ת יחו"ד (ח"ה בכללי שו"ע
אות ב) ובשו"ת יבי"א (ח"י יו"ד סי' מג אות א)
ובס' פסקא טבא (עמ' ג-גב).]

וע"ע באור לציון (ח"א סי' ז) שהלך אחר
המחמיר בדאורייתא היינו למי
שספק לו בדיון, ואם הגיע להוראה
הרשות בידו לעשות כאשר נראה לו
אחר העיון. (וציון לשו"ת מהר"י מינש סי' קיד)
וכיו"ב הביא בס' פסקא טבא (הג"ל עמ'
מח) משמיה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל.
ולפי"ז מתורצת קושיית החזו"א וממילא
נדחה גם חידושו הג"ל. וע"ע בדברי
האור לציון (ח"ב עמ' יז במבוא) שכתב
להוכיח מהרמב"ם שהשמיט דין זה,
שאין זה הפירוש הנכון בגמרא.

ונמצאנו למדים שכמה צדדים יש
לדחות טענה זו בנידון דידן,
ואין בה כדי סמיכה ולו יהי כלל ספק
דאורייתא לחומרא. [ובכלל יש אומרים
שבמצות עשה מה"ת, גם ספק ספיקא
לא מועיל לפטור שסו"ס לא עשה
המצוה ויש שלמדו כן ברמב"ם
בתשובה סי' קה, הגם שלהלכה לא
אמרינן כן, חיוזק יש בדבר].

ואת עלית על כולנה שגם הפוטרים
מה"ת כל היום בהסתמך על
המנהג, מודים שעכ"פ איכא מצוה

לחומרא וקולא ושוב א"צ לחוש לכל
ספק דאורייתא, וכן מבואר ברשב"א
(ח"א סי' רנג) ובאבקת רובל (סי' לב). ומעתה
נמצא לדבריהם שעל אף שלא ראינו
אפילו לאחד שיאמר כן, אך לו יצויר כן
שהורה לו רבו שאין חיוב להניח תפילין
אעפ"י שברור שיש לו גוף נקי וכו' הנה
לדברי החזו"א פטור הוא מלחוש לכל
המחייבים.

אך מאידך דעת היביע אומר אינה כן עי'
למור בריה בילקוט יוסף (שבת א-ג עמ'
תכט) שפתח הדיבור בזה וז"ל, שאין לכל
אחד לבחור לו פוסק לעשות בכל
כדבריו, אלא יש לילך אחר כללי
הפסיקה וכו' ושראיתי מי שדייק מדברי
החזו"ן איש דיכול אדם לברור לו פוסק
שינהג כמותו אפילו להקל בדאורייתא.
ואמנם הרי הראשונים (בחולין מג ע"ב)
נתקשו בקושיית החזו"ן איש ומתוך
דבריהם נראה שלא הסכימו לתירוץ זה
למעשה. ומצאתי בכתב יד למרן
אאמו"ר זצוק"ל שכתב מיום כ"א חשון
תשע"ב, דלמעשה אין לזוז מדברי מרן
הש"ע שקבלנו הוראותיו, ואם אין הדבר
מפורש בש"ע יש לפסוק כדעת רוב
האחרונים כי אחרי רבים להטות, ואין
רשאים שכל אחד יעשה כלבבו ודברי
החזו"ן איש הג"ל אינם להלכה רק
לפלפולא בעלמא. עכ"ל.

להיות עטור כל היום, ואם גופו נקי ואינו בקלות ראש ודאי שמקיים מצוה ח' מצוות מה"ת בכל רגע. ואם כן הוא קרוב לרווח רחוק מהפסד, שבגון דא ודאי יש לחוש למחייבים גם כשרבו פטרו.

ולאשר כמותי שראו דברי חז"ל ודברי הראשונים המבוארים באר היטיב שיש חיוב מה"ת והנמנע מהמצוה נקרא פושע וחוטא ובספק קרקפתא דלא מנח, ושכן נזעקו על ביטול המצוה הרבה מהפוסקים האחרונים, אין ספק שכן היא גדר המצוה וצריך להשתדל בכל כוחו לצאת יד"ח מה"ת לנחת רוח ליוצרנו.

עושה חדשות או זוכר הנשכחות

עוד רגע אדבר בטענת הבל שלא היה ראוי לדבר בה אך להוציא בלב הטועים באתי, וטענתם שכיון שלא קיימו המצוה הזאת בדורות האחרונים שוב אין בכוחנו לחדשה. ובאמת אין כל שחר לטענתם שמי התיר לנו לבטל מצוות ה' כשיש ביכולתנו לקיימם, התינח בימי הגלות והרדיפות שאנוסים היו, אך במקומותינו מה עוול מצאו במצוה זו. והמבטלה בטענת עושה חדשות חוטא הוא, ויותר היה לו לקראה זוכר הנשכחות שכך היו אבותינו מעולם עד הגלות הארוכה.

ועי' עוד בשו"ת הר"ן (סי' עט) וז"ל, המנהג שנהגו שם צריך תיקון וכו' שאפי' בעסקי העולם כל משכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפילו באפשר רחוק, ועל אחת כמה וכמה שיש לנו לעשות כן בדרכי התורה והמצוות שהן כבשוננו של עולם, ואיך נניח הדרך אשר דרכו בה רבותינו הקדושים ז"ל ונכניס עצמנו במקום צר ובמשעול הכרמים שלא מדוחק כלל, אלו היה דבר שתהא השעה צריכה לו על כל פנים החרשתי, אבל להניח את הוודאי ולתפוס את הספק בענייני המצוות איננו ראוי בשום פנים. ע"כ. ובמצוה מה"ת על אחת כמה וכמה שאין להיכנס בדוחקים וטענות שווא. ובפרט שפירטו הסיבות שעליהם נשענו שלא להניח כל היום, ומאחר והטעמים הנ"ל לא שייכים אצלנו אין לימוד זכות על הנרפים מהמצוה.

לעולם לא אשכח פיקודיך

וזאת תדע, שכבר גילו לנו רבותינו כמה וכמה מצוות שנשתכחו מישראל אפילו בזמן קצר, מה יותר מקודש מס"ת שבהיכל שאותיות מנצפ"ך הסופיות נשתכחו וחזרו ויסדום (שבת קד), ומן המפורסמות שבחיסור אותיות או בחילוף אותיות ספר תורה בודאי נפסל

מלקראו בו [ע'י שו"ע (סי' לב סעיף ח)] והוא הדין לתפילין ומזוזה. ואם כן, הרי שבאותם זמנים שנשכחו מהם צורת האותיות הסופיות גם תפילין ומזוזה היו פסולות, ונמצא שהתבטלו כליל ממצוות אלו שנעשו בפיסול.

ובדוגמתה כן מצות ערבה (סוכה מד ע"א) שגם היא נשתכחה לגמרי וחזרו ויסדום, ועי' רש"י (שם ד"ה שכחום) שכתב, בגלות בבל שכחו את התורה והמצוות במקצת, וזו נשכחה לגמרי. ע"ב. הרי לפניך שאפילו רק בשבעים שנה של גלות שייך שתשתכח מצוה שלמה מישראל, וכל שכן שישתכחו במקצת שאר המצוות וכמבואר בלשון רש"י הנ"ל.

ומעתה, כל שכן וקל וחומר על מצות תפילין שיש לטעון בה שכחת המצוה מפני הגלויות. ולא גלות בבל של שבעים שנה אלא גלויות ושנות שמד רבות, ואריכות זמן ישיבה בין הגויים שהיה מוכרח להסיר סימני יהדות מובהקים גרמו למצוה היקרה להשתכח כמעט לגמרי. ואין אנו צריכים לסברה שהרי כך מפורש הוא בתלמוד (שבת מט ע"א, קל ע"א) שאמרו לנו רבותינו בהדיא שנשתכחה מצות תפילין מפני גזירות שמד ומאז היא רפויה בידינו. ומעתה

פשוט וברור שאין כאן חידוש אלא החזרת עטרה ליושנה, ואין אנו צריכים לנבואה שהרי רבותינו דיברו בשפה ברורה בגדרי המצוה אלא שהגלויות סתמו את אוזניהם של ישראל, וכעת ב"ה אכשור דרי.

להחזיר עטרה ליושנה

וחזינו כי"ב לחד מקמאי מר ניהו הרשב"ש (סי' רפה) בלשון ברורה שיש לכל דור לקום ולתקן גם אחרי גדולים שהיו לפניו שלא תקנו הדבר וז"ל, ואם הראשונים לא התקינה אינה טענה וראיה שהדבר מותר, שמקום הניחו לאחרונים להתגדר בו. וכמה דברים היו ראויים לגדור ולא גדרום הראשונים ובאו האחרונים וגדרום, וכל המשנה והתלמוד מלאים מזה, וכ"ש האחרונים אלו, שאם אשר היו לפנייהם לא תקנו ולא גדרו דבר ולא אסרוהו ובאו האחרונים שאחריהם ומצאו מקום לגדור ולתקן, אין לומר שכיון שאשר היו לפנייהם לא אמרו דבר שראוי לאחרונים לשתוק, וצא ולמד שכמה ראשונים אמרו כמה דברים בפסקי הלכות ובאו האחרונים וסתרו דבריהם, וזה במשנה ובגמרא ובחיבורין מן אז ועד עתה. ע"כ. ולדידן קיל טפי שאם בדורות קודמים שהיו בין הגויים קשה היה לתקן, אגן דמשמיא קא זכו לן

שנראה שיש בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם, שאין לנו אלא שופט שהוא בימינו. עכ"ל. ומעתה שעניינים לך לראות שאין אנו אנוסים כלל בהפחה ושחוק וקלות ראש, ומסייע לזה טענת גדולי כל הדורות שמצוה זו רפויה בידינו בודאי הוא 'טעות מוכרע', ואין לחוש כלל לא למנהג ואף לא לפוסקים שקיימו המנהג. ואין אתה צריך לומר כן מדעתך, שכבר הבאנו חבל נביאים לשבור טענת שוא ומנהג רפויה.

וכמה מתאימים דברי הרמב"ם בתשובה (הוצאת פריימן סי' מו) וז"ל, והטוען על זה שהרי מנהג אנשי בכל לעמוד בעשרת הדברות, אין טענתו כלום, לפי שאם נראה אנשים בריאים ואנשים חולים לא נחלה אנחנו את הבריאים להשוותם לחולים, אלא נשתדל להכרות את החולים ולהשוותם לבריאים. ע"ש. ומאחר וזו"ל אמרו שהיא רעה חולה שרפויה בידינו, לא נחלה את הבריאים לעשותם חולי מעיים וקלים בדעתם לדחות המצוה.

ותן דעתך, שבכלל לקרא שם מנהג על שלא מניחים כל היום הוא אינו מדויק וזיוף האמת, שאעפ"י שכ"כ השולחן ערוך (סי' לו"ב) אין כוונתו שהוא מנהג שכך יש לעשות לכתחילה אלא שנהגו כן מחמת המציאות כמבואר שם.

לשכון בארץ הקודש תביעה רבתי תהיה עלינו בהתרשל מהמצוה לקדש שם ה'. [ויש בזה אריכות גדולה בפוסקים, ואכמ"ל עי' בספר השלם].

ולשון חכמים מרפא בדברי רבותינו בתלמוד ירושלמי (פרק חלק סוף הלכה א) וז"ל, 'ניתנו מרועה אחד' אמר הקדוש ברוך הוא, אם שמעתה דבר מפי קטן ישראל והנייד לא יהא בעיניך כשומעו מפי קטן אלא כשומעו מפי גדול, ולא כשומעו מפי גדול אלא כשומעו מפי חכם, ולא כשומעו מפי חכם אלא כשומעו מפי נביא, ולא כשומעו מפי נביא אלא כשומעו מפי רועה, ואין רועה אלא משה וכו' לא כשומעו מפי רועה אלא כשומעו מפי הגבורה. ניתנו מרועה אחד ואין אחד אלא הקדוש ברוך הוא כמה דתימר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ע"כ. ומעתה אם ראית הדברים אמתיים אל תחפש לדחוק דברים פשוטים, ולסתור האמת, אלא קבלם כשומעו מפי הגבורה.

מנהג בטעות

וגם לאשר עדיין תופס עצמו על המנהג, כבר כתב הריטב"א (פסחים נא ע"א) בשם גדולי הראשונים וז"ל, והדבר פשוט שאין משנתינו וכל גמרא ועובדי אלא במנהג שהוא להחמיר, אבל במנהג להקל לעולם אין חוששין לו ואפי' היה על פי גדולים שבעולם כל

וברור שמי שמציאות גופו מתאימה לקיים המצוה אין שום מנהג לפטור לגביו אלא ציווי מהתורה להניחם כל היום. וזה פשוט אך צריך להאריך גם בדברים פשוטים להוציא מלב דברים מושרשים, שבהם נטיה להיתפס על כל טענת סרק, ויש מהם הגדילו להחליש אחרים מהמצוה. והוא רחום יכפר.

מוציא לעז על הראשונים

ואין לשמוע כלל לאומרים שמאחר וכך הוא כבר דורות על גבי דורות, נמצאת מוציא לעז בקדמונים שביטלו המצוות.

טענת הבל היא כמ"ש בשו"ת תרומת הדרשן (סי' רלב) שהיכא דאיכא ספיקא וצדדין שמן הדין ראוי להחמיר, מוטב יותר לעשות כדת ובתורה לגמרי, וניחוש לגיטין שלפנינו שלא יהא בהן ספק משניחוש ללעז גיטין הראשונים. ע"ש.

ובאמת שדין מוציא לעז על הראשונים לדעת רבים מהפוסקים לא נאמר אלא על גיטין, אך בשאר מצוות אין לטעון טענה שכזו. וכבר נזעק על זה ביביע אומר (ח"ה אבה"ע סי' ה) וז"ל, מובח מהמהראנ"ח (ח"ב סי' יא) שכתב, דדוקא בעניני גיטין ואישות שייך לומר כן, שנמצא שעי"ז מוציא לעז על הבנים

שהם ממזרים ח"ו. אבל בשאר איסורין אין לחוש לזה. ע"ש. ושכ"כ בס' בתי כנסיות בתשובה שבסוה"ס (דקב"ה ע"ב). ע"ש. והרה"ג ר' מנשה סתהון בס' כנסיה לשם שמים (ר"ס ע"ב) כתב שדברי מהראנ"ח הנ"ל נכונים מאד בטעמן, כי בודאי דבר זר מאד לומר שיש למנוע מאדם הבא להחמיר מספק איסור כדי שלא להוציא לעז על הראשונים, וגם בכל הש"ס לא נמצא ד"ז אלא לגבי גיטין ואישות. וכ"כ החקרי לב (חאו"ח סי' צה) שד' מהראנ"ח מוכרחים מהש"ס (יבמות טו). וכ"כ בשו"ת עין משפט (חאו"ח סי' א). ע"ש.

לא יבוש מפני המלעיגים עליו

אך ידעתי גם ידעתי, שרוב המתעקשים גם אחרי ראיית השמש בצהרים, מבינים שזו האמת ושכך רצון ה', אך ליבם בל עימם לקבלה הלכה למעשה. שמחשבה קופצת בראש איך אני תפילין ואהיה שונה מאחרים, ואולי יסתכלו עלי בעין רעה. וכבר מדמיין איך יתלוצצו ממנו 'ראו זה נהיה קדוש כאלישע רק חסרים לו שני כנפיים', ומחשב חשבונות של 'מקום' מה יגידו המוסדות של הילדים, ההורים, המשפחה, הרבנים, החברים, השכנים, הנהג באוטובוס ומנקה הרחובות וכו' וכו'. ובאמת שבזה אין לי פה להשיב,

ומנשה ועד זבלון, ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם. אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נכנעו ויבאו לירושלם. ע"כ.

ועל כן כל איש יחזק עצמו על כבוד קונו, שמצוה זו נשכחה מלב, והעדיפו הידורי בגדים של חליפה וכובע עם כל דקדוקיהם עד שחס מלהזכיר שכן תורה יצא לרה"ר בלא כובע לראשו, אך סמני היהדות מצות ה' עלינו שהם תפארתנו, הרי הם כמת מצוה שעל כל אשר בשם ישראל יכונה, חובה קדושה להחזיר העטרה.

לסיכום

החפץ לעבוד ה' בשלימות, צריך לקחת הטוב מכל אחד ולא ללמוד מהחיסרון. וכאן שדברי רבותינו בהירים ומוזהרים לקיים מצות תפילין כל היום, אין ללמוד ממנהג העולם ואפי' מהיראים שבהם כשאינם תואמים לדברי הפוסקים. בפרט שכבר רפויה מצוה זו מדורי דורות ועולם כמנהגו נוהג. ובגדולי ישראל צריך לדרוש ולחקור מה דעתם למעשה, שאין להביא ראיה ממעשיהם, שאפשר שלהם היו מניעות ושיקולים, ואינה חוראה למעשה. ואיך שלא יהיה דרכה של תורה לברר האמת ומוזה לבוא למעשה.

שאפילו אומר שהיא הלכה הראשונה בשולחן ערוך (ס"א א ס"א) שלא יתבייש מפני בני אדם המלעגים עליו בעבודת השי"ת. אצל חלק מהאנשים חשוב בעיניהם כבודם כפיקוח נפש ממש, ואעפ"י שהוא על חשבון כבוד שמים, פקוח נפש דוחה את הכול.

לכן העצה היעוצה להציל מה שאפשר לאחד שכזה, שעב"פ ידע שתפילין של יד אפשר לו בנקל, תחת שרוול בגדו יגלגל הרצועה ויזכה לקיים ד' מצוות עשה, וזה ודאי עדיף מכלום שלא ייכשל בביטול שני מצוות עשה, ואין אומרים למי שאכל שום וריחו נודף וכו'. אך פשוט, שמי שאמין ליבו בגיבורים לא יבוש ולא יחת כי ה' עמו, ומן השמים ירחמו שנזכה כולנו להיות תמיד מהמעמידים לקיום המצוות ולא ח"ו להיפך. [והוא בכלל ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. ודו"ק].

ואם יתנחם האדם בזה ידע נאמנה, שכל המחזיר עטרה במצויו שיחיה ללצון, עי' דברי הימים (ב, ל ה-) שהכתוב אומר, ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן לבוא לעשות פסח לה' אלקי ישראל בירושלם כי לא לרב עשו וכו' ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים

הזהיר הקב"ה את ישראל כשהן רואין העולם משתנה
להתבונן בדרכיהן ובמעשיהן, שנאמר כה אמר ה' צבאות
שימו לבבכם על דרכיכם, זרעתם הרבה והבא מעט, מפני
שביטלתם תרומות ומעשרות. אבל ואין לשבעה, משום
חלה ומצה בפסח. שתה ואין לשכרה, כשבטלתם עינוי יום
הכפורים. לבוש ואין לחום לו, משבטלתם ציצית ותפלין.
והמשתכר משתכר אל צרור נקוב, משבטלתם צדקה
ומעשים טובים.

משנת ר' אליעזר (עג ע"ב)

פרק יב

תפילין בתפלת מנחה

בתפלת המנחה אין טענת פטור

והנה זאת למודעי, שבתפלת מנחה לרוב קמאי הוא חיוב גמור מהתורה להניח תפילין בלא טענת פטור כלל, שהרי טענת גוף נקי אינה שייכת כלל לפטור לזמן תפילה, שהרי חיוב בגוף נקי הוא גם מהתנאים לתפילה. וברור שגם טענת היסח דעת אפילו לדברי המקובלים [למ"ד] לא שייכת כלל לזמן התפילה, ופשיטא ששחוק וקלות ראש ליבא.

וגדול המדברים והמוכיחים בחיוב בתפלת מנחה הוא רבנו מנחם עזריה מפאנו (ס"ו לט) שירה על זה מפיו הקדוש חיצו איש וז"ל בקיצור, ודאי הנחתן במנחה מדת פרושים היא ואין להיפלא מדוע לא נתאמצו רבנן בתראי להזהיר עליה לכלל ההמון, כי נרפים אנחנו הלואי ולא נעיד עדות שקר בעצמנו ולא יעבור עלינו ק"ש שחרית בלעדיהם, אבל כל אדם המוני שיהיה או תלמיד אם אין לבו פנוי לתפילין אף מנחה לא יתפלל, כי התפלה צריכה נקיות הגוף וטהרת המקום וזוך הלב הרבה יותר מן התפילין, שהרי הבית האמצעי שבמרחץ אסור להתפלל

בתוכו ומותר לעמוד שם ותפילין בראשו וכו' כללא דמלתא אם יאמר לכם יהושע בן נון מפומייה ובלבד מסברא שלא להניח תפילין במנחה בכגון זו לא אמרה תורה אליו תשמעון, והמונע רבים מעשות מצוה ומבקש טעדיק למפטר נפשיה צריך כפרה ודאי. עכ"ל. ומי אביר לב לשמוע דברי אלקים חיים אלו ולא יתלהב לבבו באש קודש לעבודת האל יתברך. וכמה יש להשתומם על כך שקמים מהרבנים והחסידים למנוע העם ממצוות בטענות חסרות טעם, ובדידי הוה עובדא שכמה מיראי ה' ששמעו הדברים ונכנסו לאוונם נתקדשו מחמת הרבנים הנ"ל. ודברי הרמ"ע עליהם שצריכים כפרה בודאי.

ובדברי הרמ"ע מפאנו כתב בשל"ה הקדוש (חולין אות כג) הלכה למעשה וע"ש וראה שמלבד שהתריע על החיוב שבהנחתן בתפלת מנחה, עוד הביא כדבר פשוט שכן המנהג אצל כל הספרדים, ולצערנו התקלקל המנהג בזה מאוד. וכיו"ב תראה בארץ חיים סתהון (ס"ו לז), שכבר נתפשט המנהג בא"י להתפלל מנחה בתפילין, והביא עוד גדולים שפסקו כן הלכה למעשה. ע"ש. וכ"כ גם ברכבות אפרים (ח"ד עמ' ט אות א) ועיין חקקי לב (ח"א ס"ו ב). וכן הוא

להתפלל בתפילין בעזרת נשים

הארכנו בספר בראיות ברורות שאם מתבייש להניח תפילין בתפילת המנחה בפניי כולם [על אף שבושה זו שלא בצדק] עדיף לו שיתפלל בעזרת נשים בתפילין, מאשר ללא תפילין.

ואעפ"י שיש אומרים שמפסיד מעלת תפילה במניין אם אין מראה פניו [יש בזה אריכות אך אין כאן מקומן] עדיף שיתפלל בתפילין שהם חיוב ממש, ואילו תפלה במניין הוי מצוה מן המובחר. וכבר ראינו יותר מזה באור זרוע (ריש הל' תפילין) שהביא מדברי חז"ל וז"ל, אמר ר' יוחנן גדולה מצוה תפילין מן התפלה, שזו תיקון חכמים וזו תיקון יוצר. ע"כ. ואם גדולה היא מהתפילה כ"ש שעדיף מתפילה במניין, שאינה חיוב כתפילה עצמה. וכבר אמרו חז"ל, הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה.

וכבר מצינו שהקלו בכיו"ב ובגון להתפלל במקום שלומד בו שעדיף על מעלת בית כנסת (ברכות ע"א, שו"ע סי' צ סעי' יח). ובדין הוא קל וחומר שהיא מצוה מה"ת.

ובק"ו נלמד מדברי הרי"ח הטוב (עוד יוסף חי וקהל אות ח) שכתב, וראיתי לעטרת ראשי הרב מו"ר אבי זלה"ה

בשו"ת תשובות והנהגות (ה"א סי' נא) שחיוק להחזיר המנהג להניח במנחה.

ועי' בזה עוד בסדר היום (סדר תפלת מנחה) ובבית ברוך (על חיי אדם כלל יד א' חי) שכתב, ותמיד אני מצטער דלמה לא ינהגו כן בכל בית ישראל דדבר זה לא מנהג טוב הוא בעלמא, אלא מעיקר הדין שהרי מצות תפילין כל היום וכו' ולו יש חילוי בידי הייתי מנהיג להתפלל מנחה בטלית ותפילין. ע"כ. וכיו"ב במכתם לדוד פארדו (סי' ד), ובאליה רבה (סי' לו ס"ק ב), ובאר היטב (לו ס"ק ג), עובר אורח (סי' לו), סולת כלולה (לו ס"ק ב), גור אריה הלוי (לו ס"ק א), יפה ללב (ה"א סי' לו ס"ק ג).

הוי מחשב הפסד מצוה

והעושה חשבון פשוט יראה שבזמן תפלת מנחה [כ-25 דקות], אם יניח תפילין יקיים מעל אלף וחמש מאות מצוות עשה מהתורה רק מהנחת התפילין. שהרי כל ג' שניות שהם זמן הילוך ד' אמות, מקיים שמונה מצוות עשה שנאמרו במניח תפילין. [מנחות דף מד] נמצא בכל דקה שישים מצוות עשה שבסך זמן התפילה יעלה מניינם כאמור. והרי כל התפילה כולה אינה אלא מצוה אחת מדרבנן, ואין יחס בינה לבין חיוב מהתורה.

בציבור היראים, ומצות תפילין זועקת שעשו את העיקר טפל. ובאמת ידעתי שכל זה מחוסר ידיעה, ועל כן באתי לעשות המוטל עליי להאיר ולעורר.

ובתפילה במניין יש אריכות מה גדר חובתה, שהנה לשון השו"ע (סי' צ ס"ט), ישתדל אדם להתפלל בבכונ"ס עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לב"ה, יכווין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים. ע"כ. ופשטות לשונו מורה שישתדל הינה לשון מן המובחר ולא חיוב גמור. ואעפ"י שבמ"א (סק"ט) מבואר שישתדל קאי על בית הכנסת וכוונתו שיש לו עכ"פ י' בביתו. ע"ש. אין זה פשט לשון מרן שישתדל קאי על התפלה בציבור גופא, וכבר האריכו הפוסקים הרבה בגדר החיוב להתפלל בציבור עי' אגרות משה (או"ח ב סי' כז) ושו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' פב) שחיובה מדרבנן, ובלב אברהם (ח"א סי' כז עמ' ג) שאינה אלא חובת ציבור, ועיין בזה באריכות בשו"ת איש מצליח (ח"ב כרך ג סי' א) שהביא מחלוקת האחרונים בזה, ולא באתי לעסוק במפורסמות.

ואיך שלא יהיה כבר התירו הפוסקים בכמה מקרים ואופנים להתבטל מתפילה בציבור וכגון לתשוש כח [מ"א (צ ס"ק טז)], ואפילו במקום של הפסד ממון שרי להתפלל ביחיד, עי' אלף

שהיה לובש תפילין על דעת שמושא רבה הנזכר בתפלת המנחה, אך לא היה נוהג בזה כל ימות השנה כולה, כי אם דוקא בכל חדש אלול ועשרת ימי תשובה בלבד, וגם בימים אלו היה נוהג בהצנע שהיה מתפלל עם הצבור בבית הכנסת אך אינו עומד עמהם למטה אלא היה עומד בעזרת נשים ושם מתפלל בטלית ותפילין הנזכרים ואין הצבור רואים אותו. זכר צדיק לברכה. ע"כ. ואם הגאון הנ"ל היה מקל להתפלל בעזרה להרוויח חומרה עפ"י הקבלה, כ"ש וקל וחומר שחייב לנהוג כן להרוויח מצוה מה"ת כתפילין. ועוד מרוויח בזה שאינו מעיד עדות שקל ומקבל עול מלכות שמים שלימה, וזה ברור למחפש האמת.

עטור בתפילין דוחה תפילה במניין

ועצור במילין לא אוכל, שכמה ראיתי יראי ה' נוהרים בקלה בכחמורה ולא יעזו להתפלל מנחה בלא חליפה ומגבעת או בלא אזור [גרטל] למתניהם, וברור שכל זה גם למחמיר ביותר אינו אלא דרבנן בעלמא. ואיך יזניחו כלי הקודש שהבורא ציווה לילך בהם, וכל שכן שלא יעמוד לפני המלך בלעדיהם שהוא ערום מהמצוות.

וכמה סגולות לקבלת תפילות והידורים שונים סביב התפילה השתמשו

המגן (שם) ומייתי לה כן מהגאון יד אליהו (סי' ז), וכ"ה במשנ"ב (ס"ק יב) ובה"ח (ס"ק סא). עוד הוסיף באלף המגן (שם) שכן מובח במ"א (סי' תרע"א ס"ק י"ב). ופתחתי לראות כמה דברים אמורים וחזיתי שהתיר אף בקל יותר ממקום הפסד שכתב, פעמים שהוא טרוד בעסקיו א"צ לילך לבה"ב. ע"כ. ומשמע אפי' שלא מחמת הפסד, אלא טרוד בעלמא. ולא תגרע מצוה מעסקיו.

וכן תלמוד להועיל בתשובת בית יהודה (סי' מח) שה"ה לכל מצוה המוטלת עליו, שקודמת לתפלה בציבור. וכ"ש לאשל אברהם (אופנהיים על שו"ע סי' צ ס"ט) שאפי' במצוה מה"ת שאינה מוטלת עליו, נדחת תפלה בציבור. ותפילין מצוה המוטלת עליו מה"ת.

ובאמת שאין צריך להביא לחמנו ממרחק, שכבר פסק המ"א (סי' סו ס"ק יב) וז"ל, יש להוכיח מדאמרי' (ס"ס קי"א) דסמיכת גאולה לתפלה עדיף מתפלה עם הצבור, ותפילין עדיף מסמיכת גאולה לתפלה כמ"ש כאן, א"כ ק"ו שתפילין עדיפי מתפלת צבור. וגם יש להוכיח קצת מדפירש"י וכו' ע"כ לשון המגן אברהם. והביאוהו רבים וטובים הלכה למעשה עי' לגר"ז (ס"ק יא) משנ"ב (שם ס"ק מ) כה"ח (ס"ק כח) ועוד. וכ"ה בשש"כ (פ"לא הע' פט) בשם הגרשז"א זצ"ל.

ומאחר ואנן איירינן במצות תפילין מה"ת שלרוב ראשונים חיובה כל רגע כל היום, ודאי אתי עשה דאורייתא ודחי מצוה שהיא לכל היותר מדרבנן, ומאחר וראינו שכבר פתחו הפתח להתפלל ביחידות בענייני חולין איך נעשה יציבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא, ובודאי למתירים שם הוא הדין לנדר"ר. בפרט דקחזינן אחרונים רבים והלכה כמותם, שתפילה בתפילין עדיפא מתפילה בציבור דהכי מסקינן נמי הכי. ותן דעתך שגם תפילה בתפילין אינה אלא דרבנן משום מעיד עדות שקר או קבלת עול מלכות שמים שלמה, ופשיטא דפשיטא דמצות תפילין גופא עדיפא עשרת מונים. ודי בזה.

ואחר כתבי כל האמור, הראני ידי"נ הגר"א אטיאס נר"ו שכ"כ בהדיא מרן החזו"א הביאו הגר"ק שליט"א בדעת נוטה (ח"א עמ' רסד הע' נו) וז"ל, זאת מבואר דכשאי אפשר לקיים שניהם עדיף מעלת תפילין מתפלה בצבור, והטעם משום דבתפילין מקיים מצות עשה דאורייתא בכל רגע שלובש ותפלה בצבור אינה אלא מדרבנן. עכ"ל. ושכיו"ב משמיה בהלכות הגר"א ומנהגיו (עמ' קל) בדרך סגולה. ושמחתי שזכיתי לכוון למצוקי ארץ, ומדבריי

חסדא ורבה בר רב הונא, כי לא היו חלוקים עליהם ודאי. ע"כ. וכ"כ לדניא בעטרת זקנים (על ס' בה אות ד).

ועי' למרן החב"ב בשיירי כנסת הגדולה (הנה"ט סק"א) שכתב, אני עומד בקהל עד ערבית שלא להסיר תפלין וטלית עד אחר תפלת ערבית, וכבר שאלוני הטעם והשבתי דכיון דלילה זמן תפלין אלא שלכתחלה אין להניחם מאחר שכבר הם עלי משעת המנחה, טוב שלא לחלצן עד אחר תפלת ערבית. ושוב מצאתי בלחם חמודות (דברי חמודות תפלין אות ע"ט) שכתב, ולפיכך בתשעה באב שמניחין תפלין בתפלת המנחה אין לחלוץ אותם קודם תפלת ערבית, ומה שהעם נוהגים לחלוץ אותם היינו טעמא דלאו כולי עלמא דינא גמירי, וחכמי הדור אין להם להורות דהא אין מורין כן. ע"כ. הרי שני המאורות הגדולים היו מתפללים ערבית בתפלין בציבור והביאום להלכה בסולת בלולה (סק"א) ובעולת תמיד (אות ד).

וביותר מפורש תמצא למהר"י חאגיז בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' רנח) שכתב, שאלת ממני למה אני מתפלל ערבית עם טלית ותפילין. תשובה סעד גדול יש לי ובתחילה אני טוען כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו

לעיל תמצא הרבה סייעתא וחברים מסכימים לחזו"א זיע"א.

בתפלת מנחה – לכל הפחות

והמעין יראה שגם על תפלת ערבית אין פשוט כלל שלא מתפלל בתפילין, שכבר נהגו כן באמוראים כמבואר במנחות (לו ע"א), רב חסדא ורבה בר רב הונא מצלו בהו באורתא. ע"כ. ועיין בשבלי הלקט (סוף הלכות תפילין) משמיה דרב צמח גאון שכתב, רב חסדא ורבה בר כהנא מצלו בהו לאורתא, וכמותן אנו עושין. ע"כ.

וכבר הוכיח כן הרמ"ע מפאנו (סי' לט) וז"ל, הם לא ידעו כי גם תפלת ערבית מצות תפלין נוהגת בה, כדהו עבדי רב חסדא ורבה בר רב הונא דהו מצלו בהו באורתא כדאיתא בפ' הקומץ רבה, הביאווה הרא"ש והמרדכי. ור' אבהו מתני בהו כרמשא כדאיתא בירושלמי, והלכה ומורין כן שלא לחלצן עד שתכלה רגל מן השוק, אבל בתר הכי לא מורין. והגאונים בב' ישיבות לא די שהיו מתפללין מנחה עם התפלין, אלא אף ק"ש ערבית היו קורין בהן עד סוף ב' פרשיות כדאיתא בהגהה מימונית ספ"ד בשם העטור, ושם בתשובתינו הנז' בארנו יפה יפה מדוע לא היו משלימים בהם תפלתם כרב

מעיד ע"ש בעצמו מי התיר זה בק"ש של ערבית וכו' והא דהלכה ואין מורין בן היינו להניחם לכתחילה בלילה אבל אם הם עליו והוא מעכבם עד אחר שיתפלל, מצוה קעביר. ועיין בפ' הקומץ (דף לו) גבי ועד מתי מניחין ותמצא בדברי. ע"ב. והביא שם עוד ראייה לדבריו ממנהג הגאונים. והוא תנא דמסייע לכנה"ג ולחם חמודות שמתפלל ערבית בתפילין. וכ"פ באלוה זוטא (פי' ל סק"א).

העולה מן המחומר

בתפילת המנחה יש חיוב גמור להניח תפילין ואינו רק מנהג מקובלים או סגולה, אלא חיוב גמור מהתורה.

גם לנאחזים בטענות חלושות להתבטל מלהניח כל היום, בזמן תפלת מנחה

אין שום טענת פטור אפילו חלושה וקלושה. וכן היה המנהג מאות בשנים עד שהתקלקל גם הוא.

עדיף שיתפלל יחיד בתפילין מאשר במניין בלא תפילין, שזה חיוב מהתורה וזו מצוה מן המובחר בדרכנו. ולכל הפחות יתפלל בעזרת נשים בתפילין ולא יתבטל מהמצוה.

טוב יותר שיניח בציבור ולא יבוש מפני המלעגים ואין בזה יוהרה כלל, ואדרבה אם יזכה שיראו וכמותו יעשו אחרים נכנס בכלל מזכי הרבים.

ויזהר כל איש שחם ושלוש לא יהיה מונע מהרבים מלעשות מצוה שדינו כשונאי ה' שאין להם חלק לעוה"ב.

ארבעה דברים הכותים מכעיסין בהם הקב"ה, וישראל מרצין אותו. הכותים מכעיסין בכלורית שבראש, וישראל מרצין בתפילין שבראש. ומכעיסין בכלאים, וישראל מרצין בציצית. ומכעיסין בטיטין שעל ידיהם, וישראל מרצין בתפילין שביד. ומכעיסין בערלה, וישראל מרצין במילה. וחברייתא הנ"ל רשעים מכעיסין בעכו"ם שלהן וכופרין בהקב"ה, וישראל מרצין בק"ש ומעידין בהקב"ה שהוא יחיד בעולמו.

ברייטא מעשה תורה (עמ' צח)

פרק יג

הולכי דרכים ושעת מלאכה

ומכל האמור תבין שאין מצוה זו רק ללומדי התורה היושבים בביהמ"ד על התורה והעבודה, אלא גם העוסק במלאכתו כל שאין בה כדי היוזק ובזיון לתפילין, מחויב במצוה מה"ת להיות עטור בתפילין כל היום, שלא ניתנה התורה רק לחובשי בית המדרש.

ואל תתפלא על דברי, שהרי זוהי עיקר המצוה שיהיה מהלך כל היום ואות ה' עליו ומשרה עליו קדושה ויראת ה' לבלתי ייבשל, וכך מפורש ברמב"ם (תפי"פ ד"ה כה) שעיקר ציווי ה' על תפילין שיהיו עליו כל היום מחמת 'שקדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים, ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר מחשבות רעות, אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק'. ע"ש. וברור שהעוסקים במלאכתן צריכים סגולת התפילין יותר מלומדי התורה העוסקים בדבר ה'. וכך נהגו אבותינו מאז ומעולם כאשר נתבאר במקומות הרוב לעיל, ולדוגמא זכור דברי רבותינו במסכת תפילין (פ"א משנה טו) וז"ל, היוצר חולץ של יד ומניח של ראש, הנחתום חולץ של ראש ומניח של יד, ואם היה אופה בשתי ידיו חולץ אף של יד. ע"כ.

חשש היסח דעת לעוסקים במלאכה

ואדרבה מהעוסקים במלאכתם שחייבים בתפילין, הוכיחו

הפוסקים שאין איסור היסח דעת אלא בשחוק וקלות ראש, שאם בכל היסח דעת אסור איך ציווה ה' יתברך שיניחו תפילין כל היום גם בשעת מלאכתם ושאר עיסוקים, שהרי בשעת מלאכתם אינם פנויים לחשוב בתפילין, אלא ודאי שאין איסור היסח דעת אלא בשחוק וקלות ראש. וזה מבואר היטיב בלשון רבנו יונה (ברכות יד ע"ב) וב"פ הרא"ש (סי' כח) ורבנו ירוחם (נתי"ט ח"ה) וכן הוא להלכה בדעת השלחן ערוך, כמבואר במקומו.

העוסק במלאכתו חייב יותר מאברך

ובפרט שהעוסק במלאכתו הינו ברוב שעות היום וטרוד במלאכתו, ובזה נכנס בקבוצת סיכון לשכוח ח"ו מציאות ה' ואחדותו אהבתו ויראתו, ועל כן מלבד החיוב במצות תפילין זקוק הוא להם ליישר אורחותיו בכל דרכיו. וכמבואר בספר החינוך (מצוה תכב) לפי שיש באלו [הפרשיות שבתפילין] קבלת מלכות שמים ואחדות השם, וענין יציאת מצרים שהוא מכריח אמונת חידוש העולם והשגחת השם בתחתונים, ואלה הם יסודות דת יהודית. ולכן, נצטוינו להניח יסודות אלו כל היום בין ענינו

וקשרתם לאות". ומוסיף המדרש ומלמד אותנו יסוד נפלא במצות תפילין, "רוממם בעולם הזה והם מרוממות אותך, ולא עוד אלא שהיא מארכת ימים ומעשרת אותך שנאמר אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד". ע"כ.

במלאכתו נחשב כעוסק בתורה

והמקיים המצוה בשלמותה גם בשעת מלאכתו יזכה בכפל כפליים, שבשעה שתפילין עליו נחשב כעוסק בתורה אעפ"י שעוסק במלאכתו, ומעלה עליו הכתוב דלא פסיק פומיה מגירסא. דהכי איתא במכילתא (פר' בא סי' יז), ולזכרון בין עניך למען תהיה תורת ה' בפיך, מכאן אמרו כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה. ע"כ.

וראה ביותר מזה בדברי המקובל האלוקי הרמ"ע מפאנו (שו"ת סי' לט) שעיקר החיוב להניח כל היום נאמר בעוסק במלאכתו, וז"ל, ומותר לאדם לעסוק במלאכתו ותפילין בראשו וכל שאינו מפנה לבו לבטלה מיקרי אינו מסיח דעתו מהן כדברי הרא"ש, אם כן מותר למי שטרוד בעסקיו להניח תפילין כל היום, אדרבה הוא לבדו מצווה בהם. ע"כ.

וכיו"ב במופת הדור והדרו מרן החתם סופר (דרשת שבת הגדול תקנ"ה, עמ' רל) שכתב, העוסק בענייני העוה"ז, צריך תפילין כדי לזכור את ה'. ע"כ. וראה עוד

ועל לוח לבנו. ע"כ. ואדרבה אם מרגיש עצמו בשעת מלאכתו רחוק מדבקות בה', הוא נצרך ביותר להניח תפילין בראשו יותר מהצדיקים, וכמבואר בסמ"ג (עשין סוף מצוה ג). ע"ש.

ואם כן אחי ידידי, ממה נפשך אם צדיק אתה הרי שהתפילין כתר לראשך, ישראל אשר כך אתפאר. ואם רשע אתה בעיניך, הרי שהם ישרו אורחותיך ללכת בדרך טובים, ויכניסו בלבך אמונה ויראה וחשק בעבודתו יתברך. ואם מן הבינוניים אתה, הרי שמשני הצדדים צריך אתה להם. ובאמת שכל זה בבחינת דרשינן טעמא דקרא ואין צריך לזה, שמאחר וציווי ה' הוא אין לאדם לחפש לפטור עצמו בטענות סרק, וכמה נאה ויאה זו המצוה שהמקימה דבוק בכל רגע בה' יתברך.

סגולה מהתורה להצלחת נכסיו

והחפץ להצליח עסקיו יש לו להתאמץ יותר במצוה, לא סגולה בעלמא אלא כך היא ההבטחה של ה' יתברך כמבואר בדברי רבותינו הקדושים במדרש רבה (דברים פרשה ב, מהד' ליברמן עמ' ע) שדרשו על הפסוק וקשרתם לאות על ירך, "אדם יוצא לדרך ובידו פרגמטיא [סחורה] והוא מתירא מן המוכסין, אתם אי אתם מתייראים. למה? שקשרו של מלך עליך שנאמר

בדרשותיו (ד' קפו ט"ב), שאין מנהג להניחם כל היום כמצותן מפניי הגויים שסביבותם. ולפי"ז היום תהילות לאל שאין אנו חוששים מהם, ודאי מבעי לן להחזיר עטרה ליושנה. ואדרבה בזה נקרב הגאולה שניזכר לפני ה' לטובה. ותא שמע עדות מהגאון החזון איש, (מובא בפאר יעקב עמ' שיג), סיפר הרב הגאון ר' שאול קוסובסקי זצ"ל שפעם אחת שאל את פי מרן החזון איש זצ"ל דאם הוא לבוש בתפילין ובא אחד אליו לעשות חוזה וכדומה אם יפשוט לפני זה את התפילין וענה לו דאפי אם הוא בלא תפילין כדאי ללבוש את התפילין לפני עריכת החוזה כי לערוך חוזה בתפילין שזוהי פרנסתו הוא היתר גמור ועוד מקיים באותה שעה הרבה מצוות עשה. ע"כ.

המתבייש מליצני הדור לפחות יניח תפילין של יד

ואם קשה בעיניו מדמיונותיו, לילך בתפילין ברצון ה' שמתבייש מפני בני אדם, לכל הפחות יניח תפילין של יד שיכול לגלול הרצועה תחת שרוול חולצתו ואין עין רואה בהם. ועצה זו כבר נתן לנו הגר"א (ומובא בבית"ל סי' לז) וכך הורה גם הגאון ר' ישראל מסלאנט (ספר הר"י מסלאנט עמ' קד) שלא רצה שיקילו עכ"פ בתפילין של יד כל היום. ע"ש. וכיוצ"ב ראיתי לברכי יוסף (סי' כו אות ב)

שכתב, מי שהולך בין העכו"ם ומלעיגין אם יניח תפילין של ראש יכול להניח של יד לבדו. הרב מהר"י מולכו הנוכח בתשו' כ"י סי' פ"א. ולי נראה דאין לו לבטל מצותו מפני לעג השאננים. ע"כ. [וחזר על דבריו אלו בקשר גודל סי' ג אות כו]

ועל זה נאמר, לב חכם ייקח מצוות, ולמה יתבטל בטענות חלשות. והיתר זה של יד לחוד הוא העדיף מכלום, אך ראוי לו שיתגבר כארי לעשות רצון בראו, שהרי היא ההלכה הראשונה בשלחן ערוך, ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת. ע"כ. [ובאמת שרוב פעמים הוא דמיון של עצמו, ואחרים אדרבה מעריכים המקיים מצוה בשלמות, ובמיעוט מקרים שמקנטרים אינו אלא מפני צרות העין.]

חיוב הנחת תפילין בהולכי דרכים

ועל אחת כמה וכמה, יש לומר בנוסע בדרכים שצריך להזהר בזה יותר. שלא רק דבעי למהוי כעוסק בתורה וכנ"ל, זאת ועוד שיש בתפילין שמירה עליו כמ"ש בברכות (כג ע"א), אמר רבה בר בר חנה, כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן כי הוה בעי למיעל לבית הכסא כי הוה נקיש ספרא דאגדתא הוה יחיב לן,

המורס מן האמור

מצות תפילין ניתנה בהר סיני לכלל ישראל ולא רק ליושבי בית המדרש, ועל כן כל איש העוסק במלאכת כפיים או בסחורה וכל שכן בעבודה משרדית, חייב מהתורה להשתדל להניח התפילין עליו גם בשעת מלאכתו ובתנאי שלא ייזקו התפילין מחמת המלאכה.

המקיים המצוה כתקנה מלבד שיוצא ידי חובתו וכתר המלך על ראשו, עוד מעלה עליו הכתוב בעוסק בתורה כל רגע שתפילין עליו, ומובטח לו הצלחה בעסקיו ושמירה בכל דרכיו.

הולכי דרכים והנוסעים בכבישים, צריכים להקפיד בזהירות יתירה לבל ייעדרו התפילין מעליהם. שכל הדרכים בחזקת סכנה, ויזכו להיות מכלל הדבקים בה' בכל רגע.

המתביישים לקיים המצוה [שלא בצדק], לא ימעטו מלהניח תפילין של יד ולגלול הרצועה תחת השרוול, ויקיימו המצוה של יד ד' מצוות עשה בכל ג' שניות שיעלו לסך עצום. [בשל ראש יכול לכסותם בכובע שבראשו, וכך עושים רבים.]

כי הוה נקיט תפילין לא הוה יהיב לן, אמר הואיל ושרונהו רבנן ננטרן. וכך נהג רבא (שם ע"ב).

ומבואר בגמרא שר' יוחנן ורבא העדיפו להכניס את התפילין איתם לבית הכסא ממש מאחר ויש בזה שמירה, וכידוע כל הדרכים בחזקת סכנה. וכל שכן שאותם החכמים רק החזיקו התפילין בידם מחמת שהמקום לא ראוי להניחם, ואם היו מונחים עליהם היו לשמירה מעולה עוד יותר, אם כן ההולך וכל שכן הנוסע בדרכים שאין לו מניעה להניחם שרובצת עליו המצוה תשמור צאתו ובואו. וכ"כ בנחלת אבות, הביאו בפאר יעקב (עמ' רעג) להלכה ולמעשה.

וראה בנפש דוד לגאון האדר"ת (אות יד) שכתב וז"ל, זה איזה עשירות שנים שהרגלתי עצמי לשאת תפילין קטנים כל היום, ובפרט כשאני בדרך מתבטל מלימוד לקיים דברי חז"ל במכילתא (מ"פ בא פ' י"ג) 'כל המניח תפילין כאילו עוסק בתורה'. ולא חששתי על היסח הדעת כל כך לאשר נראה שמוטב לקיימה בביטול מעט מאשר מלבטלה כולה, ומצאתי סמך לזה בשו"ת מהר"מ בן ברוך החדשות שנדפסו ע"י הרר"נ ז"ל. עכ"ל. ודפח"ח.

פרק יד

המצוות שמקיים המניח תפילין

עתה נבאר מניין המצוות שיכול לזכות לקיים בכל רגע שהתפילין עליו. שמלבד שמקיים כל רגע ח' מצוות עשה השייכות בעצם מצות תפילין שהרי נצטוונו בד' פרשיות בתורה להניח של יד ושל ראש שכל אחת מצוה בפני עצמה, כמבואר במנחות (מד ע"א).

בפרק זה נבאר מניין המצוות שיכול לזכות לקיים בכל רגע שהתפילין עליו.

מלבד שמקיים כל רגע ח' מצוות עשה השייכות בעצם מצות תפילין שהרי נצטוונו בד' פרשיות בתורה להניח של יד ושל ראש שכל אחת מצוה בפני עצמה, כמבואר במנחות (מד ע"א).

עוד ישנן מצוות הנלוות למצות תפילין שיכול לקיים בכל רגע שתפילין עליו, ומאחר ומצוות צריכות כוונה [שו"ע סי' ס ס"ד] נביאם בכאן שיהיו בפני כל החפץ לקיימם, לעשות נחת רוח לבוראו.

א. אהבת ה'

כתב רבנו בחיי (כד הקמה שבעות א) וז"ל, ואהבת את ה' אלהיך, ודע כי בכלל האהבה מצות עשה של תפילין

וציצית שהאוחב את אוהבו זוכרו תמיד ובתיב בתפילין (שמות יג) ולזכרון בין עיניך. עכ"ל. וכל שרודף אחר המצוה לעשות רצון הבורא יתברך ויתעלה, מכלל האהבה לה' הוא כשיכוון לכך.

ב. יראת ה'

פסק הרמב"ם (תפילין פ" ד הב"ה), קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה. ע"כ. וכ"ה בסדר היום (סדר תפלת מנחה) שכתב, ואם הוא אדם ראוי והגון ראוי שיתעטף בציצית ויניח תפילין גם במנחה וכו' מפני שהם הממשיכים אליו הכנעת הלב וכבוד הראש ותהי' יראת ה' על פניו וכו'. ע"כ. ובפרט כשמקיים המצוה כדי שתחזקו שח"ו לא יעבור על רצון בראו, גם זה בכלל יראת ה'.

ג. והלכת בדרכיו

איתא בריקאנטי (טעמי המצוות) וז"ל, מצוה להניח תפילין שנאמר והיו לטוטפות בין עיניך. וזהו לשון החכם ר' עזריאל ז"ל בטעם המצוה הזאת, ומכלל והלכת בדרכיו להניח תפילין שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו בימינו זו תורה שנאמר מימינו אש דת

למו ואין עוזו אלא תפילין שנאמר ה' עוז לעמו יתן, וכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ע"כ. [בפרט לדברי רבותינו שכביכול הקב"ה מניח תפילין, שיש לנו ללכת בדרכיו.]

ד. ובו תדבק

כתב המהרש"א (חידושי אגדות מסכת ברכות דף ו ע"א), כבר כתבו בזה סוד נסתר אבל אני רואה בו קרוב לפשוטו, כי מצות ענין תפילין הוא שיש לנו להיות דבקים בו ית', והנחתן עלינו היא משרה שכינה עלינו בשמו וד' פרשיותיה שכתוב בו מוכיחין עד"ז מצות תפילין שיהיה לישראל דביקות וקדושה בה' בכל נפשם ובכל לבבם ובכל מאודם. ע"כ.

וראה עוד בשל"ה (ח"ג פר' ואתחנן דף שעה: אות ג) שכתב, ותפילין של יד ושל ראש וכו' הם סוד דבקותנו בהשם יתברך אשר זה הדבקות שביל לדבקות עולם הבא הנצחי שנהיה דבקים ממש בשם ה' אלקינו ומקושרים בו. ע"כ. וראה כדבריהם באריכות ביוה"ק הבאנו דבריו בשערי פאר ע"ש.

עוד נביא לפניך פנינה מדברי רבנו בחיי (שמות כה ט) וז"ל, ושכינה שורה עליו במצות תפילין שבראשו ובזרעו כנגד

המוח והלב שהם כנגד שני הכרובים [שבבית המקדש] ומכאן תוכל להתבונן דוגמת המניח תפילין וכמה גדול כוחו. עכ"ל.

ה. ועשו לי מקדש

בספר מצות התפילין מבעל השל"ה (אות ד) כתב וז"ל, התפילין יש בהן קדושה גדולה לפי שיש בהם סוד המרכבה הקדושה. ואחרי שנחרב בית המקדש כתב רבי שמעון בן יוחאי והוא ברע"א מהימנא (פרשת חיי שרה דף קסט ע"א) שעל התפילין נאמר ועשו להם מקדש ושכנתי בתוכם. ע"כ.

ו. והגית בו יומם ולילה

במכילתא (פרשת בא פ"ז), ולזכרון בין ענין למען תהיה תורת ה' בפיך מכאן אמרו כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה. ע"כ. והוקשה מצות תפילין לכל התורה כולה שבכתב ושבעל פה (שערי תשובה סי' קנז). ובעצם הכוונה לצאת יד"ה המצוה נמי הוי לכה"פ הרהור בדברי תורה [ביאור"ה תקפח ס"ב ד"ה שמע].

ז. יחוד ה'

כמפורש בתורה וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, וכ"כ החינוך (מצוה תכב). ועיין תשובות והנהגות (ח"ב סימן תקב), קדושתו רבה כשהוא בתפילין, ומעיד אז על יחוד ה'. ע"כ.

י. קדושים תהיו

שכן קדושת תפילין קדושתן גדולה היא (רמב"ם תפילין פ"ד ה"ה), ומימלא מקדש עצמו בהנחתם. וראה ברש"ר הירש (במדבר טו, מא), כי המילה והתפילין והמוזוה מקדשות את הגוף. ע"כ. ומניחם על ראשו כנגד המוח ועל זרועו כנגד ליבו, להפריש כל גופו וכוחו לעבודתו ית'. והוא ביאור קדושים תהיו, הוו פרושים. שמפריש עצמו מהכלי העולם לעסוק במצוה.

יא. הדיבר הראשון אנכי ה' אלקיך

כמ"ש הראב"ן (מאמר השכל) [הובא בתרי"ג מצוות בחלכה ובאגדה (ח"א ע"מ קכב)]. שעושה המצוה באמונה בה' ית' יתעלה שמו.

יב. וזכרת את ה' אלקיך ופן תשכח

כמ"ש מורה הנבוכים (ח"ג פרק מד), המצות אשר כלל אותם הכלל התשיעי, הם המצות אשר ספרנום בספר אהבה, וסבת כולם מבוארת, רצוני לומר שכוונת העבודות ההם זיכרון השם תמיד ויראתו ואהבתו ושמירות המצות כולן, ושיאמין בשם ית' מה שהוא הכרחי לכל בעל דת שיאמינהו, והם התפלה וקריאת שמע

וב"ה בפשטות בכל המצוות שמקיימם על יחוד קדושת הבורא ית', שאינו עובד אלא לה' לבדו.

ח. עול מלכות שמים ועול מצוות

בספר המנהיג (תפילין עמוד תקפו) כתב, את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק וגו' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, אלו תפילין שבראש. בארבעה מקומות בתורה ציווה הקדוש ברוך הוא לישראל שיתנו מצותיו ומלכותו עליהם. ע"כ. וב"כ החינוך (מצוה תכ"ב).

ט. זה אלי ואנוהו בתפילין נאות

כמ"ש דרכי משה (או"ח סי' לז) בשם מרדכי (הלכות קטנות) יש לאדם להדר אחר תפילין נאים שנאמר (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו. דהיינו שכתבם לבלר אומן בכתב נאה ודיו נאה וקולמוס נאה וקלפים נאים. עכ"ל. ובחי' אנשי שם לרי"ף (ברכות סוף"ז בתי"ב), ושנא"א (סי' ג) לדעת הרמב"ם. (ועי' באינצ' התלמודית ח"ח, ע' הירור, דהוי מצות מה"ת. עי"ש טור רעב הערה ז.) ועוד אפשר שיוכן בפשט המצוה, התנאה לפניו שתהיה עטור בהם לנוי שהוא עבד המלך.

ובו' ותפילין ומוזוזה וציצית וקנות ספר תורה וקרות בו לעתים. עכ"ל.

וראה בכת"ס (דרשות שבת הגדול תקנח, עמ' רל) כתב, העוסק בעיניני העוה"ז צריך תפלין כדי לזכור את ה'. ע"כ. וב"כ בחובת הלבבות (שער היחוד בפתיחה) וז"ל, וקשרתם לאות על ירך והיו לטוטפות בין עיניך וכתבתם על מוזוזה ביתך ובשערך, והם תפלה של יד ותפלה של ראש והמוזוזה, וכולם גורמים לזכור את הבורא ולאחבו בלב שלם ולכסוף לו. ע"כ. וכן הוא מעצם קיום המצוה, שזוכר את מצוות ה' ולא מסירם מעל ליבו תמיד.

יג. ולעבדו בכל לבבכם

בכל מצות עשה ובכללם מצות תפילין, מקיים מצוה זו אם מכווין לכך. כמ"ש הרמב"ן (בהשנות לסה"מ לרמב"ם מ"ע ה') וז"ל, ועיקר הנאמר ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה שתהיה כל עבודתו לאל ית' בכל לבבנו כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו. עכ"ל.

יד. מצות שמחה

כמ"ש רבנו בחיי (דברים כה מז), תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה. יאשימו הכתוב בעבדו השי"ת ולא היתה העבודה בשמחה, לפי שחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצות, והשמחה במעשה המצוה מצוה בפני

עצמה, מלבד השכר שיש לו על המצוה יש לו שכר על השמחה, ועל כן יעניש בכאן למי שעובד עבודת המצוה כשלא עשאה בשמחה, ולכך צריך שיעשה אדם המצות בשמחה ובכוונה שלמה. עכ"ל.

טו. ולא תתורו אחרי לבבכם

שנצטוונו ללכת אחר רצונו ית' ולא אחר הלב החומד לצון ופריקת עול ורדיפת התאוות. וזוה שמוטה ליבו לקיים המצוה ולהתרחק מתאוה והרהור עבירה, נכנס גם במצוה זו ביתר שאת. (עי' חינוך שפז, באו"ה סי' א.)

טז. מדברי קבלה – ועבדהו בלב

שלם

בספר הכתים (ביאור עשרת הדיברות דיבר א, עמ' רפח) כתב, ואמרו ועבדהו בלב שלם ידוע הוא כי עבודת ה' היא בקיום תורתו ומצותיו וענין התפילה והנחת תפילין וכיוצא בהם מן המצות האלקיות המעוררות לדעת ה'. עכ"כ.

יז. ניצול מארור

כמ"ש רבנו יונה (שערי תשובה שער ג אות ח') וז"ל, והנה נתבאר בתורה עונש בטול המצוה, שנאמר (דברים כז, כו): "ארור אשר לא יקים את דברי התורה

עושה כן לפי מדרגתו ידקדקו עמו על חילול ה', כמבואר ברמב"ם (הל' יסודה"ת סוף פ"ה).

וזאת למודעי, מאחר ומבואר ברמב"ם (ממרים פ"ב ה"ט) שהאומר על מצוה שהיא מה"ת ואין זו האמת, שעובר בכל תוסף. יכוון במצוות הנ"ל שמכוון לקיים המצוה עפ"י האמת אם מהתורה או מדרבנן או לדעת אותו מאן דאמר.

ומעתה ידידי אחי ורעי, הבן מאמר רבותינו (משנה סוף מסכת מכות) רבי חנניה בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות. שאם עיניים לך תראה גודל אהבת הבורא לבניו שציווה אותם מצוה יקרה שתהיה עטרה לראשם ואות על זרועם והם עוסקים במלאכתם לימודם ושאר עיסוקיהם, ובכל רגע ורגע מקיימים מצוות לרוב בלא טרחא או הוצאה.

המחבב מצוות כיהלומים, יספור בעונג את אוצר המצוות שצבר לזכותו. והנה על כל שיעור כדי חילוק ד"א [ג' שניות לערך] מקיים ח' מצוות עשה המיוחדות בתפילין, ומצטרף להם אלו ה-יח' מצוות ועולות לסך כו' מצוות בכל ג' שניות. [כמנין הוי"ה]

הזאת לעשות אותם", אמר "לעשות אותם" – יורה כי זה נאמר על בטול מעשה המצוות. הרי שהמניח ניצול כל רגע מארור. [וכיו"ב בנידוי, ע"י פסחים קיג:]

יח. קידוש ה'

ההולך עטור בתפילין ומורה על מלכות ה' יתברך ברבים בכלל מקדשי ה' הוא, ועל אחת כמה וכמה כשנעשית בפני רבים, כמבואר בגמרא (סוטה י"ע"א) ביוסף ויהודה שהימנעות מעבירה מקרי קידוש ה', וכל שכן עשיית מצוה ברבים.

וכן מפורש ברמב"ם (הל' יסודה"ת פ"ה ה"י), כל העובר מדעתו בלא אונס על אחת מכל מצוות האמורות בתורה בשאט נפש להכעיס הרי זה מחלל את השם, ולפיכך נאמר בשבועת שקר וחללת את שם אלהיך אני ה', ואם עבר בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים. וכן 'כל הפורש מעבירה או עשה מצוה' לא מפני דבר בעולם לא פחד ולא יראה ולא לבקש כבוד, אלא מפני הבורא ברוך הוא כמניעת יוסף הצדיק עצמו מאשת רבו הרי זה מקדש את השם. ע"כ. [ועי' חשוקי חמד (ברכות נד ע"ב).]

ובפרט תלמיד חכם שעטור בתפילין יש בו תוספת חומרה, שאם אינו

ולדקה יעלו לסך תק"ב מצוות יקרות מפנינים, שבשעה מספרם עולה לשלושים ואחד אלף ומאתיים מצוות הבורא יתברך ויתעלה. וביום ממוצע שיקיים המצוה כרצון הבורא, לא יפחות מעשר שעות בקיום המצוה, שהם יותר משלוש מאות ושתים עשרה אלף מצוות ליום אחד.

ותן דעתך, שנטילת לולב בכל ימי חייו של האדם יקיים לכל היותר שמונים מצוות עשה [מגיל י"ג, מצות עשה אחת בשנה], וכן הוא בכל אכילת מצה בליל פסח בכל ימי חייו.

ואם שכל בקודקודך תראה שגם שני מצוות אלו גם יחד בכל ימי חיך

לא יעלו לסך מצוות עשה שתקיים בדקה אחת של הנחת תפילין. ושקולה היא ככל מצוות שבתורה ומעלתה בעוסק בתורה, ושאר מעלות טובות ויקרות שהכתיר הבורא למצוה זו. [עי' אוצרות פאר.]

ועל כן, כל הכוסף להיות מעבדי המלך ששם אדוניו עליו, ובמצוותיו חפץ לעשות נחת רוח לפניו, וצידה ליום פקודה רוצה לצרור בכליו, ולקדושה ויראה משתוקקות כליותיו. ייקח חכם עטרה של מלך לראשו, שהיא מתנה יקרה, וסגולתה לטובות הרבה.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

